

INDLEDNING	3
VERDEN GÅR UNDER MELLEM ET GLAS MÆLK OG EN FORSAMLING AF FRØER Klimatiske forudsigelser i Arequipa, Peru AF ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN	6
TIGERMØDRE SOM IDEAL ELLER SKRÆKSCENARIO Forandringer af forældreskabsnormer i Danmark og Singapore AF DIL BACH	14
DEN RØDE FATBOY AF SIMON LEX	24
VALGET SOM DESIGNPROCES Om patientinddragelse og valg på en hospitalsafdeling i Danmark AF TRINE LAURA OVERGAARD NIELSEN	34
EN SHEIKHS FORUDSIGELSE Tyske sufier og deres vej til Islam AF JEPPE SCHMIDT CHRISTENSEN	40
AT FORUDSIGE TRUSLERS EFFEKT Om intimideringer, jordkonflikter og naboskab i Uganda AF METTE LIND KUSK	48
VI SKAL GIVE DEM GNISTEN TILBAGE Om inddragende kunst som håb for 'Udkantsdanmark' AF SOFIE MAJ THOMSEN	58
NATIONEN ER EN BIL Mobilitet og identitet i de Forenede Arabiske Emirater AF MARTIN LEDSTRUP	66
MENS VI VENTER PÅ AT SÆTTE ET KRYDS Valgstedets tid, rum og rytme AF SIGNE LUND TOVGAARD OG STEFFEN DALSGAARD	76
MODFORTÆLLEREN AF ANNIE THUESEN	84
BOGANMELDELSE FREDRIK BARTH An Intellectual Biography	94

JORDENS FOLK

Jordens Folk er et populærvideenskabeligt etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med fire hæfter årligt. Jordens Folk udgives med støtte fra Kulturministeriet og Undervisningsministeriets Udlodningsmidler.

Etnografisk Forening har fået særlig støtte til overgangen til nyt format og markeringen af dette jubilæumsnummer fra Uddannelses- og Forskningsministeriets Udlodningsmidler samt fra Aarhus Universitets forskningsprogram Contemporary Ethnography.

www.etnografiskforening.dk

Ansvarlige for dette nummer: Thomas Fibiger, Morten Schütt, og Claire Dungey.

Redaktion: Thomas Fibiger, Steffen Dalsgaard, Rasmus Kudahl Kaae Munch, Claire Dungey, Annie Thuesen, Morten Schütt, Anders Sybrandt Hansen, Ida Sofie Matzen, Cecil Marie Schou Pallesen, Thomas Søgaard Jensen, Christian Vium og Mads Daugbjerg.

Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgaard, DK-8270 Højbjerg

Pris: Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 300 kr., 200 kr. for studerende, pensionister og arbejdsløse.

Årsabonnement indbetales til kontonummer: 1551 1951408

Løssalgspris: Under 10 stk. – 150 kr. pr. blad

Over 10 stk. – 100 kr. pr. blad

Inkl. moms og forsendelse

Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings sekretariat

ved Louise Ormstrup Vestergård

Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet

Moesgaard, 8270 Højbjerg

telefon 8716 2063

kontakt@etnografiskforening.dk

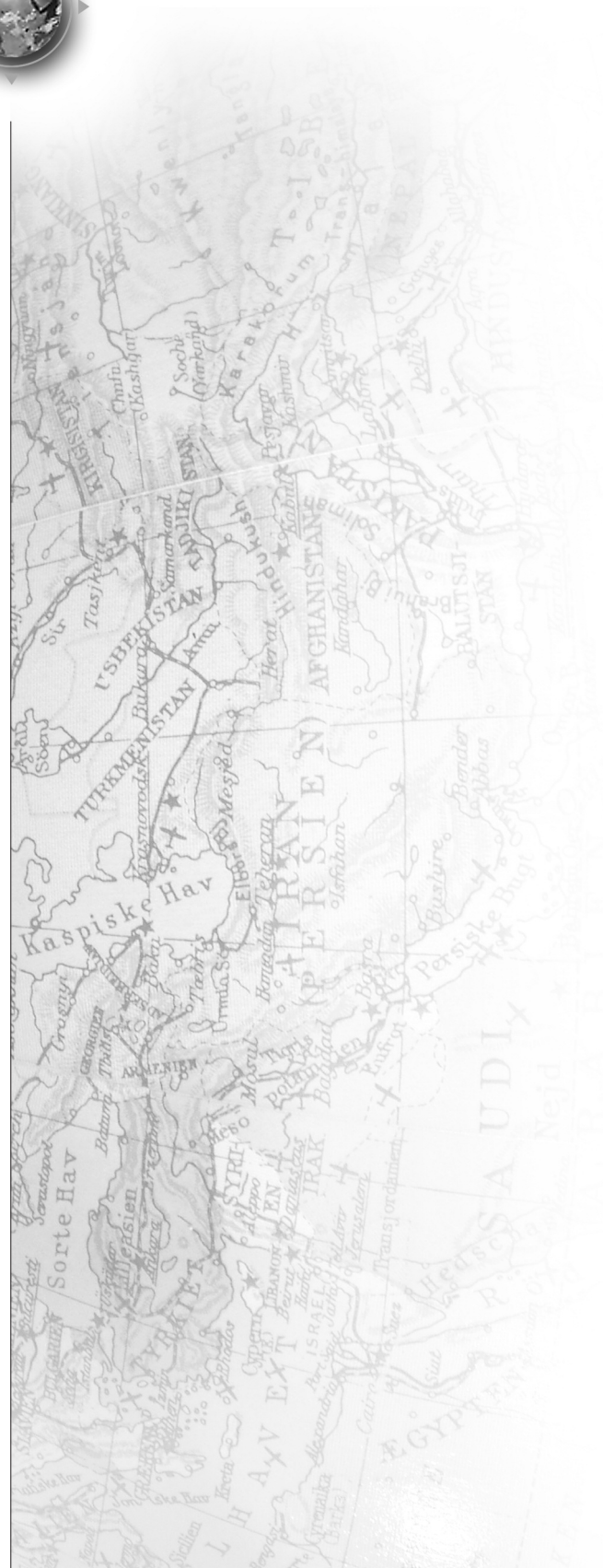
træffetid: tirsdag 9-14

www.etnografiskforening.dk

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion PE offset

Forsidefoto: Collage, CD

FORUDSIGELSER

af CLAIRE DUNGEY, IDA SOFIE MATZEN OG MORTEN SCHÜTT

Howdan forstå og skabe mennesker tid, og hvilken betydning har tid for den måde, vi handler på? Menneskelivets dybde og kompleksitet taget i betragtning kan det forekomme paradoksalt, at bevægelsen igennem livet ofte bliver abstrakt repræsenteret i én dimension, som en uendelig linje mellem fortid og fremtid, kun brudt af øjeblikket, et lille punkt med betegnelsen 'nu'. Hvor be-snærende simpel en sådan lineær model kan virke, er netop øjeblikket interessant i kraft af, at det byder på udsigt til begge sider. Den passerede tid er stadig tilgængelig for fortolkning og begrundelse af handling i nutiden, og selvom fremtiden ret beset er ukendt, forhindrer det dog sjældent nogen i at forsøge at begribe den, manipulere den og forme den fra deres nutidige position. Selvom tiden kan virke 'objektiv', når viserne på uret slår med en bestemt takt, opleves tiden forskelligt, og der drages som oftest på fortid og fremtid - netop dette kan vi udforske etnografisk.

I dette nummer af Jordens Folk sætter vi fokus på forudsigelser. Traditionelt er forudsigelser i antropologien blevet behandlet som en del af fænomenet magi, og dermed som et kendetegn for den primitive 'Anden', det være sig stammefolk på fjerne sydhavsøer

eller religiøse enklaver i vore egne samfunds midte. Efterhånden som antropologien er blevet taget i anvendelse i studiet af de samfund, den selv er udsprunget af, og i stadig højere grad retter sit potentiale for kritik mod sit eget modernistiske grundlag, står det dog stedse klarere, at sondringen mellem det primitive og det moderne ikke er så nem at foretage endda. Som med det mere generelle begreb om magi, kan også et begreb som 'forudsigelser' vise sig frugtbart at undersøge i kontekster, der krydser grænserne for vores intuitive forståelse af, hvad begrebet indeholder - og dermed åbne for nye måder at forstå menneskelivet på. Med dette nummers mangfoldige beretninger bliver det tydeligt, at forudsigelser kan ses som et udtryk for et fællesmenneskeligt grundvilkår, nemlig at skulle forholde sig til fremtiden fra en nutidig position. Profetier og prognoser - at ane, fornemme, forvente og imødesee - omfatter alt sammen en særlig attitude, hvormed nutiden indfinder sig og forhandles med fremtiden som handlerum.

Med den første artikel tages læseren på en rejse til Arequipa, Peru. Astrid Andersen undersøger, hvordan de lokale benytter sig af forskellige tidsskalaer og forståelsesgenrer, når der skal skabes prognoser både om byens vejr og

om klodens fremtid. Her inddrages forskellige parametre og registre som forståelsesrammer, som for eksempel katolske helgener, frøer, naturkatastrofer og meteorologiske stationer. Andersen peger her på, hvordan det at forudsige kræver, at man ved, at man skal tyde, samt at man har viden om, hvilke tegn, der lader sig tyde. Her er det vejret omkring det lokale bjerg, der er genstand for stor opmærksomhed, hvor små ændringer kan medføre forskelligartede forudsigelser.

Med et komparativt blik beskæftiger Dil Bach sig med forudsigelser i det uddannelsespolitiske regi, hvor Øst og Vest på paradoksal vis spejler hinanden i bestræbelserne på at skabe egnede borgere til morgendagens konkurrencesamfund. Politikerne i Danmark vender blikket 'østover', idet de antager, at børn her opdrages til at blive konkurrencedygtige og arbejdsomme. Singaporeanske politikere, derimod, lader sig inspirere af det, de forestiller sig, er et 'vestligt' opdragelsesideal med tid til leg. Lokalbefolkningen i Singapore, hvor forfatteren har lavet feltarbejde, er imidlertid ofte splittet mellem forskellige opdragelsesidealer og forståelser, der kolliderer med politikernes tilgangsvinkler.

Simon Lex har beskæftiget sig med, hvilke fremtidsvisioner

medarbejderne i Post Danmark gør sig i en virksomhed, som er præget af økonomisk usikkerhed, og hvor innovation i høj grad er kommet på dagsordenen. Lex undersøger her, hvordan en sækketol bliver implementeret som en installation, der per definition skal få medarbejderne til at være mere innovative, selvom den faktisk i praksis ikke bliver brugt, og reflekterer over, hvilken mening den giver i et tilsyneladende misforhold mellem forudsigelser, målsætninger og praksis.

Trine Niensens artikel giver et indblik i hospitalsverdenen i en dansk kontekst. Her bliver patienter i stigende grad opfattet som forbrugere, der skal inddrages og som forventes at være i stand til at vælge mellem forskellige behandlingsformer. Dette er ifølge Nielsen med til at fastfryse en situation præget af en lineær tidslighed. Hendes artikel viser, at det er vigtigt at have øje for, hvordan mulige fremtider hele tiden bliver forhandlet af patienterne i hverdags-situationer, hvor tiden på ingen måde opleves som lineær, men hvor der hele tiden trækkes på forestillinger om fortiden, nutiden og fremtiden.

I 1988 forudsagde den sudanesiske sufi-sheikh Mohamed Osman Berlinmurens fald. Denne evne til at forudsige fremtiden er et vidnesbyrd om sheikhens spirituelle perfektion. Jeppe Christensen beskriver i sin artikel, hvordan tyske sufi-muslimer erfarer og genfortæller sådanne mirakler, og hvilken betydning disse har for deres spirituelle vej og deres sociale engagement i sufi-ordenen. Christensen viser også, hvordan den nye generation af unge tyske sufier må balancere mellem forskellige forvent-

ninger, heriblandt den religiøse arv og ønsker om familieliv.

I Mette Kusks artikel, som er baseret på feltarbejde i det nordlige Uganda, er trusler fra naboer og evnen til at forudsige disse truslers reelle potentiale et afgørende omdrejningspunkt for lokalbefolkningens engagement med fremtiden. I nabokonflikter, som i høj grad er baseret på uenigheder om retten til jord, er både verbale og non-verbale trusler almindelige strategier til at gennemtrumfe sin vilje. Evnen til at lodde sandsynligheden for, at en trussel bliver ført ud i livet, er her en essentiel færdighed for at kunne navigere i det sociale spil om jord, og i sidste ende for at kunne bevare liv og helbred.

De nævnte artikler spænder bredt om alt fra vejrprognoser til religiøse profetier og vedrører alle det at have fremtiden som handle- rum. Udover at fokusere på forudsigelser og forskellige tidsskalaer, har vi også en samling artikler uden for tema. Sofie Thomsen beskriver i sin artikel, hvordan kunstnere udefra inviteres til den danske landsby Selde for at inspirere den formodet uoplyste befolkning, med den tanke, at det kan sikre byens overlevelse. Her bliver brugerinddragelse et buzzword, der antages at være med til at sikre positive anmeldelser, finansiering samt byens fremtid. Byen Selde bliver re-branded som et kunstnerisk sted, frem for et 'lille samfund' i det såkaldte 'Udkantsdanmark', som har præget mediebilledet.

Martin Ledstrup beskriver i sin artikel, hvordan bilen i De Forenede Arabiske Emirater hænger sammen med forestillingen om 'det gode liv', landegrænser samt lokale og nationale identitetsfølelser. I takt med den accelererende

økonomiske udvikling bliver trafikken et allestedsnærværende tema, der ikke blot mærkes i dagliglivet, men også italesættes. Bilerne bliver for eksempel pyntet i forbindelse med fejringen af nationens dag og bliver jævnligt brugt som et opholdssted.

Signe Lund Tovgaard og Steffen Dalsgaard viser i deres artikel, hvordan tid kan opleves forskelligt. Deres fokus er på ventetid og hvilke forventninger, der er knyttet til det at vente i en tid præget af optimeringskrav og forventninger til, at tiden skal gå stærkt. Artiklen bygger på et feltarbejde foretaget på et valgsted, hvor forfatterne observerer, hvordan tiden er organiseret bureaukratisk og følger bestemte rytmer, men hvor især den ulige distribution af ventetid alligevel betragtes som problematisk.

Uden for artikelgenren bidrager Anne Thuesen med et interview med Sine Plambach om hendes modtagelse af Dansk Etnografisk Forenings nyindstiftede formidlingspris, som i 2015 blev uddelt for første gang. Sine Plambach modtog prisen ikke mindst for sin dokumentarfilm om thailandske kvinder i Thy samt om migranter fra blandt andet Nigeria, der kommer hertil som sexarbejdere. Vi slutter nummeret af med Mikkel Rytters anmeldelse af Thomas Hylland Eriksens biografi om den nyligt afdøde Fredrik Barth, hvor vi kommer vidt omkring i Barths karriere og liv. Fremfor alt bliver Barth rost for sin evne til at deltage, iagttage og lytte til felten samt de projekter, der har inspireret mange forskere sidenhen. ■

God læselyst!

NYT FRA DANSK ETNOGRAFISK FORENING

FØLGENDE ARRANGEMENTER PLANLÆGGES I 2016

DEN ANTROPOLOGISKE VINKEL: DET STRESSE(N)DE LIV 20. april 2016 på Moesgaard Museum (auditoriet)

Foreningens nye initiativ med debatarrangementer om aktuelle emner finder sted to gange årligt – en gang om foråret og en gang om efteråret. Næste gang handler om Det stress(e)nede liv. Følg foreningens Facebookside for opdateret information.

ÅRSMØDE 2016

Årsmøde 2016 afholdes i København til efteråret og arrangeres i samarbejde med Antropologforeningen.

FORMIDLINGSPRISEN 2016

Årets formidlingspris uddeles i efteråret 2016. Foreningens medlemmer kan indstille nominerede, hvorefter en jury offentliggør en shortliste på tre kandidater og herfra vælger den endelige vinder.

JORDENS FOLK

Jordens Folk udkommer også i 2016 med to dobbeltnumre. Nr. 1-2 har temaet 'Jord' og udkommer i foråret. Nr. 3-4 har temaet 'Mor' og udkommer i efteråret. Et udvalg af artikler fra årets numre vil blive præsenteret på aftenen, hvor Formidlingsprisen uddeles.

Følg med på Dansk Etnografisk Forenings Facebookside for nærmere information, tid og sted for de forskellige arrangementer. Du kan også kontakte foreningen på

kontakt@etnografiskforening.dk
eller **8716 2063**

(se træffetider i omslaget på dette blad).

VERDEN GÅR UNDER MELLEM ET GLAS MÆLK OG EN FORSAMLING AF FRØER

KLIMATISKE FORUDSIGELSER I AREQUIPA, PERU

Blik på Arequipa og Chili-flodens kløft set fra Cayma-distriktet, der ligger ved foden af vulkanen Chachani.

I følge forskere der arbejder med globale klimaforandringer, er Peru et af de lande, der vil være mest påvirket af den globale opvarmning. Dette skyldes først og fremmest, at landets drikkevand kommer fra smeltevand fra Andesbjergenes gletsjere. 70 % af verdens tropiske gletsjere ligger i Peru, og det er gletsjere placeret i tropiske egne, der først smelter, når verdens temperaturer stiger. Disse problemstillinger er der skrevet meget om i antropologisk litteratur, se for eksempel et kapitel skrevet af Inge Bolin i bogen

ret og udfordret af forskellige aktører i Perus næststørste by, Arequipa. Artiklen følger, hvordan indbyggere, meteorologer og andre aktører i praksis producerer og orienterer sig i klimatiske forudsigelser, og hvordan multiple tidsskalaer og forståelsesgenrer kolliderer, når der skabes prognoser om byens og klodens fremtid.

Fra januar 2011 til januar 2012 befandt jeg mig i Arequipa, en voksende by med omkring 1 million indbyggere. Byen ligger i Sydperu, i den nordlige udkant af Atacamaørkenen, 2.400 meter over

der omfavner byen, er der rundt omkring dybe kløfter. De beboede områder ligger mellem 2.100 og 3.000 meter over havets overflade. Byen blev grundlagt af spaniere i 1540; inden da var områderne omkring floden Chili beboet af forskellige oprindelige folk. Byens historiske og aktuelle udfordring har været at få nok vand til at flyde til og igennem byen, for at udvide grænserne for landbrug, indbyggere og industri. Udover til husholdsbrug, bruges vand til at producere elektricitet, til kunstvandet landbrug, turisme og udvinding af mineraler. Regntiden varer fra december til marts, resten af året er solrigt og meget tørt, hvilket gør det nødvendigt at kunne fange og opbevare regnvand i enorme mængder i infrastruktur – opbevaring af vand var tidligere gletsjernes og bjergtindernes opgave.

Vandet når byen via Chili-floden, hvis kilde ligger langt væk, højt oppe i Andesbjergene, over 4.400 meters højde. Arequipas vand kommer fra få kilder. Regnvand fanges i gletsjere eller svampede områder [*bofedales*] i højlandet, opbevares i et system bestående af fem dæmninger og et netværk af floder og kanalsystemer i højlandet, hvorfra vandet reguleres, løsgives for at nå sine funktionelle destinationer i byen, via Chili-floden. Efter at vandet er brugt i byen, ledes det igen ud i floden, via rensningsanlæg, eller det siver ned i undergrunden, hvor det med tyngdekraften fortsætter sin rejse nedad, mod Stillehavet. Den urbane metabolisme – den aktivitet der foregår i byen – er altså meget afhængig af økologiske og hydrologiske processer, der finder sted langt fra byens grænser,

af ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN

I Arequipa, Perus næststørste by, placeret på grænsen til Atacamaørkenen, mellem aktive vulkaner med afsmeltede gletsjere, er forudsigelser om vejr og om fremtid en central del af vejrdagen. Denne artikel udforsker forskellige måder, hvorpå mennesker i Arequipa tyder tegn i deres omgivelser for at forstå vejrfænomener og forudsige, hvad fremtiden bringer.

Anthropology and Climate Change.

Denne artikel udforsker, hvordan denne videnskabelige forudsigelse, produceret af blandt andre forskere ved Tyndall Centre for Climate Change Research i England – et partnerskab mellem forskere fra ni universiteter i Storbritannien, der siden 2000 har udgivet vigtige rapporter og været aktiv i offentlige debatter vedrørende klimaforandring – bliver reproduce-

havets overflade, og er derfor hverken kystby eller rigtigt højland, men midt imellem. Omkring Arequipa, mod den andine bjergryg, troner tre imponerende og høje vulkaner-Chachani (6.075 m.), Picchu Picchu (5.664 m.) og den majestætiske Misti (5.800 m.), byens vigtigste kendetegn. Topografien i og omkring Arequipa by er karakteriseret af vertikalitet; udover stigningen mod vulkanerne,

Blik på Arequipa og vulkanen Misti fra Bolognesi-broen. Kvinde og dreng kigger på vandet i Chili-floden.

og er svær at opmåle både rumligt og tidsmæssigt. For at sikre byens liv og produktivitet, er det vigtigt at kunne forudsige, hvornår og hvor vandet vil falde, og i hvor store mængder; og der tænkes i byen meget over de ændringer i klimaet, som folk observerer, og som har betydning for, hvor meget vand der er til rådighed, og hvor meget vand der skal bruges i løbet af et år.

Jeg var i Arequipa for at lave feltarbejde om vandmangel og klimaforandring, og det er dette feltarbejde, samt de efterfølgende års arbejde med at skrive en ph.d. afhandling om urban økologi og vandpolitik, som denne artikel bygger på. Under feltarbejdet fulgte jeg vandet rundt i byen, og jeg fulg-

te aktører, der på forskellige måder bruger og relaterer til vand: bønder, byboere, meteorologer og ingeniører af forskellig slags. Jeg forsøger etnografi som en særlig måde at beskrive menneskers handlinger og hændelser i specifikke omgivelser; det er mit ønske, at analysen skal vokse ud af beskrivelserne. Mit standpunkt er, at beskrivelser i sig selv per definition er analytiske, idet en forfatter redigerer sine ord og vinkler, og dermed giver læseren mulighed for at se dele og aspekter af den verden hun / han har oplevet, og udelader andre. Denne pointe er ikke ny i antropologien, den nævnes her for at klargøre, hvad der kommer i den følgende tekst. For en grundigere gennemgang af

forholdet mellem analyse og feltarbejde, se Andersen 2015.

Artiklen kan ses som et forsøg på kalejdoskopisk at portrættere forudsigelser relateret til vejr og klima, og klodens tilstand. Kalejdoskopisk fordi det er brudstykker, der i lyset af hinanden gerne skulle forskubbe sig, når man drejer på glasset, og det totale billede hele tiden er i forandring. Det følgende er to etnografiske beskrivelser fra forskellige tidspunkter under feltarbejdet. Brudstykkerne har det tilfælles, at de bringer teknologier og interaktionsformer sammen i en konkret situation for at kunne forudsige, hvordan fremtidigt vejr, klima og klodens tilstand vil forme sig.

Blik på vulkanen Chachani og de mærkelige skyer fra forruden i den gule bil, i et marginalt-liggende kvarter i distriktet Cayma. Bridget er på vej til præsidenten af 'Vaso de leche'.

Første brudstykke: samtaler på en mælkerute

Den 9. Maj 2011 fulgte jeg med to kvindelige kommunale medarbejdere i Arequipa på deres månedlige tur til marginalt liggende dele af bydelen Cayma. På disse ture bliver mælkepulver og cerealier delt ud til lavt bemidlede småbørns-mødre. Denne uddeling foregår indenfor rammerne af et landsdækkende peruansk program, der hedder 'Vaso de leche' (et glas mælk), der giver ernæringsstøtte til børn af fattige familier. I bydelen Cayma blev mælken i 2011 delt ud af socialarbejderne Bridget og Edith, og en chauffør, hr. Jacinto, i en stor gul bil med lad fra 1971. Bilen tilhørte Cayma-distriktets

offentlige forvaltning. Denne dag i maj var jeg med, fordi jeg ledte efter et kvarter i byen, hvor jeg kunne undersøge adgang til drikkevand på nabolagsniveau, og dér studere hvordan folk organiserer sig omkring drikkevand. Vi sad fire mennesker klempt sammen på den kommunale bils forsæde, mens vi besøgte alle marginalt liggende nabolag i Cayma; de fleste er placeret op ad vulkanen Chachanis folder. Vi stoppede i hvert kvarter og afleverede en nøje talt mængde mælkepulver og cerealier i små poser. Disse blev i hvert kvarter overdraget til præsidenten af *Vaso de leche*, altid en kvinde og mor. Dagen var grå og temmelig blæsende, i ny og næ blev støv løftet af

vinden fra jordvejene, og som sky flyttet rundt omkring vejene, hvorpå vi kørte. Stemningen i bilen var ganske fornøjelig. Som vi kørte rundt bevægede snakken sig mellem forskellige temaer: peruanske madretter, politik og det kommende præsidentvalg, sociale forskelle i Arequipa og livskvalitet i Danmark. Et af de steder vi stoppede, begyndte samtalen at dreje sig om vejret.

Bridget: *Det er en mærkelig dag i dag [el día está raro], der er så mange skyer omkring vulkanerne...*
Jacinto: *Det er maj; vejret er aldrig sådan her i maj. Skyerne er tykke og grå [cargando], som om der kommer regn. Måske betyder det at reg-*

nen vil komme i august i år. Skyerne plejer at se sådan ud i september...

AOA: Og hvorfor mon det ser sådan ud nu?

Bridget: Ja, gad vide hvorfor klimaet ændrer sig... nogle siger det er fordi jorden går under i 2012... men det tror jeg ikke på.

Vi talte lidt om Maya-kalenderen, og forskellige teorier om jordens undergang.

Bridget: Gad vide, hvordan jordens undergang bliver [cómo será el fin del mundo]... Vil det være ved en kæmpe atombombe? Eller et enormt jordskælv eller naturkatastrofe... Men normalt er omfanget af katastrofer jo begrænset; de får ikke hele jorden til at gå under... Måske bliver den en verdenskrig. Dog ville en verdenskrig tage mange år om at nå til Peru.

Jacinto: Jeg så engang en film, hvor havet spiser hele jordkloden; ingen mennesker tilbage, det så virkelig forfærdeligt ud!

AOA: Nogle siger, at der kommer en verdenskrig på grund af vand.

Bridget: Ja, det er fordi ferskvand vil blive brugt op. Her i Peru, for eksempel, forsvinder gletsjerne, og det betyder, at vi har mindre og mindre ferskvand. Al ferskvand flyder ud i havet og bliver til saltvand.

Edith kom tilbage til bilen efter at have afleveret mælk, og hun tog del i samtalen:

Lad være med at sige sådanne ting. Her i Peru har vi så mange helgener [muchos santitos], der beskytter os.

Edith så mod himlen: Men det er rigtigt; vejret [el clima] er meget mærkeligt i dag...

På spansk betyder ordet for tid [ti-

empo] også vejr. I Latinamerika er det mere normalt at tale om el clima – klimaet – når man taler om vejret.

Det betyder, at den klare skelnen mellem vejr som øjebliksobservationer af atmosfærens tilstand: vind, temperatur og nedbør; og klima som et generelt mønster af det gennemsnitlige vejr målt over længere tid i praksis, på hverdagsniveau konstant ignoreres eller blandes sammen, når vejr og klima vilkårligt udtales som enten *el clima* eller *el tiempo*. Denne uklarhed i skelnen og sammenhængen mellem klima som fænomen og vejr er kendt i antropologisk litteratur fra Peru og andre steder i verden. For eksempel skriver Lill Rastad Bjørst om forskelle mellem lokale og globale forståelser af klima og forandringer i Grønland. Marino og Schweitzer skriver i et bogkapitel i den tidligere nævnte bog *Anthropology and Climate Change*, også i en arktisk kontekst, om, hvordan brugen af ordet 'klimaforandring', i en metodisk sammenhæng kan ændre de forklaringer man får om vejr og klima fra de folk man taler med.

Vi fortsatte med at køre opad; kvartererne omkring os blev yngre og yngre. Prekære huse bygget i sten. Señor Jacinto fortalte, at han havde arbejdet i Cayma kommune i mere end tyve år. Han havde i sin tid set mange nye kvarterer blive bygget. Mange af de bebyggelser; vi kørte igennem, var 15 år gamle, men havde endnu ikke rindende vand eller kloaksystem.

Mens vi kørte, havde Bridget fortsat tænkt over vejret; efter et stykke tid sagde hun: Før i tiden var Arequipa fuld af frøer. De er her ikke mere. Nogle folk siger, at frøerne holder generalforsamling et hemmeligt sted, hvor de planlægger, hvordan de

skal tage det land tilbage, som de engang boede på.

Bridgets kommentar blev ikke besvaret, den fik lov at hænge i luften, mens vi kørte videre i den gule bil.

Samtalen holdt i den kommunale bil fandt sted i et partikulært og yderst hverdagsagtigt her og nu. I et møde mellem kommunale arbejdere i gang med deres arbejde og en antropolog, i en bil på vej, blev fokus og omdrejningspunktet pludseligt skubbet helt til menneskehistoriens potentielle slutning. Det eksakte tidspunkt og måden for slutningens hændelse var uvis, men grunden til at samtalen blev skubbet til verdens ende var forårsaget af skyer, der på besynderlig og unormal vis havde samlet sig om Arequipas vulkaner. At skyformationen var underlig og krævede ekstra analyse skyldtes sæsonen - det tidspunkt på året den fandt sted - nærmere end fænomenet i sig selv: Skyer der omfavner vulkanerne er kendt som et tegn for at regnen snart kommer; et fænomen der er normalt i september; ikke i maj. Hvad der for en udenforstående syntes en lille forandring i vejr-mønstret, var for arequipeños (folk fra Arequipa) nok til at tænde en usikkerhed om den nære og fjerne fremtid.

Det er interessant at notere, at adskillige elementer eller referencepunkter blev trukket ind i og aktiveret i samtalen. Elementer eller referencepunkter; der tilsammen producerede en plural temporalitet: katolske helgener, spillefilms fiktion, lokal meteorologi, Maya-kalender; frøer; naturkatastrofer og verdenskrige blev på lige fod trukket ind i samtalen, og brugt til at forstå og skabe en mening, og samtidigt skabe en respons til de mærkelige skyer der formede sig omkring vulka-

Blik på Chili-floden fra Grau bro i februar måned efter nogle dages regn.

nerne. Alle disse elementer kommer fra eller hører til forskellige universer, med forskellige tidlige og rumlige logikker. Hvert af disse elementer kommer med sin egen plads i den kollektive hukommelse, med forskellige forestillinger og forventninger til fremtiden. Eksempelvis vil det for Bridget tage lang tid for en verdenskrig at nå Peru, eftersom Peru af hende opleves som marginalt placeret i verdenshistorien, som den oftest fortælles. Helgener vil beskytte peruanere, samtidigt med at gletsjere smelter og frøer holder forsamling for at planlægge, hvordan de skal overtage verden.

Den beskrevne samtale afslører, at tid, vejr og klima bliver vævet sammen i meget specifikke mønstre eller konfigurationer, når der produceres lokale og spontane teorier om, hvordan forandringer i klimaet re-konfigurerer fremtids-

udsigter. Samtalen fandt sted indenfor et afgrænset tidsrum, der kan måles lineært i timer og minutter; indrammet af fordelingen af mælk i marginale kvarterer. Men i den lineære tid samtalen fandt sted, blev mange tidsdimensioner aktiveret - hvad vi kan kalde plural tidslighed – elementerne der blev trukket ind spredte sig over forskellige temporaliteter, i hvilke en klar tidsorden eller logik synes fraværende. Øjeblikkelige tider, endelige tider og uendelige tider kom sammen og blev kondenseret i en specifik forståelse af, hvad der sker i nutiden; en nutid der kræver en overvejelse og teoretisering over, hvad der vil ske i fremtiden.

Andet brudstykke: Specialiserede og moderniserede forudsigelser

I februar 2011 begyndte det at regne i Arequipa. Det regnede

meget, og det blev ved. Efter bare en måned med regn var alle dæmninger meldt fulde, og der var nok vand til at forsyne byen med vand til alle formål i to år uden regn. Det blev ved med at regne, og snart begyndte byens vandmyndigheder at bekymre sig. Kloakkerne flød over, floden voksede og begyndte at tage afgrøder med sig, og der var fare for, at en af dæmningerne ville bryde. Aviserne meddelte dagligt om ødelæggelser forårsaget af regnen, om at en potentiel nødsituation kom nærmere og nærmere – folk i byen begyndte at tale om dengang, Chili-floden gik over sin bred og oversvømmede dele af Arequipa. En af de aktører, der igen og igen dukkede op i medier, var direktøren for det regionale institut for meteorologi og hydrologi, SENAMHI (Servicio Nacional de Meteorología e Hidrología). Overskrifter lød: "SE-

NAMHI lover mere stærkt regn". Grundet regnen, fik institutionen bag vejrudsigerne mere plads i medierne, og de kunne stadfæste den meteorologiske videnskab som vigtig, som central for landets udvikling. Denne plads brugte direktøren af SENAMHI til at udtrykke vigtigheden af, at der blev investeret i ny teknologi til forudsigelse af vejr og måling af klimatiske ændringer. I et interview udtrykte han: *Vores institution har moderniseret sig på fortrinlig vis, siden 97-98 har staten tilegnet sig omkring 65 automatiske meteorologiske stationer, med satellit-transmission. Denne teknologi giver os mulighed for at modtage information i real-time fra en serie punkter i landet, og dermed forbedre kvaliteten af vejrudsigerne i hele landet. Men vi mangler at modernisere en hel del, særligt når det gælder tider med meget regn.*

Vejrballon ejet af SENAMHI. Teknologi til at måle og forudsætte vejr.

Det er interessant, at meteorologien, der modsat samtalen i brudstykket ét er en institutionaliseret form for forudsigelse, også forholder sig til såvel det øjeblikkelige vejr som bredere klimatiske ændringer. I juli 2011 foretog jeg med min kollega Astrid Stensrud et interview med Sebastian Zúñiga, lederen af SENAMHI i Arequipa. Vi spurgte ham om, hvordan institutionen arbejder med klimatiske ændringer:

SZ: *Når det kommer til klimændring, er det ekstremt vigtigt at generere og lagre information i store mængder. Fra nogle stationer har vi målinger, der går helt tilbage til 1949. I den zone, hvor vi har målt så længe, kan man tale om, at der findes en klimændring eller global opvarmning. For at kunne tale om disse fænomener, er det nødvendigt at have et dataregister, der går tilbage i tid. Hvis ik-*

ke man har sådan et, er det meget komplekst at tale om klimaændringer eller global opvarmning.

Det sydlige Peru er et område med mange jordskælv, aktive vulkaner, og klimafænomener som el Niño og la Niña, der forstærker år med tørke og varme og fugt. Peruanerne har i årtusinder været vant til store variationer i klima og vejr, og derfor findes der mange forskellige forklaringer for de ændringer og variationer, der bliver observeret. Selvom direktøren for SENAMHI på den ene side kun vil tale om global opvarmning, hvis der findes eksakte opmålinger over længere tid, bruger han også andre registre til at forklare vejr-fænomener. I juli, i dagene inden vi interviewede ham, begyndte det pludseligt at sne over vulkanernes toppe.

AOA: *Sådan en sne [nevada] som den vi ser disse dage, er det normalt eller typisk for denne tid af året?*

SZ: *Ja, dette snefald er normalt, men i år er det blevet forsinket. Denne sne burde falde lige nøjagtigt den 29. juni, hvilket er San Pedro og San Pablo. Snefaldet er associeret til de religiøse festligheder, men i år kom sneen for sent. Faktisk kan vi også sige, at den er kommet for tidligt; for den 8. juli plejer der at falde en anden sne, den hedder Santa Isabel. I år er de to snefald kommet på samme tid, midt imellem.*

Ingeniør Zúñiga talte i interviewet eller i avisartikler og andre medier ikke om verdens ende eller undergang, og han var tilbageholdende med at konkludere, at variationer i klimaet kunne knyttes til en generel global opvarmning. Han frem-

Blik på vulkanen Misti med en lille smule sne på toppen, set fra et dyrket område i Arequipa.

hævede vigtigheden i videnskabelige opmålinger til at kunne forudsige vejr og handle i forhold dertil; samtidigt orienterede han sig i forhold til den katolske kalender og populær-meteorologi, når det gjaldt at vurdere, om et snefald var normalt eller ej.

Tegn og tidslighed

I Arequipa fungerer byens vulkaner, særligt Misti, som både bevis og argument for at klimaforandringer er rigtige og finder sted. Langt de fleste mennesker jeg spurgte under mit feltarbejde, om de havde oplevet, at klimaet har ændret sig, pegede mod Mistis tinde og kommenterede, at den før i tiden havde sne helt til fødderne, som en poncho, året rundt, mens den nu kun har sne på toppen i regntiden, som en lille hat.

Det i sig selv siger ikke noget om at kunne forudsige, hvordan vejr og klima og livet generelt vil blive i fremtiden. Men det, og de to brudstykker fortalt i denne artikel, siger noget andet: Det at forudsige kræver, at man ved, hvad man skal tyde på, at man har kendskab til hvilke tegn, der lader sig tyde. I Arequipa er disse tegn skyer,

sne, vulkanernes tinder, og frøer der gemmer sig.

For det andet fortæller brudstykkerne, at selvom der findes professionaliserede og specialiserede teknikker og former for forudsigelser, såsom automatiske meteorologiske stationer, så udelukker det ikke, at de eksisterer sammen med andre registre for tolkning og forudsigelser – som religiøse kalendere og helgeners handlinger. Disse registre, der spænder over korte og lange tidshorisonter, kan i forskellige konstellationer bringes sammen, for situationelt at fremkalde forståelser af fænomener, der finder sted. Den tredje pointe fra brudstykkerne er, at forudsigelser, hvad enten de er frembragt i hverdags-samtale eller af videnskabelige praksisser, aldrig er entydige. De er altid op til diskussion, og kan selv blive rum for skabelse og forhandling af betydning. ■

Forslag til videre læsning:

Andersen, Astrid Oberborbeck. 2015. *Mapping Urban Waters. Grounds and Figures on an Ethnographic Water Path. I: Hastrup, Kirsten og Frida Hastrup: Waterworlds.*

Anthropology in Fluid Environments. Oxford: Berghahn, ss. 162-182
Bjørst, Lill Rastad. 2011. *Klima som sila. Lokale klimateorier fra Diskobugten. I: Tidsskriftet Antropologi, vol. 64, ss. 89-99.*
Bolin, Inge. 2009. *The Glaciers of the Andes are Melting: Indigenous and Anthropological Knowledge Merge in Restoring Water Resources. I: Crate and Nutall (Red): Anthropology and Climate Change. From encounters to action. Walnut Creek: Left Coast Press, ss. 228 – 239.*

ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN ER POSTDOC VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. HUN ER DEL AF ET TVÆRFAGLIGT FORSKNINGSPROJEKT: 'THE NOW PROJECT. LIVING RESOURCES AND HUMAN SOCIETIES AROUND THE NORTH WATER IN THE THULE AREA, NW GREENLAND' (WWW.NOW.KU.DK). ASTRIDS PH.D. PROJEKT VAR EN DEL AF ET KOLLEKTIVT FORSKNINGSPROJEKT: 'FROM ICE TO STONE. CLIMATE CHANGE, WATER SCARCITY AND CONFLICT SOLUTION IN PERUVIAN ANDES'; LEDT AF KARSTEN PÆRREGAARD OG FINANSIERET AF FKK. ASTRID B. STENSRUD VAR POSTDOC PÅ PROJEKTET.

alle fotos af forfatteren

De nordiske lande er kendt for at have et uddannelsessystem, der tager højde for, at skabelsen af ordentlige fremtidige medborgere forudsætter muligheden for en barndom med leg, fritid og venner. Men er læreplaner i børnehaven, reform af folkeskolen og anråbelsen af forældrene om daglig læsning med selv de små børn tegn på, at Danmark bevæger sig i en mere 'asiatisk' retning med forudsigelser om, at tidlig læring, faglighed og ambitiøse forældre er det, fremtiden kræver?

TIGERMØDRE SOM IDEAL ELLER SKRÆKSCENARIO FOR ANDRINGER AF FORÆLDRESKABSNORMER I DANMARK OG SINGAPORE

af DIL BACH

Under et feltarbejde i Singapore i 2013 oplevede jeg en stor interesse for nordisk pædagogik. I Singapore ruster uddannelsespolitikere og -praktikere sig nemlig til fremtiden ved at fokusere på en glad barndom, og formelen på det håber de at kunne finde i progressive former for vestlig pædagogik. Da jeg vendte hjem til Danmark igen, viste DR udsendelsen '9Z mod Kina', og jeg blev omvendt slået af den måde, østasiatiske lande optræder i den danske debat om pædagogik og uddannelse. Som alle andre forudsigelser er

pædagogiske og uddannelsespolitiske forudsigelser performative, ikke i den forstand at de er selvopfyldende, men i den forstand, at de ofte indebærer krav om ændringer af eksisterende praksis. Således har forudsigelser om fremtidens kompetencekrav i de senere år i Skandinavien såvel som i Østasien ført til omfattende reformer på uddannelsesområdet helt ned på småbørnsniveau. I Danmark indtager østasiatiske lande som Kina og Singapore en central plads i debatten om fremtidens uddannelse og opdragelse. Østasiatiske lande vækker associationer til fag-

ligt ambitiøse skoler og forældre og udgør for nogle, især uddannelsespolitikere, en inspirationskilde, men for andre, måske især forældre, et skræmmebillede. Hvad angår sidstnævnte vakte det for eksempel furor, da Amy Chuas bog *Kampråb fra en tigermor* udkom i 2011. Her beskriver Chua selvironisk, at hemmeligheden bag den østasiatiske uddannelsesmæssige succes er u-afbalancerede mødre, der gennem trusler og pres, ydmygelser og sarkasme fremtvinger topresultater. I Østasien er tigermødre imidlertid ikke entydigt lig 'gode' forældre. Tværtimod be-

tragter singaporeanske politikere i høj grad netop denne forældrefigur som en af de væsentligste forhindringer for det, de kalder *fremtidsparathed*. De opfordrer derfor forældrene til at identificere sig med en vestligt inspireret psykologisk model for et mere afslappet forældreskab, dvs. en model, der lægger vægt på kærlig forældrekontakt, alderssvarende læring, leg og en lykkelig barndom. Mange singaporeanske forældre hilser denne udvikling velkommen, men oplever i praksis, at realiseringen af de nye idealer risikerer at sætte deres børns fremtid over styr.

Singaporeanske børneforskere på besøg i dansk vuggestue.

Fremtidens dagtilbud, skole og forældre i Danmark

I Danmark er der tradition for en selvstændig småbørnspædagogik med fokus på leg og 'det sociale'. Og en tradition for et nært samarbejde med forældre, hvor forældre forventes at bakke op om daginstitutionens pædagogik ved blandt andet at deltage i sociale arrangementer, lave legeaftaler og invitere til børnefødselsdag. Under et feltarbejde i Danmark fra 2005-2008 erfarede jeg netop, at forældre gik op i leg og det sociale ikke blot i forhold til egen opdragelsespraksis, men også i forhold til deres syn på daginstitutionens opgave.

Imidlertid er daginstitutionerne i Danmark under forandring. Børneforskere som for eksempel Jan Kampmann advarer imod, at der i disse år sker en skolificering, hvilket indførelsen af læreplaner i 2004 kan ses som udtryk for. Forandringerne skyldes dels en stigende politisk bevidsthed om global konkurrence, dels økonomiske forudsigelser, der peger på, at investeringer i den tidligste barndom øger børns livschancer og giver størst økonomisk afkast: "En krone investeret i dagtilbud af høj kvalitet giver et langt større afkast end investeringer senere i livsløbet". Det kan man læse i rappor-

ten "Fremtidens Dagtilbud" fra 2012, hvor en pædagogisk tænketank under Ministeriet for Børn og Undervisning opstiller pejlemærker for, hvordan man sikrer "læring og inklusion" i daginstitutionerne. Målet er, at "fremtidens dagtilbud" sikrer, at børnene "lærer mest muligt". Og det kræver ikke bare en indsats fra pædagogerne, men også fra forældrene. I den forbindelse sagde daværende undervisningsminister Christine Antorini: "Vi skal have mere fokus på forældrenes aktive engagement i forhold til børns læring...Det vil måske være at sige, at man læser højt i 20 minutter hver dag med sit barn".

Forældrearrangement i dansk børnehave

Også den danske folkeskole er under forandring. I løbet af 00'erne indførtes et stigende antal nationale og kommunale tests, og i 2013 indgik den daværende regering forlig med Venstre og Dansk Folkeparti om en folkeskolereform, der skal højne det faglige ambitionsniveau, så eleverne fremover allerede i 8. klasse kan det, de plejede at kunne i 9. klasse. I forligsaftalen kan man desuden læse, at danske skoleelever allerede "er godt rustet til deres fremtidige liv som samfundsborgere i Danmark", men at de "ligger omkring gennemsnittet i OECD" i en række fag. I "fremtidens folkeskole" skal det faglige niveau derfor forbedres, "så vi kan klare os i den stigende internationale konkurrence". Herunder skal øget sprogkundskab "ruste de danske elever til livet i en globaliseret verden, der stiller nye og højere krav til, hvilke sproglige kompetencer, der er nødvendige for at klare sig på arbejdsmarkedet".

Det er bemærkelsesværdigt, hvordan forestillingen om Østasien – ofte aktiveret af OECD'S PISA undersøgelser - spiller ind i forhold til disse forandringsprocesser og debatten om dem. Efter i begyndelsen af 2014 at have deltaget i et topmøde for "verdens førende uddannelsesnationer" skrev Antorini for eksempel på sin blog, at vi kan lære meget af Singapore. Og på et pressemøde i undervisningsministeriet i forbindelse med offentliggørelsen af PISA-resultaterne i 2013 lagde hun ikke skjul på, at man i udformningen af folkeskolereformen også har kigget østover: "Vi har ladet os inspirere af lande, som har uddannelsessystemer, som ligner vores. Vi har kigget til de andre nordiske lande og også Canada. Men dem, der ligger i top, er de asiatiske lande". Formanden for foreningen "Skole og forældre" påpeger imidlertid i et interview i Berlingske i 2014, at der er forskel på forældres og politikeres mål: "For foræl-

drene handler det ikke om, at børnene skal være dygtige til at slå kineserne i PISA-test. Det handler om at få hele børn." Tilsvarende skrev en far i 2012 en facebook-kommentar til undervisningsministerens forslag om at læse 20 minutter hver dag med sine vuggestue- og børnehavebørn: "Hvad med at lade børnene være børn. Vi vil ikke have kinesiske tilstande med masser af børneselvmord." Og i en artikel i magasinet Asterisk om en stigende tendens til brug af privat lektiehjælp i Skandinavien skriver børneforskeren Niels Kryger i 2014: "Det handler om pædagogisk og politisk stillingtagen til, om vi ønsker en situation, hvor forældre overgår hinanden i at købe lektiehjælp til deres børn, for at de kan klare sig i det såkaldte konkurrencesamfund, sådan som vi for eksempel ser det i Singapore."

Således optræder Østasien både som inspirationskilde og skrækscenarie i den danske uddannelsesdebat. Østasien associerer nemlig til tigmødre eller i hvert tilfælde fagligt meget ambitiøse forældre – en forældrefigur, der ikke hidtil har haft en central plads i normer for godt forældreskab i Danmark. I bogen "Overskudsfamilier" viser jeg, at 'gode' forældre i Danmark ifølge både pædagoger, lærere og forældre er afbalancerede forældre, der bruger tid på deres børn og engagerer sig i deres fritids- og institutionsliv. Dette især ud fra en psykologisk inspireret tankegang, hvor barndommen betragtes som en slags 'fremtidsfortid'. Forældrene anser en god barndom med masser af forældrekontakt som en forudsætning for et godt voksenliv, og flere gør sig tanker om deres egen barndom, og hvordan deres børn i

Ny læringsdagsorden i dansk børnehave.

fremtiden vil se tilbage på deres barndom. Men forældrene er også præget af medicinske og pædagogiske diskurser, hvor den 'gode' forælder blandt andet sikrer barnets sundhed og bakker op om dets skole- og institutionsliv – i forhold til det faglige, men måske især i forhold til leg og det sociale.

Kort sagt viser jeg, at forældrene i mit studie i en vis forstand både agerer psykolog, pædagog, sundhedsplejerske og lærer for deres børn. Hvad angår lærerrollen, er det imidlertid bemærkelsesværdigt, at forældrene er meget forsigtige med at udtrykke faglige ambitioner og meritter i forhold til deres børn. Når jeg spurgte forældrene, hvordan deres børn kunne gøre dem stolte, var det sjældent, at de eksplicit svarede noget med at være klog eller dygtig. I stedet lagde de vægt på, at børnene var "gode til at lege", at de var populære og/eller kreative. Og hvis jeg bad forældrene forudsige deres børns karrieremæssige fremtid, var de også forsigtige. En far sagde for eksempel, at han var

ligeglad, om hans børn blev statsminister eller smed, bare de var glade, men hviskede så "helst statsminister". Og en mor tog eksplicit afstand fra ambitiøse forældre: "Jeg reagerer på børn, der skal præstere ... Det reagerer jeg helt vildt over, hvad det gør ved børnene." Tilsvarende skriver antropologen Laura Gilliam i bogen "Civiliserende Institutioner", at det i danske skoler ikke er velset, hvis børn eller forældre har "albuerne for meget fremme".

Fremtidsparathed i Singapore

Mens østasiatiske forældre altså i Danmark fremtræder som indbegrebet af fagligt ambitiøse forældre, er sådanne forældre ikke entydigt 'gode' i Singapore, hvor jeg, som sagt, var på feltarbejde i 2013. Ligesom i Danmark har man i Singapore siden slutningen af 1990'erne forsøgt at reformere børnehaver og skoler, men her ud fra forestillingen om, at den udbredte brug af tests, eksaminer og udenadslære er hæmmende for en lykkelig barndom og for udvik-

lingen af kreativitet og lysten til at lære livslangt. Uddannelsespolitikere og -praktikere betragter nu dette som centrale kvalifikationer i den 'globale vidensøkonomi' og omtaler det som det 21. århundredes kompetencer og vigtige i forhold til fremtidsparathed. Kort før man i Danmark indførte loven om læreplaner i daginstitutionerne, introducerede det singaporeanske uddannelsesministerium, MOE, i 2003 således en lege-curriculumramme for børnehaven. Omdrejningspunktet er en psykologisk forståelse af den tidlige barndom som en unik livsfase med særlige udviklings- og læringsbehov. Og hovedbudskabet er, at læring i børnehaven skal være i overensstemmelse med disse behov i stedet for at imitere skolen. Således løber idéen om læring gennem leg som en rød tråd gennem dokumentet.

Og nogenlunde samtidigt med at den pædagogiske tænketank i Danmark fremlagde pejlemærker for fremtidens dagtilbud, udsendte MOE i 2012 en revideret version af curriculumrammen. Tankegang-

MOE's uddannelsesmesse i Singapore

en i det nye dokument er langt hen ad vejen den samme som i 2003, men en bemærkelsesværdig forskel er et markant større fokus på forældrenes rolle. Det hænger formentlig sammen med en erkendelse af, at singaporeanske børns barndom i de mellemliggende år ikke er blevet fyldt med glæde og legende læring.

Blandt uddannelsespolitikere og -praktikere er det stadig mere entydigt forældrene, der bliver tildelt ansvaret for det, der opfattes som irrationel træghed. Under mit feltarbejde hørte jeg både MOE-repræsentanter og praktikere erklære, at de var nødt til "ændre fo-

relærenes tænkemåde." Reformatørenes syn på forældrene kan bedst sammenfattes i udtrykket kiasuparents. Det henviser til en lokal udgave af Chuas tigermor: Kiasuparents er forældre, der ubønhørligt presser deres børn med henblik på at opnå eksamensresultater, der kan give adgang til topskoler og fremtidigt vellønnede jobs. Denne forældrefigur fremstilles nu som den primære forhindring for uddannelsesreformernes succes, og derfor er bestræbelsen på at få forældrene til at identificere sig med en psykologiseret model for forældreskab blevet en central del af uddannelsespolitik-

ken. MOE opfordrer således forældre til at føre samtaler med deres børn og forstå deres personlighed og i stedet for at spørge børnene, hvad de har lært i dag, at spørge dem "hvad har I leget i dag?" Og nogenlunde samtidigt med at den danske undervisningsminister i 2012 opfordrede forældre til daglig læsning med deres småbørn, advarede den singaporeanske premierminister Lee Hsien Loong singaporeanske forældre mod at være fagligt for ambitiøse: "Giv dog jeres børn lov til at have deres barndom! ... Specialister i børns udvikling advarer mod overdreven undervisning af små børn.

Singaporeanske børn leger med plus plus.

Singaporeanske forældre opmuntrer børnene til at nå til tops.

Ingen lektier er ikke en dårlig ting. I gør skade, i vækker modstand hos barnet og gør dets liv miserabelt. Jeg læser om forældre, der sender deres børnehavebørn til privat ekstraundervisning. Vil I ikke godt lade være med det... Det er godt for små børn at lege og at lære gennem leg."

Ambivalente forældrenormer

I stigende grad beskriver singaporeanske politikere altså fagligt meget ambitiøse forældre som problematiske. Det gør forældrene i en vis forstand også selv. En mor fortalte mig for eksempel, at hun bad til Gud om at hjælpe hende med at blive mere afslappet og mindre besat af sine børns akademiske præstationer. Og flere andre forklarede, hvordan – hvis ikke Gud-, så i hvert tilfælde deres ægtefælle hjalp dem med at holde kiasuis-

men i ave. En mor var faktisk næsten holdt op med at være kiasu, men hun fortalte, at andre forældre betragtede hende som egoistisk. Sidstnævnte skyldes blandt andet, at hun og hendes mand var ved at planlægge et toårigt ophold i USA, der ville betyde, at de ville vende hjem lige før, deres ældste barn skulle til den store afsluttende grundskoleeksamen, PSLE (Primary School Leaving Examination). Denne eksamen, efter 6. klasse, når børnene er 12 år, er ellers omdrejningspunktet for de fleste singaporeanske forældres opdragelsespraksis. PSLE-resultatet er nemlig bestemmende for, om du kommer i en top- eller mid-

delmådig mellemskole, hvilket igen opleves som afgørende i forhold til dine fremtidsmuligheder.

For de fleste singaporeanske forældre betyder grundskoleeksamenen, at de, som børnene vokser, bliver mere og mere kiasu. Trods det, at det faktisk var i skolen, at uddannelsesreformerne tog sin begyndelse, og en række tests er blevet afskaffet, så medfører fastholdelsen af PSLE et enormt fagligt pres. Mange forældre oplever derfor, at mødet med skolen gør dem kiasu og tvinger dem til at sende deres børn til tuition (ek-

PSLE-resultater som reklame for tuition i Singapore.

straundervisning) og meget tidligt fokusere på det akademiske. Det gjaldt for eksempel Pam, som havde oplevet sin ældste søns skolestart som et mareridt. Pam fortalte, hvordan hun i årevis havde kæmpet mod ræset, gjort modstand mod tuition og sagt "nej, mit barn skal have en lykkelig barndom". Men nu var han i skole, havde ekstraundervisning i kinesisk, og hun følte ikke længere, hun kunne sige "bare bliv ved med at være glad", for så ville han komme bagud.

Pam påpegede, at forandringer-

ne på børnehavområdet ikke nyttede noget, hvis skolen ikke ændrede sig mere. Som situationen var nu, ville forældrene bare sende deres børn til ekstra undervisning, hvis børnehaverne nedtonede det akademiske: "I sidste ende er det stadig det samme, og i sidste ende giver det velstående børn akademiske fordele. Selvfølgelig har de miserable barndomme, men akademisk er de privilegeret ... De børn, der har forældre, der er uddannede nok til at bekymre sig for dem akademisk og har penge til ekstra undervisning, det er dem,

der har en chance for at blive læger og advokater og få et godt liv." Kort sagt oplevede Pam det, antropologen Gregory Bateson kalder dobbelt binding, dvs. en situation hvor en autoritetsinstans kommunikerer modstridende budskaber, og hvor modtageren af budskaberne derfor handler forkert og udsætter sig selv for straf, uanset hvilket budskab vedkommende følger. I Pams tilfælde: Send dine børn til ekstra undervisning, og de får en miserabel barndom; lad være og deres fremtid er ødelagt. Pam fortalte videre, at bar-

Nye barndomsidealere i Singapore.

nets kinesiskundskaber bliver testet til den afsluttende grundskoleeksamen: "Det er derfor, jeg ikke kan sige til ham, at han bare skal bestå kinesisk. Jeg har det PSLE mål for øje."

Som flere andre singaporeanske forældre fortalte Pam desuden, at hun selv havde haft en meget hård mor, der havde presset hende akademisk, og hun tilføjede, at hun som barn altid havde ønsket sig en anden mor. Nu følte hun sig desorienteret: På den ene side ville hun gerne være den mor, hun ville have ønsket, hendes egen mor havde været – nemlig en

kærlig mor, der ikke fokuserede så meget på det akademiske. På den anden side måtte hun sande, at hun efter den ældste søns skolestart var begyndt "at blive til sin mor". Hun ville gerne være en god mor i sønnens øjne, men i Singapores uddannelsessystem oplevede hun nu, at det ville være at svigte ham og sætte hans fremtid over styr: "Hvis jeg ikke pressede ham nu og skældte ud og var meget hård ved ham, så vil jeg have fejlet som mor." I overensstemmelse med denne erkendelse var Pam også begyndt at revidere synet på sin egen mor. Hun mente nu, at

det var takket være morens hårdhed, at hun og hendes bror havde fået succes i uddannelsessystemet og arbejdslivet.

Pam er langt fra den eneste singaporeanske mor, hvis opdragelsespraksis er præget af tanken om den forestående grundskoleeksamen. Denne eksamen gennemsyrrer det singaporeanske uddannelsessystem og børnefamilielev i en sådan grad, at der nu skrives romaner om den. For nyligt udgav journalisten Monica Lim således den autofiktive bog *The Good, The Bad and the PSLE. Trials of an Almost Kiasu Mother*. Her be-

skriver hun i bedste Amy Chua stil, hvordan en mor i årevis presser og pacer sin ældste datter. Bogen kulminerer med datterens PSLE-eksamen, der tegner lyst. Den dygtige og ikke mindst arbejdssomme datter har med udgangspunkt i en prøveeksamen fået stillet en meget lovende eksamensprognose. Det giver imidlertid blot moderen mere blod på tanden, og hun lover datteren en iPhone, hvis hun klarer sig endnu bedre til den rigtige eksamen. Sådan skal det imidlertid ikke gå. Datteren knokler godt nok og modtager ekstra undervisning, men hun får også stress-eksem, bekymringsrynker og sover for lidt. Da PSLE endelig oprinder, går hun i sort til matematikprøven og får et B. Hendes eksamensscore bliver derfor langt under det forudsagte. Mor og datter er utrøstelige, og ikke mindst førstnævnte må revidere den fremtid, hun havde forudset for sin datter: "PSLE er ikke det eneste i verden. Hun er 12 år. Hele fremtiden er foran hende, og den kan stadig blive god. Måske bare ikke lige på den måde, jeg plejede at definere god."

Tigermoderens død og genopstandelse?

Politikere i Danmark er optaget af at forudsige, hvilket kompetencer fremtidens globale arbejdsmarked kræver; og det præger nutidens uddannelsespolitikker, hvor man kigger østover og ord som leg og det sociale bliver erstattet af læring, inklusion, faglighed og livschancer. Hidtil har danske forældre imidlertid ikke eksplicit haft de store karrieremæssige ambitioner på deres børns vegne. Deres opdragelsespraksis er snarere domineret af en psykologisk tænkemå-

de, hvor en lykkelig barndom med leg, fritid, venner og masser af forældreomsorg betragtes som afgørende for et godt liv. Dette får forældrene til at bekymre sig om, hvordan børnene i fremtiden vil se tilbage på deres barndom.

I Singapore er politikerne også optaget af, hvilke kompetencer det 21. århundrede kræver, men her kigger man vestover og fokuserer på leg og en lykkelig barndom som forudsætning for fremtidsparathed. Imidlertid har den singaporeanske skole i praksis ikke ændret sig så meget, og den afsluttende grundskoleeksamen opfattes som afgørende i forhold til forældrenes meget konkrete drømme om, at deres børn bliver læger eller advokater, og ikke taxichauffører eller kassedamer. Samtidigt er forældrene nu også præget af en psykologisk tænkemåde, der stiller dem i et dilemma. Hvis de forfølger deres ambitioner på deres børns vegne, øger de børnenes chancer for en god karrieremæssig fremtid, men gør børnenes barndom miserabel og risikerer at ødelægge relationen til dem. Hvis de omvendt følger politikerne og giver deres børn en lykkelig barndom, oplever de at sætte børnenes karrieremæssige fremtid over styr.

I hver sin ende af verden indrettes uddannelsespolitik og børneopdragelse således ud fra både forestillinger om det gode liv, forudsigelser om en fælles kompetencekrævende fremtid og forestillinger om hvad 'de andre' gør; og hvad der giver livschancer eller skaber *fremtidsparathed*. De pædagogiske og uddannelsespolitiske forudsigelser er altså performative i den forstand, at de er med til at forme og præge nutidige tiltag,

idealer og praksisser. I Singapore forsøger politikere og praktikere, som vi har set, at aflive tigermoderen ved blandt andet at opfordre forældrene til dagligt at spørge børnene, ikke hvad de har lært, men hvad de har leget. Stor var min forbløffelse derfor, da jeg til et forældremøde i min egen datters skole for nylig hørte klasselæreren sige, at vi fremover skal fokusere på, ikke hvad børnene laver, men hvad de lærer. ■

Tak til FOA's pædagogiske udviklingsfond, PUF, for støtte til feltarbejdet i Singapore.

Forslag til videre læsning:

Bach, Dil (2015). *Overskudsfamilier. Om opdragelse, identitet og klasse blandt velstående familier i Nordsjælland*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Bach, Dil. & Søren Christensen (2015). *Purposeful Play. Om reformer af børnehaver og forældreskab i Singapore. I: Dansk Pædagogisk Tidsskrift*.

Christensen, Søren (2015). 'Der er ingen hvile for en kinesisk mor'. Amy Chua om pædagogik og nydelse i Øst og Vest. I: Kritik.

DIL BACH ER PH.D. OG ADJUNKT I PÆDAGOGISK ANTROPOLOGI PÅ DANMARKS INSTITUT FOR PÆDAGOGIK OG UDDANNELSE, AARHUS UNIVERSITET. HUN ER DESUDEN TILKNYTTET CENTER FOR DAGINSTITUTIONSFORSKNING, ROSKILDE UNIVERSITET, HVOR HUN DELTAGER I ET KOLLEKTIVT FORSKNINGSPROJEKT OM PARATHEDSFORSTÅELSE BLANDT FORÆLDRE OG PÆDAGOGER I B.L.A. DANSKE OG SINGAPOREANSKE BØRNEHAVER.

alle fotos af forfatteren

DEN RØDE FATBOY

af SIMON LEX

Den står bare der - den røde fatboy. Som en del af det innovative miljø i Post Danmarks hovedkvarter. Ingen bruger den. Den står mest af alt og samler støv. Den virker ikke efter hensigten, og alligevel overlever den organisationsændringer, oprydninger og nedskæringer. Hvorfor bliver den ikke smidt ud? Hvorfor overlever den røde fatboy?

Den står bare der

Jeg har længe haft kig på den røde fatboy. Den står i hjørnet et par meter fra mit skrivebord, hvorfra jeg i fire år har arbejdet som antropolog i Post Danmarks udviklingsafdeling. Siden min første dag i virksomheden har den røde sækkestol troligt været et fast objekt i det åbne kontorlandskab. Et sted, hvor innovative løsninger skal fremelskes. Et kreativt idérum, som skal sikre den traditionsbundne etats fremtidige overlevelse. Fatboyen er placeret midt i rummet som et redskab, der skal give rum for nye tanker. Den er

tænkt som en blød siddeplads, hvor medarbejderne kan komme væk fra det firkantede skrivebord og finde fordybelse i rapporter og analyser om nye distributionsmønstre og kommunikationstrends.

Jeg har løbende haft sækkestolen under observation, og her knap fire år efter min første dag i Post Danmark, også kaldet posten, undrer jeg mig over dens fortsatte plads midt i rummet. Den bliver aldrig brugt. Ingen sidder i den, og den står mest af alt og samler støv. Den har overlevet seks organisationsforandringer samt grundlæggende oprydninger

og udskiftninger. Jeg overvejer, hvorfor den ikke er blevet smidt ud? Hvorfor står den bare der? Hvad er grunden til, at den røde fatboy overlever, når ingen bruger den, og når den derved umuligt kan leve op til ledelsens forventninger? Jeg overvejer spørgsmålene og tager en mappe ud fra reolen. Jeg har noter tilbage fra starten af mit feltarbejde, og jeg finder hurtigt frem til den dag, hvor jeg for første gang stødte på den røde fatboy. Den dag, hvor jeg blev vist rundt i det lokale, hvor jeg nu har min daglige gang – det "innovative miljø".

Et innovativt miljø

Martins arme cirkulerer i en hurtig bevægelse, mens han med iver og overbevisning fortæller om stedets fysiske indretning. Han forklarer, at jeg befinder mig i postens innovative miljø. Et storrumskontor, der skal generere nye postprodukter og distributionsservices. Martin er ansvarlig for innovation, og han har i to dage været min overordnede. En høj mand med ternet skjorte. Vi går forbi rækkerne af skriveborde og skraldespande, og Martin samler en kuglepen op fra gulvet. Innovationschefens fokus er ikke på det typiske kontorinventar, men på afdelingens såkaldte innovative objekter. Han forklarer, at det åbne rum med højt til loftet skal sikre vidensdeling på kryds og tværs af enhedens afdelinger og hierarkiske inddelinger. Her skal genereres kreativitet og nye idéer. Med kuglepennen peger Martin på et genomsigtigt rør af plastic, der er fyldt kvart op med farverige bolde. Han forklarer med et smil, at når afdelingen opnår en forretningsmæssig succes, så smides der en bold ned i røret, og teamet klapper og hujer højt. Det er en fejring, som skal sikre positiv energi blandt medarbejderne.

Chefen åbner døren ind til et mødelokale, som befinder sig midt i kontorlandskabet. Lokalet er af store vinduer i glas, der skal gengive den transparens, som det innovative miljø står for. Jeg får øje på et tårn bygget af legoklodser, og Martin samler det op. Han fortæller, at klodserne bliver brugt til at materialisere medarbejdernes idéer, og de giver mulighed for at omforme abstrakte tanker til fysiske prototyper. Martin peger efterfølgende på et brunt papir, der

Væggene prydes med projektprocesser, kundecitater, illustrationer af idéer. Foto: Simon Lex.

hænger på væggen i hjørnet af lokalet – et såkaldt *brownpaper*. Her står citater fra kunder, og der er tegnet projektløb og illustrationer af nye idéer. Det er ifølge Martin en hængende inspiration, som kollegerne kan komme med input til.

Vi går forbi et par sækkestole. Den første er spraglet, og den anden er rød. Jeg spørger ind til deres funktion, og Martin forklarer, at medarbejderne siddende i dem kan komme væk fra det monotone arbejde ved skrivebordet. Her er mulighed for at fordybe sig i rapporter og fagbøger om for eksempel innovation. Vi når hen til mit skrivebord. Jeg sætter mig, mens Martin skal videre til næste møde. Jeg tager et kig på den røde sækkestol, som også går under

navnet fatboy. Jeg nikker til den og tænker, at jeg nu befinder mig i det innovative miljø. Jeg – og den røde fatboy – er en del af en strategisk satsning, hvor ledelsen i posten forsøger at omstille virksomheden til markedsorientering. Vi er en del af et fysisk miljø, som skal generere innovative løsninger.

Omstilling til markedsorientering

Jeg bladrer videre i mappen med noter og projektbeskrivelser. Der er sket meget siden min første tur i det innovative miljø. Jeg har haft tre forskellige ledere, jeg har siddet i enhederne Privatkunder, Erhvervs-kunder og Forretningsudvikling. Jeg har skiftet team tre gange, og jeg er nu blevet en del af teamet Innovationsholdet. Jeg har fulgt forskellige strategier og

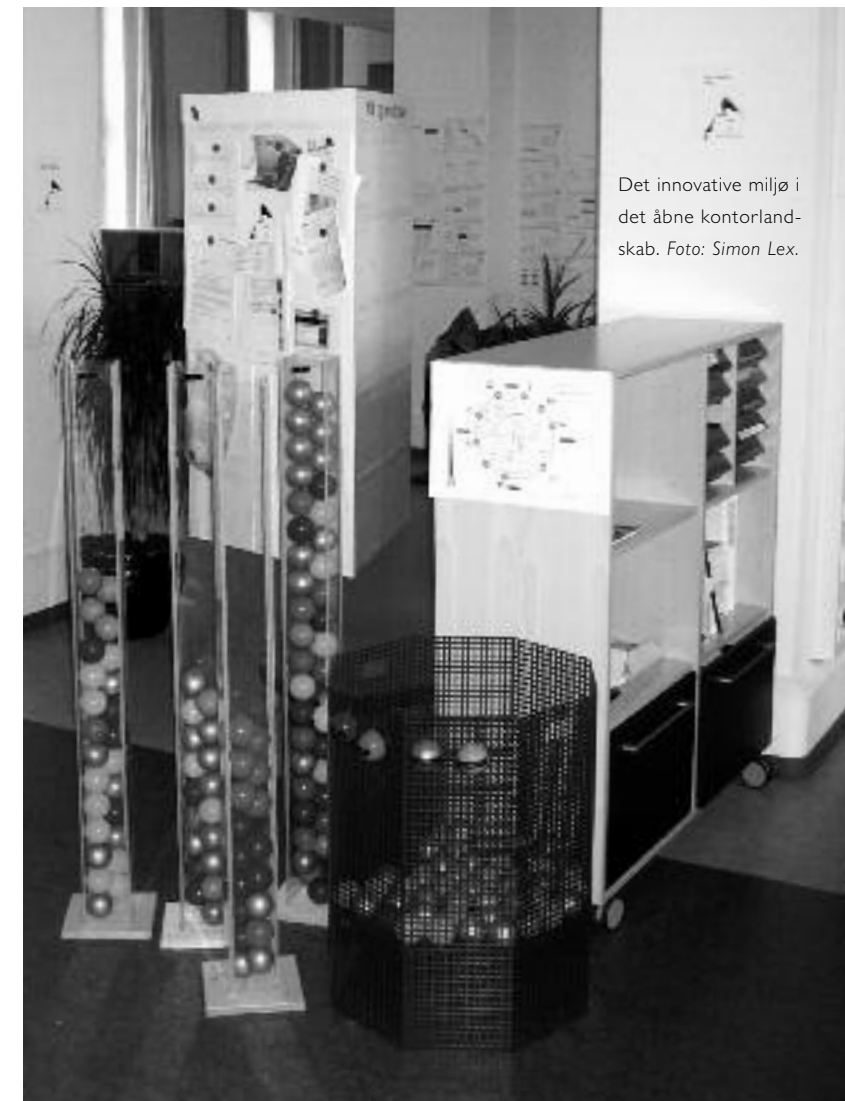
deltaget i en række projekter. Jeg har været en del af en løbende forandringsproces - hvad ledelsen kalder omstilling til markedsorientering. Kerneforretningen i Post Danmark har i det seneste årti været under pres, og antallet af brevforsendelser, især fra store virksomheder og offentlige institutioner, er faldet drastisk. Siden 2001 har virksomheden mistet knap en milliard breve, og den er nu nede på at omdele cirka 500 millioner om året. Derfor må der forandres og omstilles. Derfor må der opbygges nye forretningsområder, og derfor er innovation blevet af afgørende betydning. Den røde fatboy bliver ikke brugt, men den står ikke alene. Den er en del af noget. Et åbent kontorlandskab. En vision om at skabe

nye kreative tanker, som skal lede til innovative produkter. Den indgår i en arbejdsituation i Post Danmark, som grundlæggende omhandler organisationens fremtidige eksistens. Den røde fatboy og det innovative miljø er et udtryk for en overlevelseskamp for en af Skandinaviens mest traditionsbundne institutioner.

Omstillingen af posten står heller ikke alene. Den udfolder sig som en del af en socioøkonomisk og politisk forandringsproces, hvor offentligt ejede institutioner går imod privatisering, og hvor Statens velfærdsydelser kommercieliseres. Det postale statselskab styres af virksomhedens direktion og bestyrelse, men de pågældende strukturelle ledelsesvilkår udfolder sig i forlængelse af en kommerciel og neoliberal logik, som har været styrende under løbende regeringer siden starten af 1980'erne. Her skal offentlige institutioner sikre velfærdssamfundets fortsatte eksistens via innovativ forretningskabelse og en lønsom drift. Ud over postens omstilling til markedsorientering har dette i statselskabsregi betydet en privatisering af teleselskabet Tele Danmark (nu TDC) og et delvist salg af el-selskabet DONG. Således er det innovative arbejde i posten en del af en velfærdsstatslig neoliberal omstillingsproces, og forsøget på at opbygge et innovativt miljø er frembragt af politiske rammebetingelser, som ledelsen i organisationen navigerer i forhold til.

Resultatets rationale

I mappen finder jeg teamets strategi, og her fremgår særlige punkter om innovation. Medarbejderne skal skabe en innovativ kultur. De skal anvende innovative meto-

Det innovative miljø i det åbne kontorlandskab. Foto: Simon Lex.

der og redskaber. De skal inkludere kundernes behov i arbejdet. Rammerne er sat. Ledelsens strategiske målsætninger fokuserer på innovation, og de fysiske lokaler skal fremelske en bestemt innovativ arbejdspraksis. Jeg kigger ud af vinduet og husker på seminaret i DGI byen, hvor innovation i servicefagene var på agendaen. Her var fokus på realisering af innovative

strategier i offentlige og private institutioner, og det stod hurtigt klart, at innovation ikke bare er set som et middel til overlevelse i Post Danmark, men står også øverst på ønskelisten i offentligt og privat regi i det hele taget. Der skal udvikles produkter og services, som giver mersalg, og der skal designes metoder, som giver smartere og mere effektive (og derved billige-

Den røde postkasse er symbolet på den postale organisation. Foto: Niels Busch.

re) arbejdspraksisser. Innovation skal være væksthjælper og sikre velfærdsstatens fremtidige overlevelse. Innovation skal give erhvervslivet de berømte sorte tal på bundlinjen.

I min tid i posten deltog jeg på forskellige niveauer i innovative projekter. Jeg fulgte udviklingen af en mobil porto. Jeg var med til at skabe et levende postkort. Jeg var en del af teamet, som arbejdede på at gøre posten til "velfærds-distributør". Jeg deltog i strategisk arbejde med at udvikle innovative redskaber. I projekterne var målsætningen fra starten klar. Her var det innovative arbejde først en succes, hvis det nye produkt blev implementeret i markedet, og hvis det solgte med økonomisk profit til følge. Før der var tale om en in-

novation, skulle der skabes noget nyt. Og dette nye skulle give en kommerciel profit. I den forstand blev innovationen til i en syntese mellem nyskabelse og økonomisk værdi. Endvidere skulle vi nå frem til resultatet i en i projektplanen defineret og illustreret sammenhængende kæde af handlinger, og arbejdet skulle udføres i en rationel overgang fra én milepæl til den anden. Det var vores ansvar at realisere innovationen, og for at minimere fejlprocenten, og for ikke at bruge tid på unødvendige gøremål forsøgte vi at aktualisere og definere potentielle forbrugsmønstre og fremtidsscenerier. Vi fremskrev vores økonomiske estimater i projektbeskrivelser og cost-benefitanalyser. Vi talte med potentielle brugere af den kommen-

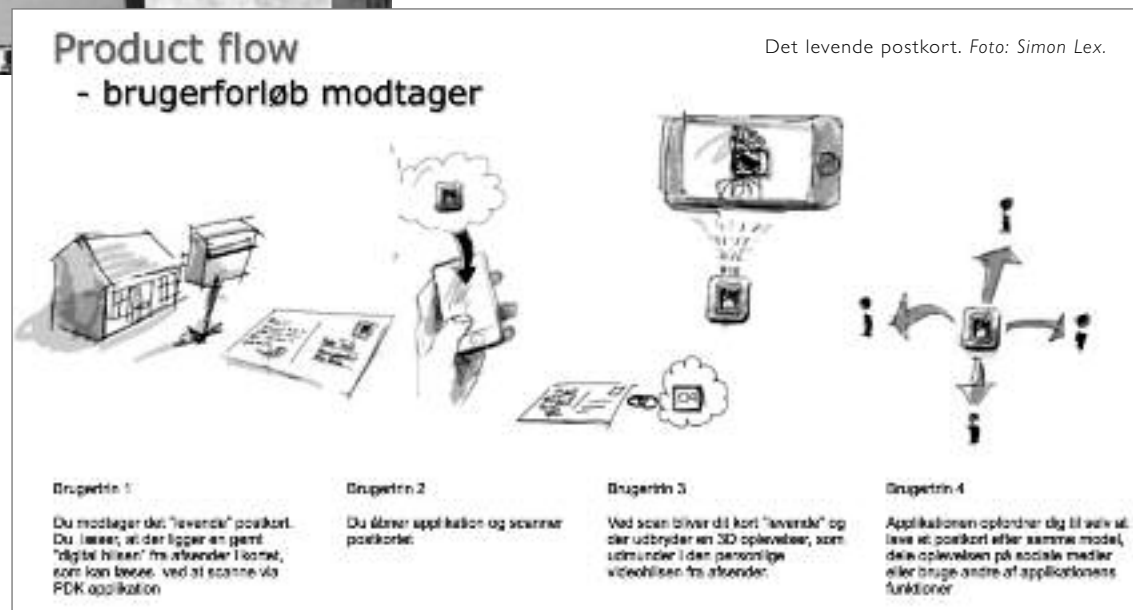
de ydelse. Vi materialiserede det kommende produkt i idéer, prototyper og brugssituationer. Det handlede fra første dag i projekterne om at kende den kommende service og den potentielle bruger heraf. Det handlede om at forudsige den endnu ukendte forretningskæde, og om at designe de aktiviteter, som skulle realisere målet hertil. Innovationsarbejdet fungerede på den måde inden for et resultatets rationale, og målet var så at sige at kolonisere fremtiden i en baglæns bevægelse fra en forudsigelse af det kommende innovative produkt til en realisering i den nutidige arbejdspraksis.

En uforudsigelig tilstand

Det var ikke nemt. Eller, når jeg kigger tilbage, var denne form for

og fremtidigt resultat. Vi skulle udvikle noget, men i hvert projekt kom vi frem til noget andet. Afslutningen på vores arbejde var aldrig et sidste led i en rationel kæde af handlinger - fra idéen til det færdige produkt. Arbejdet med det levende postkort eller den mobile porto blev nærmere formet i en fremadrettet og improvisatorisk bevægelse, hvor vi blev inspireret af tilfældigheder, som i momentet virkede rigtige, men som senere måske virkede forkerte. Vi konstruerede idéer, som vi dekonstruerede igen. Vi pillede dele fra hinanden og sammensatte dem på ny. Der skete hele tiden uforudsete hændelser, som

I arbejdet forsøgte vi at overbevise os selv og andre om det innovative potentiale i vores idéer, men vi vidste grundlæggende ikke, om idéen ville blive til et produkt, og vi vidste heller ikke, om dette produkt ville sælge og skabe økonomisk indtjening. Vi befandt os i en usikker situation. Indenfor resultatets rationale blev innovationen først erkendelig, når salget var gået igennem, og når den nye værdi stod med sorte tal på regnskabs bundlinje. På den måde blev forståelsen af det innovative eller innovationen umulig at definere og redegøre for i det løbende arbejde. Ingen kunne vide, hvad fremtiden ville bringe og ingen kunne styre den komplekse orga-

arbejde simpelthen en umulighed. I projekterne kunne jeg og de andre deltagere ikke efterleve vores forudsigelser og målsætninger. Vi påbegyndte arbejdet med konkrete visioner og idéer om et endeligt

ændrede på vores arbejde. En chef ville have et andet perspektiv på opgaven. En samarbejdspartner sprang fra. Organisationsændringer lukkede projekter ned. Færre penge til test ændrede processen.

nisatoriske virkelighed. Innovationen blev et retrospektivt fænomen, som vi arbejdede frem imod, men som først kunne håndgribeliggøres og defineres efterfølgende i tilbageblik.

En traditionsbunden organisation. Foto: Mads Armgaard.

Et eksempel var forsøget på at skabe et levende postkort ved billedgenkendelse og et scan med en smart telefon. Jeg var projektleder, og der var tre andre medarbejdere involveret. Vi havde løbende mange ubesvarede spørgsmål: Var teknologien udviklet nok til at skabe en god kundeoplevelse? Var det overhovedet relevant at arbejde med det fysiske kort, eller var dette allerede udkonkurreret af digitaliseringen? Var teknologiudviklingen og derved prisen på kortet for dyrt, og ville det betyde en manglende betalingsvillighed og

minussalg? Ville postens traditions-tro ledelse overhovedet acceptere, at vi pillede ved det gamle fysiske postkorts grundessens? Vores arbejde var gennemdrevet af usikkerheder og risici, og som projektleder kunne jeg løbende se, at jeg ikke kunne leve op til mine milepæle og mål i projektbeskrivelsen. Jeg kunne ikke styre arbejdet i projektbeskrivelsens prædefinerede retning. Efterfølgende kan jeg konkludere, at projektet blev lukket ned, og at det levende postkort aldrig blev til noget. Jeg var en del af en hverdag, hvor jeg skulle

forudsige fremtiden og med præcision og træfsikkerhed ramme det rigtige produkt. Det var en umulighed, og jeg kunne ikke leve op til organisationens forventninger. Jeg levede i en kompleks og foranderlig situation, og manøvrede i forbindelse med den omstilling til markedsorientering, som jeg befandt mig i - og som jeg også var med til at skabe. Som en del af omstilling til markedsorientering og som deltager i det innovative miljø var jeg en fiasko. Jeg levede ikke op til resultatets rationale, og det organisatoriske arbejde udfol-

dede sig i en uforudsigelig tilstand, hvor forskellige interesser, beslutninger, personer, situationer med videre ændrede dagligdagens forløb.

Brugeren

Jeg bladrer videre i mappen, og jeg finder frem til en række 'brugerpraksiskort'. De består af fem brugere, som blev udviklet og introduceret i håbet om sikre højere træfsikkerhed i innovationsarbejdet. Jeg var selv med til at udvikle brugerne, men heller ikke de virkede efter hensigten. De skulle repræsentere de mennesker, som

En forbindelse til fremtiden. Foto: Lars Schmidt.

dagligt bruger postens ydelser, og de skulle gengive forskellige brugerscenarier. Det lykkedes ikke. Brugerne fungerede ikke som tryllekort, der på magisk vis kunne fremmane det innovative resultat. Her på bagkant tænker jeg, at det nok ikke er så overraskende endda. Og alligevel er der kommet andre af samme slags på banen. Nye potentielle postbrugere omtales og inkluderes som vigtige dele af innovationsarbejdet. Produktchef-

otte medarbejdere fra innovations-teamet var samlet for at arbejde med brugerne. De var tiltænkt som et nyt redskab til implicit at involvere postens kunder i innovationsarbejdet. Under workshoppen var der fokus på en helt bestemt bruger, nemlig Bjørn. Hans hverdag og hans behov var beskrevet på et praksiskort, bestående af et billede af en målrettet mand i en orange sweater. På kortet var der også et par citater

forventninger til pakkedistribution. Han indgik ikke alene som tema, men også som en del af et rollespil, hvor Per forsøgte at tænke og agere som Bjørn. En situation, hvor produktchefen skulle sætte sig ind i brugerens livs- og arbejds-situation, mens resten af teamet skulle stille spørgsmål. I identifikationen med brugeren virkede Per koncentreret. Dung stillede et spørgsmål om pakkeafhentning, og Bjørn/Per gav et hurtigt og præcist

svar. Et andet spørgsmål kom fra Axel, og dialogen formede sig omkring Bjørns ønsker som ejer af en E-handel. Bjørn/Per var overbevise-nde, og det virkede til, at Per havde identificeret sig med de værdier og citater, som stod på kortet. For et par timer var Per forvandlet, og foran os sad Bjørn og svarede på spørgsmål om pakkedistribution.

En forbindelse til fremtiden

Jeg har været fire år i den postale organisation. Det er ingen tid i etatsens lange historie, som kan dateres tilbage til 1624. Som jeg lukker mappen, vender jeg tilbage til min indledende forundring. Trods sækkestolens passivitet i det innovative miljø og brugerens manglende omfavelse af fremtidens brugerscenarier bliver begge dele omtalt til ledelsesmøder, de indgår i rapporter, de fremstår i

den overordnede strategi og de bliver brugt af medarbejderne under forskellige workshops. De bliver omtalt og defineret som innovative. Men hvis sækkestolen ikke bliver brugt, hvorfor bliver den så defineret som innovativ? Hvorfor står den bare der i det innovative miljø? Hvorfor bliver den slæbt med, når en afdeling lukker ned og en ny bliver etableret? Og i samme stil med brugeren

som eksempel: Hvis brugeren ikke kan omfavne fremtidens behov, hvorfor indgår den så ufortrødent i hverdagen som et redskab, der skal sikre forudsigelsen af fremtidens brugsscenarier? Hvorfor bliver de pågældende elementer ufortrødent defineret som innovative, hvis de ikke skaber den nye kommercielle værdi? Hvorfor overlever de i en institution, som sælger ud af bygninger, afskediger ansatte og i det hele taget afvikler store dele af forretningen?

Resultatets rationale skaber en paradoksal tilstand for de involverede medarbejdere og ledere. De er ansat til rationelt at sikre den rigtige vej til ny kommerciel værdiskabelse. Dette er en umulighed, og arbejdet med innovation bliver gennemsyret af usikkerhed, frustration og frygt for fyring. I denne paradoksale og usikre situation repræsenterer, materialiserer og vitaliserer de omtalte objekter netop det fremtidige, det ukendelige - det innovative. Fatboy'en fungerer som repræsentant for det innovative, og den omfavner det fremtidige og usikre, som både er potentielt destruktivt og potentielt konstruktivt. I samme forstand bliver Per i et rollespil forvandlet til den kommende bruger Bjørn, og sammen med kollegerne oplever han en indsigt i den person, som fremtidens produkter skal udvikles til. Per får ikke alene en viden om brugerens behov, som det så vanligt lyder. Han bliver til brugeren, og i rollespillet oplever han en nærmest hellig indsigt i det kommende. I tilblivelsen bliver fremtiden til en forudsigelig og håndgribelig størrelse, som teamet kan forholde sig til. Den kommende innovation bliver her forsøgt internaliseret i skaberen, Per, og

det potentielle bliver oplevet som indfanget i det aktuelle. Per får nøglen til innovation. Nøglen til fremtiden. I den røde fatboy og brugeren opleves det potentielle i det aktuelle, og her får medarbejderne en konkret fornemmelse for det innovative.

Jeg tager et sidste kig på den røde fatboy. Jeg tænker, at den ikke er 'varm luft' af ligegyldighed, men at den nærmere er fundamental. Den er det kontinuerlige element i en foranderlig organisation. Den bliver slæbt med rundt, og i en tilstand af usikkerhed og manglende kontrol opleves den som en konkret forbindelse til fremtiden. ■

Forslag til videre læsning:

Barley, Stephen R. og Kunda, G. Gurus, *Hired Guns and Warm Bodies: Itinerant Experts in a Knowledge Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press 2004.

Cerwonka, Allaine og Liisa H. Malkki, *Improvising theory: Process and temporality in ethnographic fieldwork*. Chicago & London: University of Chicago press. 2007.

Ingold, Tim. *Making. Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. Routledge. London & New York 2014.

SIMON LEX ER POSTDOC PÅ INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET, HVOR HAN ER TILKNYTTET DET TVERFAGLIGE PROJEKT CONEXT. SIMON FORSKER I BEGREBER SOM INNOVATION OG KOLLABORATION MED ET NUVERENDE FOKUS PÅ SAMARBEJDE MELLEM UNIVERSITETER OG ERHVERVSLIV. HAN ER YDERMERE EN DEL AF FORSKERGRUPPEN BUSINESS AND ORGANISATIONAL ANTHROPOLOGY (BOA), OG UNDERVISER I INNOVATION, DESIGN OG "ANTHROPRENEURSHIP".

Målet er innovation. Foto: Simon Lex.

en Per går forbi mit skrivebord, og han hilser med et smil. Jeg hilser tilbage, og husker dengang, hvor Per blev til brugeren Bjørn.

Det var til en workshop, hvor

om hans liv som familiefar og en længere beskrivelse af hans inter-netvirksomhed. Bjørn indgik i workshoppens diskussioner om internetsvirksomheder og disses

VALGET SOM DESIGNPROCES

OM PATIENTINDDRAGELSE OG VALG PÅ EN HOSPITALSAFDELING I DANMARK

'Patienten er en oplyst forbruger, som vælger behandlinger til og fra' - sådan lyder det i hvert fald fra flere kanter i debatten om patientinddragelse og valg i sundhedsvæsenet. Men hvad nu, hvis det viser sig, at patienten ikke er en fri forbruger og valget ikke blot slutningen på en forudgående afvejning, men ligeså vel et vindue mod en mulig fremtid?

af TRINE LAURA OVERGAARD NIELSEN

Det er morgen, og vi befinder os på sygeplejerskernes kontor i Epilepsiambulatoriet på Aarhus Universitetshospital. Det er dog ikke en helt almindelig morgen. Det er sådan en morgen, hvor travlheden er afløst af hyggelig snik-snak, kitlen knuppet afslappet op, og hvor døren mellem lægens konsultationslokale og sygeplejerskernes kontor står åben. Dette skyldes ikke, at alle patienter mirakuløst er blevet raske, men derimod, at dagens fire første patienter er udeblevet fra deres konsultationer. Jeg er antropolog på feltarbejde, men har afvæbnet lagt min blok og diktafon til side, for

snakken går om løst og fast. Lægen træder ud af sit konsultationslokale og kommer ind til sygeplejerskerne for at deltage i snakken. Sygeplejerskerne benytter sig af den gode tid til at spørge lægen, hvordan de undgår at ringe til patienter, som ikke har behov for et opkald. For sygeplejerskerne er målet at finde en balance mellem deres egen faglighed som sygeplejersker, men samtidig være tilbageholdende med deres ekspertise for at give plads til patientens ret til selvbestemmelse. Sygeplejerskerne er dog enige om, at de hellere vil ringe til for mange patienter end for få. Men hvor sætter de grænsen?

Lægen benytter sig derimod af den afslappede stemning til at udfordre sygeplejerskerne i deres forståelse af hospitalet. "Vi er jo et supermarked" siger han og uddyber: "Kunderne kan se de forskellige tilbud på hylderne, tage ét med hjem på prøve, bytte det igen eller spørge ekspedienten til råds".

Ovenstående fortælling beskriver mit møde med hospitalsafdelingen den første efterårsdag i 2013. Et møde, som gav mig mit første indblik i et hospitalssystem under forandring, hvor rollerne var blevet sat til forhandling. Supermarkedsmetaforen, som lægen fremfører, henviser til en strømning i sund-

hedsvæsenet, hvor patienterne nu skal inddrages, hvilket i en vis forstand transformerer dem fra 'patienter' til 'forbrugere'. Under mit fire måneders feltarbejde mødte jeg dog lastbilschaufføren Flemming, som fik mig til at tvivle på lægens diagnose af hospitalet. Da jeg møder Flemming, har han allerede skulle vælge mellem at fortsætte behandlingen eller trække ud af sin epilepsimedicin – men hvordan blev dette valg overhovedet til? Med denne artikel vil jeg give et indblik i, hvordan Flemmings medicinske valg er uløseligt forbundet med hans livsomstændigheder og syn på fremtiden nu og her, og

derigennem argumentere for, at patienten, fremfor at blive anset som en forbruger, måske snarere bør betragtes som en bruger i en designproces, hvor designet ikke er en ting, men derimod et vindue mod det, der endnu ikke er.

Patienten som forbruger

Sundhed og sygdom er traditionelt set blevet anskuet som en af velfærdsstatens mest centrale opgaver. Forskellige strømninger inden for sundhedsområdet præger dog retorikken såvel som konkrete initiativer i sundhedsvæsenet. På den ene side anskues patienten som en forbruger, som vælger be-

handlinger til og fra. Konkrete initiativer i sundhedsvæsenet underbygger samme logik – for eksempel det frie sygehusvalg, kåringer af landets bedste hospitaler og -afdelinger, opgørelser over de enkelte hospitalers ventetider samt patienttilfredshedsundersøgelser. Som et modspil hertil ser vi omvendt også tiltag med et øget fokus på patientens levede liv - blandt andet på patientskoler, hvor patienter med kroniske sygdomme lærer at håndtere sygdommen i deres hverdag.

Forestillingen om patienten som et vælgende individ har, som vist i artiklens introducerende fortæl-

Sygeplejerske gennemgår dagens spørgeskemabesvarelser fra patienterne.

OM DEN EPILEPSI SIDE 1

OM DETTE SKEMA:
Vi bruger blandt andet dine svar til at vurdere, om du har brug for en konsultation. Men det kan være endte grunde til at ansøge en konsultation, og du har derfor mulighed for at meddele dette her.

Hvad er dit behov i forhold til en konsultation?

Jeg ringer selv, hvis jeg har behov for en konsultation

Jeg vil gerne ringes op (via telefonkonsultation)

Jeg vil gerne have en tid i ambulatoriet

Et af de valg, som patienterne skal træffe i spørgeskemaet.

ling, ikke kun vundet politisk indpas, men udfolder sig på flere niveauer, herunder også blandt behandlerne på hospitalet. Den strømning, som i disse år præger hospitalet såvel som mange andre institutioner i velfærdsstaten, hvor neoliberalismens logik vinder indpas i områder, som vi ellers har betragtet som statslige og fælles, medfører, at vores indbyrdes roller må organiseres på ny. Med denne udvikling tales der derfor om, at vi går fra at være borgere til at være forbrugere. Bevægelsen fra patient til forbruger i sundhedsvæsenet indikerer dermed også et nyt syn på stat og individ, idet man, som aktiv forbruger, nu kan stille krav til de ydelser, man modtager. Dermed bliver patienten et frit, rationelt og kalkulerende individ, som er ansvarlig for sig selv og sin sygdom. Patienten forventes her at handle efter en markedsrationalitet, og dermed selv træffe aktive valg angående sin behandling.

Ideen om det frie, personlige valg har generelt præget sundhedsvæsenet siden 1970'erne, som modvægt til det tidligere autoritative og paternalistiske system, som bar præg af ideen om, at behandlerne vidste, hvad der var

bedst for patienterne. Allerede i 1999 skrev sociologen Nikolas Rose, at valget er blevet så centralt, at selve det at træffe valg netop ikke er et valg. Valgfrihedens logik har således fundet vej ind i sundhedsvæsenet med patientinddragelse, frie sygehusvalg, kvalitetsvurderinger, informeret samtykke og en 'det-er-patienterne-som-bestemmer-her'-retorik.

I mit møde med patienten Flemming bliver jeg dog opmærksom på, at valget indeholder dimensioner, som ikke umiddelbart stemmer overens med synet på patienten som en forbruger. Hans valg er nemlig langt mere komplekst.

Mødet med Flemming

Jeg møder Flemming til en konsultation på hospitalet, da han kommer til kontrol for sin epilepsi. Flemming har forud for dagens konsultation besvaret et spørgeskema om sin oplevelse af hverdagen med epilepsi. Dette spørgeskema er en del af et telemedicinsk system, kaldet AmbuFlex. Systemet AmbuFlex blev sat i verden for at minimere standardiserede og overflødige konsultationer, for i stedet at give plads til patienter med mere behandlingskrævende

symptomer. Samtidig er intentionen, at patienten skal gøres mere aktiv i behandlingen, hvilket blandt andet sker ved hjælp af spørgeskemaet, hvori patienten selv skal vurdere sin tilstand. En sådan tilgang til patienten går under betegnelsen 'PRO', der er en forkortelse af 'Patient Reported Outcome', som er et begreb for alle de helbredsoplysninger, der kommer direkte fra

patienten selv. Med andre ord bliver patienten tilskyndet til selv at indberette sine kropslige tegn og forandringer til hospitalet, og spørgeskemaet anvendes dermed til at opdage behandlingskrævende symptomer. Konkret foregår dette ved, at patienten får tilsendt elektroniske spørgeskemaer eksempelvis hver 3., 6. eller 12. måned, hvori han selv skal tage stilling til sin tilstand. Efter at have udfyldt spørgeskemaet sender patienten det retur til hospitalet enten elektronisk eller i papirform. På baggrund af besvarelsen genererer systemet herpå en farve: rød, gul eller grøn - alt efter patientens vurdering af eget helbred. Røde besvarelser indikerer, at han har et klart behov for kontakt til ambulatoriet. Gule besvarelser skal vurderes af en behandler, mens grønne besvarelser selv passerer gennem systemet uden ressourceforbrug.

Forud for dagens konsultation har Flemming besvaret et sådant spørgeskema. At dømmen efter besvarelsen har han det godt. Han vurderer selv sit helbred som 'vældig godt' og angiver ingen bivirkninger. Han har dog alligevel ønsket en tid gennem spørgeskemaet. Flemming og hans hustru sidder nu

		HISTORIK VISITATION STAMDATA VIS BESVARELSE				
		Ma 16 apr 12	Lo 21 jul 12	Ma 05 nov 12	To 23 maj 13	To 28 nov 13
Anfald	Overall 12 mdr	Antal dage: 90	Ikke besvaret	Ikke besvaret	Antal dage: 9	
	Flemming 3 mdr	Antal dage: 90	Antal dage: 0	Antal dage: 0	Antal dage: 0	
Symptom	Kramper 3 mdr	Antal dage: 9	Antal dage: 1	Antal dage: 1	Antal dage: 1	
	Forværret	Ikke besvaret	Ikke besvaret	Ikke besvaret	Ikke besvaret	
Symptom	Hovedpine	4	3	2	3	
	Svimmelhed	1	1	1	1	
	Rygsmerter	4	3	4	3	
	Dobbeltblik	1	1	1	1	
	Målt. appetit	1	1	1	1	
	Overspisning	4	3	4	3	
	Hukommelse	1	1	1	1	
	Koncentration	3	3	2	3	
	Aggressivitet	1	1	2	1	
	Tiredhed	3	4	3	1	
	Tiredhed	1	1	1	1	
	Angst/farvelid	1	1	1	1	
	Optim. bivirkning	1	1	1	1	
Compliance Glemmer medicin	4	4	4	4		
SF-36	Generelt helbred	4	4	3	3	
WHO-5	Trivsel/indes	64	64	64	76	
	Humor	1	2	2	3	
	Ængst	3	4	2	3	
	Interesse	1	3	4	1	
	Udviklet	3	3	4	2	
	Afsættet	1	2	1	2	
Selvbedømming	Vægt	Antal kg: 67	Antal kg: 68	Antal kg: 67	Antal kg: 65	

Patientens vurdering af sit helbred er indikeret med farverne rød, gul og grøn.

i konsultationslokalet over for behandleren, der undrer sig over, hvorfor Flemming gerne vil tale med hende. Til den seneste konsultation havde hun givet Flemming et valg: han kunne vælge at trække ud af sin epilepsimedicin og dermed risikere at få et epileptisk anfald - eller han kunne vælge at fortsætte med medicinen, som gav ham bivirkninger. Dengang valgte han at trække ud af medicinen. Senere fik han et epileptisk anfald. Anfaldet medførte, at han blev fyret fra sit arbejde som lastbilchauffør, fordi anfaldet gav ham kørselsforbud i et år. Flemming har ellers arbejdet som lastbilchauffør, siden han var 18 år gammel.

Flemmings hustru klager til konsultationen over, at han ikke kan huske noget. Flemming synes selv, det går fint med hukommelsen. Selvfølgelig kan enkelte ting glippe, men der er intet usædvanligt, hvis man spørger Flemming. Under konsultationen bliver det tydeligt,

at Flemming og hans hustru generelt har væsentligt forskellige opfattelser af, hvad der er hændt siden den seneste konsultation. Flemmings hustru mener for eksempel, at han har flere små anfald, kaldet absencer - det mener han ikke selv. Ligeledes klager hun over, at Flemming konstant er hjemme efter fyringen, mens han selv i stedet fokuserer på, at fyringen har medført, at familiens økonomi er dårlig. Flemming er meget bekymret for fremtiden og beder gentagne gange behandleren revurdere kørselsforbuddet, så han kan få sit arbejde tilbage. Hans valg, dengang til den seneste konsultation, har således medført en lang kæde af konsekvenser: fyring, skænderier med hustruen og dårlig økonomi.

Viden om (livet med) epilepsi

At have epilepsi griber ind i mange aspekter af patientens liv, og forskellige rationaler kan have betydning for valgenes udfald. Disse rati-

onaler stammer blandt andet fra forskellige former for viden. Epilepsi er en kronisk sygdom, hvilket indebærer, at mange af patienterne besidder en stor medicinsk indsigt i sygdommen, men også megen viden om hverdagen med epilepsi. Viden er også central i forbindelse med valg, hvor man i Epilepsiambulatoriet ofte kan opleve en antagelse hos læger såvel som sygeplejersker om, at valg skal bygge på et grundlag af viden.

I Epilepsiambulatoriet indledes patientens forløb med, at en sygeplejerske gennemgår en liste med fakta om epilepsi og råd om, hvordan patienten lever mest hensigtsmæssigt med sygdommen. Patienten bliver blandt andet informeret om, hvordan han bør håndtere alkohol, bilkørsel, søvn og stress. Derudover modtager patienten information om medicinindtag og anfald. Hver gang sygeplejersken har informeret patienten om et nyt område, bliver en boks krydset af i den elektroniske patientjournal. I den patienten forlader lokalet, får han udleveret en håndfuld pjecer om epilepsi, som han opfordres til at læse. Den viden, som patienten bliver præsenteret for her, er overvejende medicinsk viden. Men til forskel fra den studerende, som skal lære om epilepsi, skal patienten lære at leve med sygdommen. Alli-

gevel indikerer hospitalets brug af afkrydsningsskemaer og pjecer en tendens til at anskue viden som et objekt, som uproblematisk kan flyttes fra behandler til patient. Denne viden kan karakteriseres som en encyklopædisk viden, som tager form som et objekt, som kan produceres, lagres og forbruges: en form for viden, der med antropologen Kirsten Hastrups terminologi kaldes 'objektviden'. Når viden tager form som et objekt, følger det ofte en antagelse om, at patienten blot skal være informeret for at kunne træffe et valg. En sådan tilgang til valg beskriver filosofen Annemarie Mol som 'Logic of choice' (valgfriheden logik). I valgfrihedens logik gives der ingen svar på, hvordan patienten skal vægte forskellige behandlingsformer, mål eller prioriteter – patienten er fri til at vælge selv. Her forudsættes det, at patienten kan træffe valg på baggrund af neutral information, som han derefter selv kan tillægge egne værdier og prioriteter.

Hvis vi derimod vender blikket mod den nu arbejdsløse lastbilchauffør Flemming, bliver det tydeligt, at meget andet end en objektiv viden om epilepsi var afgørende for hans beslutning om at trappe ud af medicinen til den seneste konsultation. Da han efterfølgende vurderer sin situation og evaluerer sit valg, er det bemærkelsesværdigt, at han ikke refererer til en medicinsk viden. Det, der fylder i Flemmings liv, er nemlig en helt anden form for viden: en viden om livet med epilepsi. Som modvægt til den medicinske viden, er dette en viden om prioriteter i hverdagen, hvor meget andet end epilepsien fylder. I Flemmings tilfælde er det en viden om, hvilke ting, der har betydning i hans hver-

dag. Flemmings viden er knyttet til relationerne i hans levede liv - for eksempel livet som lastbilchauffør, bekymringer om økonomien efter fyringen, og om hans parforhold. Denne form for viden kan med Hastrups terminologi kaldes 'relationsviden', da den knytter sig til relationer mellem objekter, mellem objekter og mennesker og mellem mennesker indbyrdes. Denne viden er ikke objektiv, men derimod en form for viden, som er knyttet op på det liv og de situationer, som den indgår i. At viden er andet end blot en objektiv 'ting', men derimod også noget, som patienten aktivt deltager i, beskriver Annemarie Mol med begrebet 'Logic of care' (omsorgens logik). I omsorgens logik betragtes patienten ikke som et frit individ, som kan forstå livet og sygdommen med et distanceret blik. Der er derfor ingen direkte forbindelse mellem patientens valg og helbredstilstand.

Mit møde med Flemming fik mig ikke bare til at problematisere lægens beskrivelse af patienten som en forbruger, som alene træffer valg om sin behandling i nuet, men fik mig også til at reflektere over valget i sig selv. Som eksemplet med Flemming viser os, kan sygdom være svær at håndtere gennem et spørgeskema, hvori epilepsien på sin vis fastfryses og nærmest kommer til at eksistere uden for tiden. Hvis vi derimod zoomer ind på valget i sig selv, viser det sig, at valget har en særlig tidslighed, som gør, at udfaldet ikke blot er et spørgsmål om patientens velbefindende i nuet, men lige så vel et forsøg på at foregribe en bestemt fremtid og designe fremtiden gennem en nutidig praksis.

Valgets tidslighed

Måden hvorpå Flemming skal vurdere, hvorvidt han ønsker at trappe ud af sin medicin, bygger på en udbredt antagelse på hospitalet om, at valget kan anskues som en kæde af handlinger: lægen giver patienten værdifri viden, hvorefter patienten træffer et valg, som bygger på patientens værdier, hvilket ender ud i en teknisk handling, hvor patienten enten fortsætter med medicinen, eller lægen laver en udtrappingsplan. Når det antages, at patienten blot kan veje for og imod forskellige behandlinger og angive symptomer i et spørgeskema, fastfryses situationen, og tiden begribes lineært, hvor fortid, nutid og fremtid bliver til i en fremadrettet tidslighed. I modsætning hertil kan tiden forstås som en improvisation, hvor fortid, nutid og fremtid altid er i spil. På den vis bliver fremtiden ikke et mål, der allerede ligger ude i horisonten og alene venter på, at tiden vil føre os dertil. Fremtiden bliver til gennem Flemmings bevægelse gennem livet.

Livet med epilepsi er netop alt andet end forudsigeligt og logisk: epilepsi er præget af uforudsigelighed, og behandlingen og dermed valgene må bestandigt revurderes. Flemmings seneste valg viste sig at føre et andet liv med sig, end Flemming havde håbet. Derfor må han, i fællesskab med behandleren, forsøge at gå nye veje. Antropologerne Lotte Meinert og Bjarke Paarup illustrerer i artiklen *Terapeutiske veje – om patienters praksis og ressourcer*, hvordan patienten følger mange veje i sin søgen efter løsninger på sygdomsudfordringer i det, de kalder et 'landskab af behandlingsmuligheder'. Beslutninger vedrørende behandlingen kan dermed beskrives som et kort stop i

vandringen i landskabet af muligheder – en vandring, hvor både fortiden (hvor kom jeg fra), nutiden (hvor er jeg nu) og fremtiden (hvor er jeg på vej hen) er i spil – men ikke altid i en logisk og lineær rækkefølge. Valget er derfor lige så vel orienteret mod en 'hvordan-kunne-det-se-ud' end en 'hvordan-har-jeg-det-lige-nu'-tankegang. Dermed kan det siges, at valget opstår ud af patientens bevægelse gennem det terapeutiske landskab. Valget er således ikke blot slutningen på en forudgående vægtning af forskellige rationaler – valget kan lige så vel ses som et vindue, hvor mulige fremtider forhandles og konstrueres.

Valget som en designproces

Når Flemming skal træffe beslutninger om sin behandling, danner billedet af ham selv på førersædet af lastbilen horisont for beslutningen. Netop behandlingens og valgenes tidslighed gør det interessant at spejle valget i træk, vi allerede kender fra designprocesser. I antropologen Tim Ingolds definition af design må design ikke begribes som færdige produkter, men derimod som processer, hvor designet handler om at forestille sig fremtiden. Design er i den forståelse en fortløbende proces, hvor arbejdet bestandigt må være subjekt for forandring. I såvel designprocesser som valg er resultatet aldrig endeligt i den forstand, at det ikke undergår løbende ændringer. Et andet karakteristisk træk ved designprocesser er, at megen vidensproduktion foregår i forbindelse med samarbejder og kollaborationer, hvor der i designprocesser særligt har været tradition for både at bringe individets og kollektivets viden i spil. Da Flemming revurderer sit valg spiller

mange faktorer ind på hans beslutningstagen, hvor både familie, hverdag og drømme om fremtiden har afgørende betydning.

På flere måder vil det derfor måske være mere passende at betragte Flemming som en bruger i en designproces, hvor han i fællesskab med et større netværk af aktører bidrager til den løbende proces, det er at designe den rette behandling. Behandlingen er dermed ikke blot en transaktion af en vare mellem behandler og patient, men ligeså vel en interaktion mellem en række aktører. Man kan derfor ikke blot anskue behandling, som var det en vare til et passivt forbrug. I stedet må Flemming deltage i behandlingen som et medlem af et behandlingsteam, for i fællesskab med behandlerne, det medicinske mulige, familien og adskillige andre prioriteter og relationer i hans liv løbende at designe behandlingen. Livet med epilepsi er kronisk, og det samme er valgene.

Hvor patienten ifølge den neolibérale ideologi er en økonomisk aktør eller forbruger, som agerer på markedet ud fra principper om rationalitet og ansvar, ønsker jeg at nuancere denne logik. Flemming har ikke frit valg på alle hylder, for at blive i lægens supermarkeds-metafor - men som i en specialforretning, må lægen rådgive og præsentere de muligheder, der er til stede for Flemming. I krydsfeltet mellem disse mulige behandlinger, det medicinske og behandlingsmæssigt mulige og hvad der er praktisk muligt i Flemmings hverdag skabes den bedst mulige behandling for Flemming. Flemming kommer ikke sikrest videre i sin færd ved at vælge frit på alle hylder, men ved at indgå i et samspil med andre aktører, hvor valget opstår

ud af interaktionen mellem disse. Fremfor at blive betragtet som en forbruger kan Flemming og andre patienter i stedet forstås som brugere i en designproces, hvor designet er åbent og ufærdigt – og ikke mindst har potentiale til at lede mod en fremtid tilbage på førersædet af en lastbil. ■

Forslag til videre læsning:

Mol, A. (2008). *The logic of care: Health and the problem of patient choice*. USA & Canada: Routledge
Nielsen, T. L. O. (2014). *Behandlet som patient – et antropologisk studie af patientinddragelse og organisering mellem behandlere og epilepsipatienter i anvendelsen af det telemedicinske system AmbuFlex*. Institut for Kultur og Samfund, Antropologi, Aarhus Universitet, 2014.

TRINE LAURA OVERGAARD NIELSEN ER UDDANNET CAND.SCIENT.ANTH. FRA AARHUS UNIVERSITET. ARTIKLEN ER SKREVET PÅ BAGGRUND AF ET FELTARBEJDE I FORBINDELSE MED HENDES SPECIALE OM DET TELEMEDICINSKE SYSTEM AMBUFLEX. TRINE ER NU ANSAT SOM VIDENSKABELIG ASSISTENT PÅ FORSKNINGSENHEDEN FOR ALMENE PRAKSIS PÅ AARHUS UNIVERSITET. HENDES ANTROPOLOGISKE INTERESSER CENTRERER SIG SÆRLIGT OM FORANDRING OG ORGANISERING PÅ SUNDHEDSOMRÅDET.

Alle fotos af Vestkronik, Hospitalsenheden Vest.

EN SHEIKHS FORUDSIGELSE

TYSKE SUFIER OG DERES VEJ TIL ISLAM

Hver torsdag samles tyske sufi-muslimer omkring koranrecitation, sang og rituel ihukommelse. De er alle medlemmer af den sudanesiske sufi-bevægelse Tariqa Burhaniya. Modsat andre islamiske bevægelser vinder sufismen til stadighed større popularitet i Vesten. Størstedelen af Burhaniya-ordenens tyske medlemmer er konvertitter til islam. Denne gruppe af muslimer har gennem to generationer tilstræbt at leve i overensstemmelse med islamiske traditioner og dyder. I artiklen vil jeg vise, hvordan en sufi-mesters forudsigelser har formet tilværelsen for denne gruppe muslimer.

af JEPPE SCHMIDT CHRISTENSEN

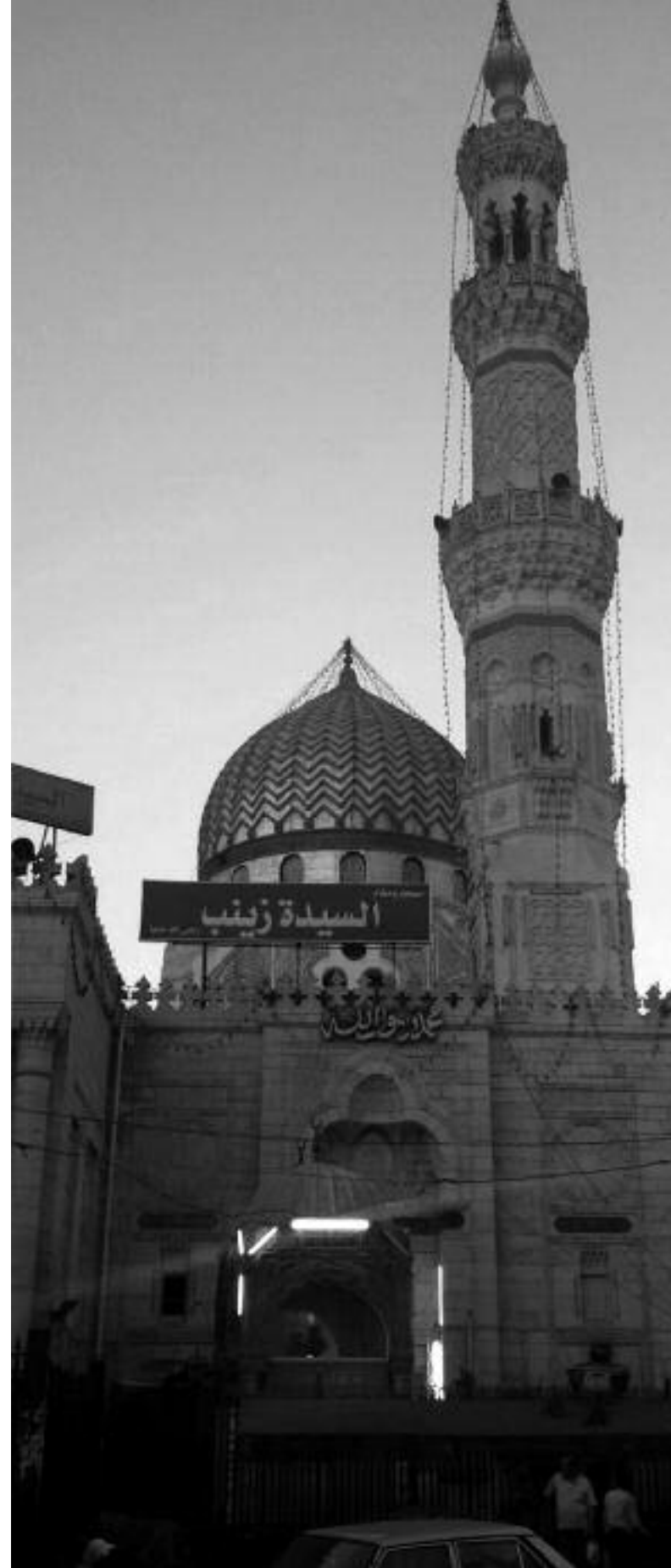
Oplyste hjerter

Aftenens *hadra*-ritual skal så småt til at begynde, og blandt mændene er der en varm og munter stemning. Langsomt fyldes ordenens lokaler, medlemmerne kommer dryssende hen over det grønne gulv, og de gør kort en markering med hænderne, inden de sætter sig i den halvcirkel, der nu er dannet omkring den rituelle Burha-

niya-lampe. Kvinderne tager plads i den bagerste del lokalet. Placeret midt i rummet kaster lampen et svagt grønligt skær ud mod de deltagende, den er dækket af en trefarvet stofskærm - grøn, hvid og gul. "Hver farve har symbolsk betydning i rituallet", siger Abdel Karim efter, at vi har taget plads i mændenes cirkel. "I sin helhed symboliserer lampen hjertet, der op-

lyses gennem rituallet og dogmet *la ilaha il-Allah*".

Abdel er sidst i halvtredserne, og med hans kridhvide hår og klare blå øjne skulle man synes, at han skiller sig ud blandt sine trosfæller i den sufi-muslimske Burhaniya-orden. Denne aften i Hamborg er billedet et andet. Størstedelen af medlemmerne er konvertitter og deres familier, en ny

generation af tyske muslimer samlet omkring Burhaniya-lampen og aftenens kollektive *hadra*-ritual. Sufisme er ikke kun et udtryk for en spirituel bevægelse, men i lige så høj grad en konkret islamisk livsførelse hvori bøn, meditation og moralske fordringer er en del af den daglige praksis. De tyske medlemmer lever et moderne liv i overensstemmelse med den islamiske sharia og malikitisk retstradition.

Burhaniya-ordenen stammer oprindeligt fra Sudan, men har igennem de sidste femogtyve år været repræsenteret i Europa. Det er i dag en dynamisk og transnational bevægelse med spirituelt centrum i Khartoum. Abdel er en del af den lille pionergruppe, der i slutningen af 1981 besluttede sig for at rejse fra Tyskland til Sudan i en søgen efter ordenens autentiske religiøse kilde. En rejse der skulle få afgørende betydning for Burhaniya-ordenens videre ekspansion i Europa. Mødet mellem de unge vestyske pilgrimme og ordenens grundlægger var ikke tilfældigt. Det fortælles, at grundlæggeren af ordenen, Sheikh Mohamed Osman, år forinden havde berettet, at der en dag ville komme en gruppe tyskere til ham, og hvordan denne gruppe af mennesker ville udbrede ordenen til Vesten. Et møde der for udefrakommende kan opfattes som en tilfældighed, eller måske bare en god historie, er for Burhaniya-medlemmerne en afgørende del af det mytologiske korpus, der i dag forbinder tyske sufier til det religiøse centrum i Sudan. For de tyske medlemmer er Sheikh Mohamed Osmans forudsigelse en grundlæggelsesmyte, en fortælling, der understreger sheikhens religiøse og spirituelle autoritet, såvel som den forbinder

Bøn i ordenens lokaler i Hamburg.

medlemmerne verden over. I dag står ordenen særligt stærk i Tyskland med cirka tusind medlemmer fordelt i München, Berlin og Hamburg. Under mit feltarbejde har jeg ofte mødt mytiske fortællinger i form af 'forudsigelser' eller 'mirakelhistorier'. Artiklen viser, hvordan en Sheikh's forudsigelser har påvirket tilværelsen for to generationer af tyske sufi-muslimer.

Tusinde volt

Abdel synes upåvirket af aftenens timelange hadra-ritual. "Jeg følger min sheikh's eksempel, så mad og hvile må man til tider undvære", si-

ger han. *Hadra* betyder 'tilstedeværelse', og selve ritualer er en blanding af recitation, sang og kropsbevægelse. Ritualer har for vane at trække ud, og denne aften er ingen undtagelse - det er en intens og langvarig fysisk praksis. En svag duft af parfume og sved hænger tilbage i lokalet, der i anledning af den islamiske Eid fejring er pyntet med balloner og lyskæder. I morgen er det fastedag, og morgenmaden serveres derfor inden solopgang. Selv havde jeg i den anledning set frem til nogle timers søvn, men jeg fornemmer på Abdel, at han har noget vigtigt på

hjerter, så søvnen må vente. Abdel bruger stort set aldrig sit borgerlige tyske navn. Som for så mange andre af de tyske konvertitter er hans islamiske navn blevet en naturlig del af hverdagen. "Vores Sheikh har givet os disse navne, og som du kan høre, så er mange af de unge medlemmer nu både døbt med et islamisk og et tysk navn," fortæller Abdel. Igennem de sidste mange år har Abdel dedikeret sig fuldt ud til ordenen. Han står blandt andet for at koordinere alle de praktiske opgaver, når der afholdes særlige arrangementer som i denne weekend,

hvor Eid al-Adha fejres. Abdel peger op mod et stort billede på endevæggen: "Der hænger Maulana Osman, farfar til vores nuværende Sheikh". Når medlemmerne omtaler en sheikh, vil de altid kalde ham *maulana*, 'vor mester'. Abdel kigger roligt på mig og fortsætter: "Jeg var heldig at møde Maulana Osman, inden han forlod os. I starten af firserne rejste vi til Sudan for at møde ham. Jeg glemmer aldrig dette første møde. Forstår du, hans hjerte var så rent, man kunne mærke det på lang afstand. Fra ham udsprang lyset, han var ikke som andre mennesker - Maulanas energi var som solens, uendelig." Vi sidder i stilhed og betragter portrætterne. Tilsammen repræsenterer de den hellige slægtslinje af sheikher, der har ledet sufi-ordenen igennem årene. Gennem en dybfølt kærlighed til disse hellige mænd knyttes hvert Burhaniya-medlem til ordenen, og i sidste ende til Gud. Abdels øjne lyser pludseligt op, inden han fortsætter: "Det er måske svært at forstå, men at møde Maulana Osman var som en spirituel injektion, som tusinde volt igennem kroppen. Det er mange år siden nu, men jeg finder stadigvæk motivation og energi til at forsætte mit arbejde i ordenen, når jeg tænker på dette møde".

En orden bliver til

En sufi-mesters religiøse legitimitet afhænger af, om vedkommende kan påvise et spirituelt slægtskab med tidligere sufi-mestre. En genealogi af sufi-mestre der i sidste ende leder tilbage til den største mester af dem alle, Profeten Muhammed. I den islamiske tradition er det ikke uvant, at denne type af slægtskabsforbindelser

etableres igennem spirituelle transmissioner og drømmevisioner. Den moderne Burhaniya-orden blev etableret i 1930'ernes Khartoum af Sheikh Mohamed Osman. Han anses som en autentisk sufi-mester med dyb indsigt i de islamiske kilder. Ledelsen af ordenen er givet videre igennem to generationer; først til sønnen Sheikh Ibrahim og i dag til barnebarnet Sheikh Mohamed. Burhaniya-ordenen er en genoplivning af den egyptiske sufi-orden Disuqiya, der blomstrede i 1300-tallet. Det fortælles, hvordan grundlæggeren Sheikh Mohamed Osman havde en særlig spirituel kontakt til den egyptiske sufi-helgen Sidi Ibrahim al-Disuqiya. Sidi Ibrahim optrådte i den unge Sheikh Mohameds drømme. Drømmene fortsatte igennem en årrække, hvor Sidi Ibrahim gav ham instrukser til at videreføre ordenes religiøse lære. Ved denne spirituelle overlevering skulle Sheikh Mohamed have opnået en række lemper i den religiøse praksis. Nutidens Burhaniya-sufier skal eksempelvis ikke længere praktisere en asketisk tilbagetrækning fra det omkringliggende samfund. Med genoplivningen af ordenen var *silsilaen* ('det spirituelle slægtskab mellem sufi-mestrene') genoprettet, og grundlaget for den moderne Burhaniya-orden var etableret.

Fra new age til islam

Mange af de ældre tyske medlemmer havde i første omgang ikke nogen speciel interesse i islam. For de fleste lå interessen hos andre alternative spirituelle bevægelser. Samtidig var der også en andel, der ikke havde kontakt til den spirituelle scene. Denne gruppe betegner sig selv som kulturkristne uden synderlig tilknytning til religi-

on i det hele taget. "Da vi var unge, vidste vi kun lidt om sufismen, eller islam for den sags skyld. Vi kvinder tog del i ritualerne på lige fod med mændene," fortæller Assia om de første år, da bevægelsen endnu var nyopstået i Tyskland. Mødet med den sudanesiske Sheikh var afgørende for gruppens religiøse orientering. Forbindelserne til new age-miljøerne er i dag brudt og langt størstedelen af medlemmerne er konverteret til islam. Overgangen til en mere traditionel sufisme viser sig specielt i den rituelle praksis, der i dag er kønsopdelt. Når *hadraen* udføres er det kun mændene, der tager fysisk del i ritualer. Kvinderne sidder i en form for meditationstilstand i den anden ende af lokalet. Assia fortæller, hvordan kønsopdelingen har at gøre med sjælen: "Målet med ritualer er at nærme sig Gud. I dag har vi bedre kendskab til sufismen. Vi forstår, at mandens sjæl er tungere end kvindens - derfor må mændene anstrenge sig fysisk for at nærme sig, mens vi kvinder kan sidde i stilhed." I det daglige er der frie omgangsformer mellem medlemmerne, men når det kommer til den rituelle praksis optegnes der i dag skarpe skel mellem mænd og kvinder. Den rituelle kønsopdeling er indført med velsignelse og på forordning af den sudanesiske ledelse, som fortsat har den øverste beslutningskompetence i ordenen. Blandt flere af kvinderne fornemmer man dog en vis længsel efter den fysiske deltagelse i ritualerne.

Miraklet ved muren

Sheikh Mohamed Osman døde allerede i 1983, hvorefter sønnen Sheikh Ibrahim overtog ledelsen. Den nu afdøde Sheikh Ibrahim re-

præsenterer på mange måder den transformation, som ordenen gennemgår i løbet af 1980'erne og 90'erne. Modsat sin forgænger havde Sheikh Ibrahim et godt kendskab til den vestlige verden, og han aflagde jævnligt besøg hos de nyoprettede afdelinger i Europa. Måske er det også netop derfor, at Sheikh Ibrahim har en særlig plads i hjertet hos mange af medlemmerne i Hamborg. Han blev den længe ventede autentiske og åndelige vejleder for de nyligt konverterede tyskere. Sheikh Ibrahim var en stor *wali*, 'en der er tæt på Gud og i besiddelse af spirituel kraft.' En *wali* kendetegnes ved at besidde en så kraftig spirituel energi, at vedkommende er i stand til at helbrede syge eller udføre mirakler. Omkring enhver stor sufi-sheikh eksisterer der en række fortællinger om dennes spirituelle overlegenhed og evne til at udføre mirakler. I studiet af moderne sufi-bevægelser fortjener mirakelhistorier en særlig opmærksomhed. Som eksemplerne fra Burhaniya-ordenen viser, kan vi nemlig gennem mirakelhistorie få et indblik i de særlige begivenheder, erfaringer og følelser, der binder medlemmerne sammen i et transnationalt og ellers diffust netværk.

Specielt én hændelse knyttet til Sheikh Ibrahim fortælles ofte blandt medlemmerne: "Maulana Ibrahim var i Berlin det år. Det var i 1988, og vi var taget af sted for at se ham. De, som var med den gang, husker det tydeligt. Han stod der ved Berlinmuren med lukkede øjne og sagde: venner, snart skal denne mur falde og byen skal igen være fri." Abdel og de andre, der var til stede den dag i Berlin, beskriver dette som en manifestati-

on af Sheikh Ibrahims spirituelle evner. Den generelle opfattelse er, at Sheikh Ibrahim havde evnerne til at forudsige og påvirke fremtiden. Inden for sufismen er Gud tilstede i denne type af mirakelhistorier, enhver antydning af "tilfældigheder" vinder derfor ingen gyldighed. Sheikh Ibrahims forudsigelse opfattes som et mirakel og en direkte påvirkning af historiens gang. Under Sheikh Ibrahims indflydelse faldt muren og byen blev fri.

Blandt medlemmerne erfares miraklerne, de genfortælles og anderkendes som vidnesbyrd om en sheikhs spirituelle perfektion og styrke. Mirakler og forudsigelser får på den måde stor betydning i en ellers affortryllet og sekulær verden. Blandt tyske Burhaniya-medlemmer giver fortællingerne form og retning i tilværelsen. Abdel mindes dagen, hvor han trådte ind i sufi-bevægelsen og aflagde den islamiske trosbekendelse *shahada*, som blev hans "genfødsel". For første generationen var mødet med sufismen et farvel til livet som spirituelle nomader, og de gav afkald på deres "almindelige" liv til fordel for en ny tilværelse i overensstemmelse med den islamiske lære. Modsat forældrene er den nye generation af tyske sufi-muslimer født ind i sufismen og dermed opvokset med islams lære og ordenens fælleskab fra barnsben.

En ny generation

Hassan og jeg småløber gennem Karolinenerviertel – et trendy område af byen hvor cafeer og vintagebutikker ligger side om side med hinanden. Hassan har inviteret mig med i den lokale moské, hvor han plejer at komme om fredagen. Jeg mødte ham første gang i septem-

Hver torsdag samles medlemmerne omkring hadraen. De mandlige medlemmer udfører her ritualen omkring den tændte Burhaniya-lampe.

ber 2014 til Burhaniyas årsforsamling. Til den slags arrangementer kommer Hassan ofte i en traditionel hvid kjortel, i dag er han dog i "civile jeans og T-shirt," som han kalder det. Han er midt i tyverne og arbejder som VVS-mand. Has-

san og hans yngre brødre er født ind i Burhaniya-ordenen, de er en ny generation af tyske muslimer. Fra gaden kan vi kigge ind i den overfyldte moské. Imamens ord overdøves af trafikken, og vi må lettere skuffede sande, at vi kom

for sent til fredagsbønnen. På vej hjem spørger jeg Hassan til det med familie og kærester, et emne som fylder meget blandt de unge. Hassan fortæller, hvordan forhold ikke altid er så nemt. "Jeg bruger meget af min tid i Burhaniya, så jeg

skulle nok helst finde en, der også var muslim – det ville være lettest med min familie og sådan." For den unge generation er der ikke nogen modsætning mellem sharia og sufisme. De unge er født ind i det islamiske trossystem og identi-

De sidste år har enkelte unge medlemmer dannet par. Vielsen forgår ofte inde for ordenes rammer.

ficerer sig i høj grad med deres muslimske identitet. Meget af deres sociale liv foregår inden for ordenes rammer. "Mit liv er ret anderledes i forhold til andre unge," fortæller Hassan, "jeg går ikke til fester og den slags, altså nogle af de andre drikker sikkert alkohol

og sådan, men jeg undgår det." Der er fortsat mange af de unge, som forbliver en del af ordenen uden at bryde med forældrenes livsstil og religion. Et valg der stiller den nye generation over for en række dilemmaer. Hassan og de andre fortæller ofte, hvordan det

kan være udfordrende at finde kæresten. De fleste håber på at finde en inden for bevægelsen; et ungdomsliv med skiftende kæresten og den slags er ikke en mulighed, en problematik der ofte italesættes af de unge mænd. Det er en udfordring for mændene, da

kredsen af unge medlemmer er relativ lille. "Som du måske har bemærket, så er der jo ikke så mange piger her", siger Hassan en aften. Ordenens afdelinger i Tyskland og resten af Europa samles ofte til *hawliya*, 'religiøse fejring', hvilket muliggør at de unge kan udvide

deres bekendtskaber. *Hawliya* er årlige sammenkomster, hvor medlemmer fra hele Europa samles over en weekend og udfører en fælles hadra. Det store fælles ritual betragtes som en hyldelse til den spirituelle genealogi af sheikher. På trods af den sociale og etniske diversitet er man her brødre og søstre af samme spirituelle far i form af den ledende sheikh. *Hawliya*-forsamlingerne afspejler på den måde ordenens selvforståelse som et broderskab, der gennem kærlighed og hengivelse til deres spirituelle leder transcenderer sociale, kulturelle og etniske forskelle. Blandt forældregenerationen findes der op til flere ægte-skabsforbindelser mellem medlemmer fra forskellige lande. Forældrene opfordrer også til, at de yngre medlemmer finder sammen på den måde, men som Hassan beskriver det, besværliggøres romantiske relationer af det faktum, at mange af de unge kender hinanden for godt. På trods af ordenens geografiske spændvidde beskriver flere, hvordan de interne relationer opleves som en form for søskenderelationer. Et bærende element i det intense fælleskab der forbinder medlemmerne lokalt, men også på tværs af landegrænser, er netop forestillingen om det spirituelle slægtskab. Brugen af slægtskabsmetaforer og det sociale liv i ordenen aktiverer bestemte idealer i relationerne mellem medlemmerne. De unges tilværelse beriges i kraft af det omfattende sociale netværk der etableres mellem de forskellige europæiske afdelinger. Samtidig udgør disse forbindelser også en potentiel konflikt, når det kommer til indlede romantiske relationer.

Kærlighed på tværs af lande-

grænserne synes at være afgørende for ordenes fremtidige ekspansion. Man ser dog også, hvordan enkelte unge par gifter sig på tværs af afdelingerne. Men som det er tilfældet med Hassan, befinder mange sig i et spændingsfelt mellem familiens forventninger, religiøs dedikation og ønsket om at finde en partner og stifte familie. *Burhaniya*-ordenens fremtid i Tyskland hviler på denne nye generation, der må balancere mellem den religiøse arv og ønsker om familieliv. Forudsigelser og mirakelhistorier får liv og betydning, når de genfortælles og handles ud fra. For forældregenerationen ændres livet radikalt i mødet med den sudanesiske sheikh. Om Sheikhs Mohamed Osmans forudsigelser også vil præge fremtiden og tilværelsen for en ny generation af tyske sufi-muslimer; må tiden vise. ■

Forslag til videre læsning:

Hinnells John R, Malik Jamal. *Sufism in the West*.

Routledge. London 2006

Lassen, S. C. *Shari'á i dagligdagen: Tyske sufiers liv med islam*.

Tidsskrift for Islamforskning Online, 2007, nr. 1

JEPPE SCHMIDT CHRISTENSEN ER BACHELOR I ANTROPOLOGI FRA AARHUS UNIVERSITET. HAN HAR I 2014 UDFØRT FELTARBEJDE BLANDT MEDLEMMERNE AF DET INTERNATIONALE SUFI-BRODESKAB TARIQA BURHANIYA. I SIT ARBEJDE MED BRODESKABET BESKÆFTIGER HAN SIG MED FORHOLDET MELLEM RITUEL PRAKSIS, SLÆGTSKAB OG SELVKULTIVERING BLANDT UNGE SUFI-MUSLIMER.

fotos af forfatteren og Wibke Steiner

AT FORUDSIGE TRUSLERS EFFEKT OM INTIMIDERINGER, JORDKONFLIKTER OG NABOSKAB I UGANDA

Når naboer i det nordlige Uganda er i konflikt med hinanden over jord, er trusler om vold eller ulykke ofte nærværende. At kunne håndtere trusler og forudsige (og påvirke) sandsynligheden for deres fremtidige realisering er afgørende, hvis man på den ene side ikke vil lade sig skræmme væk fra den jord, man gør krav på, og på den anden side ikke vil miste livet eller sit gode helbred. Men nogle trusler er nemmere at håndtere end andre.

af *METTE LIND KUSK*

“Jeg slår på mine døde børns grav, så deres ånder kan hjem-søge dig!” Ordene hvæses ud mod Alice gennem de få tænder, der stadig er tilbage i Marias mund. Det er ikke første gang, Alice står model til den slags ubehagelige, verbale udgydelser. Maria har efter sigende en skarp tunge, og hun har flere gange truet med at få ulyksaligheder af forskellig art til at overgå Alice og ka-

ste dystre skygger ind over hendes i forvejen svære fremtid. Da Alices mand døde i 2012, vendte hun sammen med sine ti børn tilbage til sine brøders jord. Her er hun blevet nabo til Maria, en gammel enke, der igennem årtier har boet på et hjørne af sin afdøde mands brors jord.

Grunden til Marias truende tone er, at Alice ifølge Maria har konstrueret sit nye hjem, så det

rækker ind på den jord, der gennem lang tid har været tildelt hende. Det stjæler plads fra hendes ellers grundigt udnyttede og sirligt kultiverede mark med høje, strunke kassavaplante, som den gamle kvinde stadig formår at passe ved siden af sit arbejde i det nærliggende stenbrud. Den grænse, som Maria refererer til, markeres både af levende træer og af nyligt lagte 'mark stones';

betonsten, der graves dybt ned i jorden, og hvis øverste del blot titter frem for at markere grænsen på et stykke jord, når det formelt er opmålt og registreret hos the Land Office. Uheldigvis står de levende, oprindelige grænsemarkører i form af træerne ikke helt på linje med de sten, der er blevet gravet ned, hvilket måske har skabt en del af forvirringen.

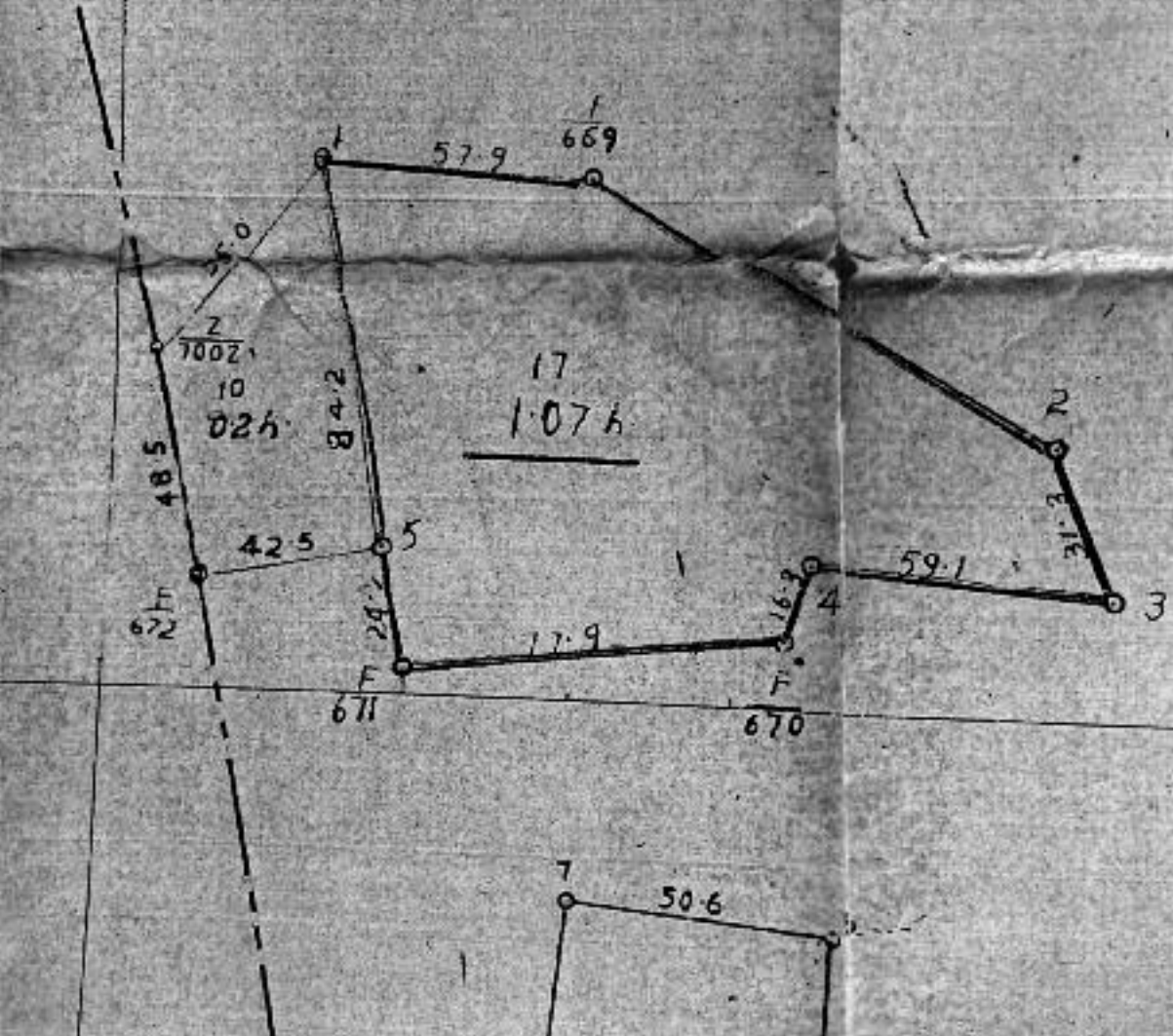
Udover at stjæle plads fra Marias have gør Alices byggeri på grænsen også noget andet; den gør Maria i tvivl om Alices intentioner. Skal hun tolke byggeriet som en provokation, som en trussel imod Maria og som mangel på respekt? Eller skyldes placeringen af byggeriet virkelig sjuskeri og mangel på forståelse fra Alices side for, hvor *den rigtige* grænse mellem de to hjem går?

Betydningen af jord i en efterkrigstid

Både Maria og Alice gør, hvad de kan for at udnytte de muligheder, jorden giver dem og få størst muligt udbytte ud af den. Det er der hårdt brug for i det nordlige Uganda. Her kæmper de fleste for at skrabes ressourcer sammen til at dække helt basale fornødenheder – mad, tag over hovedet, behandling når sygdom rammer og et mi-

En såkaldt 'mark stone', der placeres og markerer en grænse, når et stykke jord er opmålt og formelt registreret ved the Land Office. At en mark stone er placeret betyder dog ikke, at alle er enige om, at den markerer den rigtige grænse...Foto: Mette Lind Kusk.

Et kort over jorden, hvor Maria bor i hjørnet til højre. Det er grænsen nederst i højre hjørne, som Alice ifølge Maria har overskredet. Foto: Mette Lind Kusk.

Hjemmet på grænsen – her ses en del af Alices konstruktion. Foto: Mette Lind Kusk.

nimum af skolegang til børnene. Området var få år tilbage centrum for en blodig krig mellem regeringsstyrker og oprørshæren the Lord's Resistance Army, hvilket har medvirket til, at mange befinder sig i en situation præget af tab; af ægtefæller, forældre og andre familiemedlemmer, der er gået bort, og tab af materielle værdier, kvæg og andre opsparinger. Jord er en af de eneste ressourcer, som krigen ikke direkte har spoleret,

men selv denne basale ressource er gennemsyret af usikkerhed i efterkrigstiden.

Under krigen, der skyldede bølger af brutale overgreb ind over civilbefolkningen fra 1986 til 2006, anslås det, at 90 procent af folk i landområderne blev tvangsforflyttet til lejre for internt fordrevne under regeringens ordrer. De fleste var i denne periode nødt til at opgive at dyrke deres jord, da der var udgangsforbud i lejrene. I lejre-

ne oplevede folk, at både regeringsstyrker og oprørshæren udøvede voldsomme overgreb imod dem. Tilliden til, at regeringen kunne eller ville beskytte dem, var følgelig lav. Siden de delvist vellykkede fredsforhandlinger i 2006 er lejrene langsomt opløst, World Food Programme har stoppet deres maduddelinger, og folk er blevet tilskyndet til at vende hjem til deres oprindelige jord for igen at brødføde sig selv. Bevægelsen fra

lejre til oprindelig jord har dog vist sig at være yderst kompleks og genererer mange konflikter.

I det rurale, nordlige Uganda har få mennesker formelle skøder på deres jord. I landområderne er jord en kollektiv ressource, som er blevet fordelt af klanens ældre mænd gennem mundtlige aftaler inden for en klan og mellem naboklaner. Jord er gået i arv efter patrilineær organisering, sønner har fået jord af deres far, og kvin-

der har opnået adgang til jord gennem deres ægtemand eller deres brødre.

'At vende tilbage til sin oprindelige jord' er en mangeartet udfordring på grund af den tid, folk har været væk og de mellemliggende begivenheder; ældre, som kendte grænserne, er døde eller har mistet autoritet; grænsemarkeringer er ødelagte; kvinder, som har mistet deres ægtemænd, har en skrøbelig forbindelse til jord og må

nogle gange søge tilbage og bede om jord af deres far eller brødre, præcis som Alice har været nødsaget til. Desuden er bevidstheden om jords økonomiske værdi øget, jordreformer har gjort formalisering af ejerskab mere tilgængelig, og illegitime jordsalg synes at være udbredte. Den selvsamme præsident, Yoweri Museveni, der overtog magten i 1986 og førte krigen, sidder stadig på magten, og mange af de regeringsinstitutioner, som

En fint opdyrket rismark, som efter planen både skal forsyne husholdet og bruges til at sælge. Foto: Jacob Bertel Bjerre.

skal beskytte folks ret til jord, anses for at være korrupte.

Den indbyrdes tillid mellem folk, der kender hinanden, har også lidt mange knæk. Under krigen bortførte oprørshæren unge fra området og tvang dem til at udføre overgreb, sommetider mod folk fra deres egne lokalsamfund. Episoder, hvor en nabo ikke kom til

undsætning, da oprørerne eller regeringshæren angreb, har sat dybe spor og præger folks umiddelbare tillid til hinanden i dag. Da jord er en værdifuld ressource, både i økonomisk, kulturel og social forstand, er frygten for at miste jord stor. Velkendte sager om store, multinationale selskabers 'landgrabs' er med til at forstærke fryg-

ten og smitter af på, hvordan folk fortolker og forudsiger hinandens adfærd; at nogen overtræder en jordgrænse bliver hurtigt anset som en trussel mod ens egen sikkerhed og adgang til jord. Derfor er man nødt til at forsvare sig og reagere på truslen, præcis som Maria gjorde overfor Alice ved at true med at vække sine afdøde

børns ånder og lade dem hjem-søge Alice.

Alice lader sig dog ikke skræmme af Marias trusler, fortæller hun, selvom hun tolker udbrudene som bevis på, at Maria har dårlige intentioner dybt inde i hjertet. Der ligger ingen skjulte hensigter bag placeringen af Alices nye hjem, hun byggede det, så

det efter hendes opfattelse holdt sig indenfor grænsen. Alice er frelst, hun tror udelukkende på Gud og ikke på de ødelæggende ånder, som Maria truer hende med. "Maria udfører djævlens arbejde, men selv hvis hun tager mit navn til en ajwaka (heksedoktor eller sandsigerske), så kan hun ikke skade mig. Jeg er ikke bange."

Truslers effekter

Der kan være mange grunde til, at et menneske fremsætter en trussel mod et andet menneske; uovervejede trusler kan spontant undslippe én i affekt under ophevede diskussioner; imens mere velovervejede trusler kan være udviklet over tid og fremsat i et forsøg på at intimidere folk til at indrette sig efter ens ønsker. Hvad enten de er spontane eller planlagte, så er en iboende kvalitet ved trusler, at de kan øge usikkerheden om, hvad fremtiden vil byde på, hvis man ikke indretter sig efter dem. Forestillinger om, hvad der i fremtiden kunne ske, kan få folk til at handle anderledes og rette sig efter en trussel i et forsøg på at forebygge, at den senere manifesteres i konkrete handlinger. Det er netop truslers styrke; at de kan få mennesker til at ændre adfærd og tilpasse sig, uden at afsenderen behøver sætte handling bag ordene. Men hvis en trussel skal 'virke' på denne måde, skal den både skræmme én og opleves som realiserbar - som en reel, forestående fare, som man ikke kan stille andet op overfor end at føje sig. Hvis en trussel ikke opleves som sådan, kan den trodes, forebygges eller helt tilsidesættes som en 'tom' trussel. Når mennesker står overfor en trussel og skal forholde sig til den, kommer evnen til at vurde-

re, forudsige og påvirke en trussels potentielle effekter derfor på prøve.

I mit møde med Alice og Maria blev jeg overrasket over, hvor lidt Alice synes at lade sig påvirke af Marias trusler. Selvom hun har fundet frelse i kirken og ikke længere ser ånder eller heksedoktorer som aktører i hendes livsverden, er der så ikke en grad af tvivl? Noget der siger hende, at hun hellere må respektere grænsen mellem hendes og Marias jord, hvis nu truslerne kunne ske at manifestere sig i fremtidig ulykke og dårligdom? Det er trods alt ikke sjældent, at man hører om, at en jordkonflikt i området er eskaleret og mundet ud i voldelige sammenstød, overfald og endda drab. Men Alice giver ikke udtryk for at være i tvivl. Hverken når hun taler med mig eller i form af at rette sig efter Marias ordrer. Hendes hytte og hendes bad har ikke rykket sig en meter. Bygningerne står stadig, hvor de først blev placeret; lige på grænsen. Marias trussel har altså ikke formået at indgyde nok fremtidig usikkerhed til at få Alice til at føje sig.

At håndtere eksplicitte trusler

Alice er ikke den eneste, der på den måde er i stand til at lade eksplicitte, verbale trusler prelle af. Flere fortæller mig om lignende situationer. Stella, en ældre enke hvis stedsønner ikke vil lade hende bruge sin afdøde mands jord, er blevet mødt med verbale trusler om fysisk vold, hvis hun ikke holder sig væk. Som enke har hun ret til at overtage en del af sin afdøde mands jord, men kvinder i samme situation bliver ofte presset væk fra den værdifulde jord. Til trods for stedsønnernes voldsomme

TV-masten, hvor den bevæbnede vagt, der angreb Peter, holder vagt.
Foto: Mette Lind Kusk.

trusler insisterer Stella dog på fortsat at bruge jorden. Hun har brug for den, så hun kan dyrke afgrøder, og så hendes børnebørn har et sted at være i fremtiden. Hun er desuden ikke bange, understreger hun. Hun forudsiger, at truslerne er tomme, at stedsønnerne blot forsøger at narre hende og stresser hende til at forlade jorden.

Hvordan kan vi forstå Alices, Stellas og andres reaktioner på lignende trusler? Hvad er det, der gør dem i stand til at forudsige, at de ikke behøver give efter for truslerne? Kan typen af trusler, som de forholder sig til, være relevant?

Selvom de trusler, som Alice og Stella er blevet mødt med, er forskellige – Alice blev truet med ødelæggende ånder, imens Stellas stedsønner truede med fysisk vold – så har de også noget til fælles. I begge tilfælde er truslerne eksplicitte, de bliver sagt højt og direkte, ansigt til ansigt. Netop dette træk ved truslerne – deres eksplicitte og udtalte karakter – gør, at de er konkrete på en måde, så man kan forholde sig til dem og bliver i stand til at reagere på dem.

Selvom hverken Alice eller Stella handler på truslerne ved at føje dem, så fremprovokerer truslerne stadig reaktioner, som vi kan se som strategier, der har til formål at forebygge risikoen for truslernes realisering.

Strategiske reaktioner

Det handler altså ikke blot om passivt at afveje og forudsige en verbal trussels potentielle realisering og konsekvenser; det handler også om at reagere på truslen på en måde, så man aktivt mindsker risikoen for dens fremtidige realisering. Stella reagerede ved at

fortsætte med at bruge jorden, ligesom Alices fortsættelse af konstruktionen af sin hytte og sit bad også kan ses som en reaktion. Derudover involverede Stella andre i lokalsamfundet i sine udfordringer. Hun fik lokale ledere til at indkalde stedsønnerne til et medieringsmøde, hvor jordkonflikten, inklusive de fremsatte trusler, blev diskuteret og dermed kendt af mange i lokalsamfundet. Adskillige mennesker bevidnede, at stedsønnerne gik med til, at Stella kunne beholde en del af jorden og fortsat dyrke sine søde kartofler. Alice snakkede med nogle af de andre naboer om Marias trusler, som de også havde overhørt. Hun deltog også i et medieringsmøde. Truslerne kom ud i det åbne og blev en del af det sociale liv og den viden, folk har om hinanden i området.

Alle disse reaktioner og valg kan ses som strategier, der er møntet på at beholde ens jord og samtidig mindske sandsynligheden for, at truslerne bliver realiseret. Derved fratages truslerne deres effekt og deres magt over nuet. Én potentiel fremtid (hvor man ikke har sin jord, eller hvor en trussel manifesterer sig i handlinger) søges undgået til fordel for en anden (hvor man både beholder sin jord og sit gode helbred). Hvis Stellas stedsønner skulle gøre alvor af deres trusler nu, ville adskillige folk fra lokalsamfundet kende til konflikten og de forudgående trusler. Derfor ville et overgreb på Stella sandsynligvis ikke finde sted uden at blive fulgt af sociale eller juridiske sanktioner, som så igen ville forhindre stedsønnerne i at opnå deres oprindelige mål, nemlig at overtage Stellas jord.

En reaktion forudsætter imid-

lertid en ekstern påvirkning, som man kan reagere på. En eksplicit trussel fremført af ét menneske mod et andet er præcis sådan en påvirkning. Men imellem naboer, der er i konflikt med hinanden over jord, findes der også andre typer af trusler. Trusler, der blot er antydte eller følt på grund af et fravær af noget – samtaler, hverdagsudvekslinger eller anden social interaktion – og som ikke indeholder en ekstern påvirkning, som man kan reagere på.

Mistænkelig tavshed og mellemmand

Hvad der synes at skabe en højere grad af frygt og usikkerhed i hverdagen, end de eksplicitte trusler gør, er tavshed. Bosco, en 37-årig mand der pendler mellem sit lønarbejde i Kampala og sine langstrakte marker i det nordlige Uganda, blev en tidlig morgen angrebet af sin nabo med en machete, da han var i gang med at arbejde i marken. Naboens angreb overrumpede ham, og han var tæt på at blive slået ihjel, fortæller han. Han viser arrene, macheten efterlod i hans pande og på hans venstre hånd, der er svøbt ind i en forbindelse, som alligevel ikke skjuler, at hans pegefinger sidder helt forkert. Det var ved et tilfælde, at Bosco formåede at flygte, da naboen i den kaotiske situation tillod et øjeblik uopmærksomhed.

Bosco fortæller mig, at naboen ikke havde fremsat nogen trusler eller advarsler forinden. Faktisk havde naboens udtalte tavshed gjort Bosco mistænksom, og angrebet som sådan kom ikke som en overraskelse. Selvom Bosco ikke havde været forberedt på et angreb på netop det tidspunkt netop det sted, så havde han ople-

vet naboens tavshed som truende. I det nordlige Uganda er det helt almindeligt, og anset som godt og værdifuldt, at man interagerer med dem, man bor tæt på. Man småsludrer ved brønden, man hjælper hinanden, hvis sygdom opstår, og når arbejdet i marken kræver ekstra hænder, og man deltager i hinandens bryllupper og begravelser. Boscos nabo var forud for angrebet begyndt at bruge en del af Boscos families jord. De havde derfor indkaldt naboen til et medieringsmøde om problemet, men han udeblev fra mødet uden at give besked, hvilket fik ham til at virke fordægtig. At han generelt havde undgået al kontakt med Bosco og hans familie i en længere periode, forstærkede kun det indtryk. Alligevel havde Bosco ikke set nogen mulighed for at stille noget op med sin fornemmelse for naboens dårlige intentioner. For hvordan reagerer man på en trussel, der blot fornemmes på grund at et fravær?

Tavshed mellem folk, der kender hinanden, anses altså for at være et tegn på hemmelighedskræmmeri og skjulte intentioner. Hvis en nabo er tavs, så kan man regne med, at der bliver lagt planer mod én i det skjulte. Sådanne planer kan involvere direkte, voldelige sammenstød, som det Bosco blev udsat for af sin nabo. Men det kan også involvere brugen af mellemmand; en (bestukket) magtfuld aktør, som for eksempel en politibetjent, en bevæbnet vagt eller en heksedoktor, der bruges til at udføre et angreb på vegne af en anden. Det kan både tage form af direkte, fysisk vold, endda mord, af uretmæssige fængslinger, der sætter én ud af spillet, eller af forbandelser, der kan forårsage frem-

tidig ulykke for én selv og ens familie i form af sygdom eller død.

Mellemmænd kan være med til at sløre forbindelsen mellem, hvem der angribes, og hvem der står bag. Peter, en mand i starten af fyrrerne, oplevede effekten af en mellemmand på tæt hold. Ligesom i Boscos tilfælde har der gennem længere tid været et fuldstændigt fravær af hverdagsinteraktion mellem Peter og hans nabo, som har været i konflikt over et stykke jord gennem de sidste tre år. En nat blev Peter vækket, fordi en bevæbnet vagt, der normalt bevogter TV-sendemasten ved siden af hans nabos hus, kom og truede ham på tæt hold med en pistol. Vagtmanden var øjensynligt blevet sendt af Peters nabo, som havde fortalt ham, at Peter var en tyv, der var eftersøgt. Med hjælp fra sin bror lykkedes det Peter at stoppe vagten i sin mission, men han var forstæeligt nok dybt rystet over episoden. Nu var det ikke længere nok for ham at forholde sig til den trussel, naboen potentielt selv udgjorde; farer kan udvikles i det skjulte, de kan antage mange former og komme fra mange forskellige sider, uden anden forudgående varsel end larvende tavshed mellem de to stridende parter.

Fraværets tilstedeværelse

På den måde kan forskellige former for socialt fravær af hverdagsinteraktion altså indikere tilstedeværelsen af en trussel, som potentielt realiseres i fremtiden. Den slags trusler, blot antydning af tavshed og fravær af udveksling mellem naboer, kan påvirke nuet og fylde det med forstyrrende bekymringer.

Mikkel Bille med flere frem-

hæver i bogen *An Anthropology of Absence* (2010), hvordan et fravær af noget kan have ligeså stor effekt som et materielt eller socialt fænomens tilstedeværelse. Selvom det sprogligt lyder paradoksalt, så kan det være gennem et fravær, at en tilstedeværelse mærkes. I forlængelse af denne pointe vil jeg foreslå, at det fravær af social interaktion mellem naboer, som nogle af mine informanter oplever, er med til at generere tilstedeværelsen af frygtindgydende trusler. Det er trusler, som har en anden form og en anden effekt, end de eksplicitte, verbale trusler har. Usikkerheden som de antydede trusler genererer, synes mere udtalt, og selvom de måske ikke får folk til at give afkald på deres jord og lægge sig fladt ned, så påvirker de hverdagslivet på subtile måder. Hvor de eksplicitte trusler netop kan reageres på, fordi de er til stede, så er de trusler, der blot antydes gennem fravær, ikke helt så ligetil at snakke om eller trodse, netop fordi de ikke er til stede. Måske kan man sidestille de eksplicitte, verbale trusler og de tavse, antydede trusler med Galina Lindquists (2005) skelnen mellem risiko og farer. Lindquists pointerer, at der er en grundlæggende forskel på risiko og farer; en risiko er noget, man kan forholde sig til og aktivt søge at mindske, imens en fare ikke på samme måde kan tæmmes, kontrolleres eller handles på, netop fordi en fare er uforudsigelig og u håndgribelig.

Alligevel søger folk at mindske de farer, fraværet gør dem opmærksomme på. Nogle af mine informanter har fortalt mig, at de forsøger at afholde deres børn fra at løbe over til naboens hjem, fordi 'børn er lette mål'; de kan komme

En ged smager på jordnødderne – en anden vigtig afgrøde for selvforsynende bønder i det nordlige Uganda. Foto: Jacob Bertel Bjerre.

til at tage imod forgiftet mad eller andre gestusser, der på overfladen ser harmløse ud, men som gemmer på yderst skadelige effekter.

Andre sørger for at involvere folk fra lokalsamfundet i deres bekymringer for at sikre sig, at det er offentligt kendt, at der er et problem mellem to naboer, så det tages med i overvejelserne, hvis noget mystisk eller voldsomt skulle ske. At gøre folk i lokalsamfundet bevidste om de trusler, som naboer på den ene eller den anden måde udtrykker, kan ses som forsøg på at mindske sandsynligheden for, at der i fremtiden gøres alvor af truslerne for dermed at mindske den oplevelse af usikkerhed, som fraværet af social interaktion med ens naboer genererer i nuet.

Trusler virker ved at aktivere vores frygt for det uvisse og vores

evne til at forestille os det frygtelige; grusomheder der potentielt kunne overgå os, men som endnu ikke har fundet sted. Ingen, hverken den, der fremsætter en trussel eller den, der modtager én, kender med sikkerhed til truslens fremtidige manifestering. Det er netop derfor, trusler påkalder sig vores evne til at forestille os og forudsige sandsynlige fremtids-scenarier samt vores evne til at handle aktivt for at øge chancen for en ønskværdig fremtid frem for én, hvori truslen overtager kontrollen. I en efterkrigstid er denne evne helt central, når den jord, man brødføder sig ved, er under angreb. ■

Forslag til videre læsning:

Bille, M., F. Hastrup & T. Flohr Sørensen. "Introduction", i: *An An-*

thropology of Absence. Materializations of Transcendence and Loss. Springer 2010.

Lindquist, Galina. *Conjuring hope: magic and healing in contemporary Russia.* Berghan Books. New York 2005.

Theidon, Kimberly. *Intimate Enemies. Violence and Reconciliation in Peru.* University of Pennsylvania Press. Philadelphia 2013

METTE LIND KUSK ER PH.D.-STUDERENDE VED AFDELING FOR ANTROPOLOGI, AARHUS UNIVERSITET. ARTIKLEN BYGGER PÅ ET ÅRS FELTARBEJDE I DET NORDLIGE UGANDA, HVOR METTE UNDERSØGER, HVORDAN JORDKONFLIKTER MELLEML NABOER UDSPILLER SIG OG HÅNTERES I EN EFTERKRIGSTID, SAMT HVILKE KONSEKVENSER DE HAR FOR DE INVOLVEREDE PARTER. PROJEKTET ER DEL AF DET TVERFAGLIGE FORSKNINGSPROJEKT 'TRUSTLAND'.

VI SKAL GIVE DEM GNISTEN TILBAGE

OM INDDRAGENDE KUNST SOM HÅB FOR 'UDKANTS DANMARK'

Brugerinddragelse er blevet et nøgleord i dansk kulturliv. Ønsket om øget brugerinddragelse hviler ofte på et demokratisk ideal, i den forstand at skellet mellem producenter og modtagere af kultur nedbrydes, og de inddragede brugere bliver til aktive borgere med indflydelse. På baggrund af en undersøgelse af et konkret brugerinddragende projekt i landsbyen Selde i Salling viser denne artikel, at en sådan demokratisering imidlertid ikke altid fungerer i praksis. Så hvoraf kommer denne forestilling om kulturinddragelse, og hvordan bliver den til en ide så stærk, at den næsten bliver udemokratisk?

af **SOFIE MAJ THOMSEN**

”Det er ikke rigtigt noget for os”, siger han. Tømrermesteren står bag sin havelåge, stadig iført de blå overalls efter en lang arbejdsdag. ”Jo, vi har da godt hørt i radioen, at der er kommet kunstnere til byen. Det ser vældigt fint ud, det de går og laver”. Jeg møder ham en sommerdag i den lille nordjyske by Selde, da jeg er på feltarbejde i forbindelse med det brugerinddragende kunst- og kulturprojekt *Fra Afvikling til Udvikling* i 2013. Som led i mit samarbejde med

Aarhus Kunsthøgskolen er mit job denne dag at overtale nogle flere til 'at være med'. Der skal idéudvikles og brainstormes med borgerne samme aften, og kunstnerne har høje forventninger til borgermødet i det lokale forsamlingshus. Der er tuscher og papir klar på bordene, der er brygget kaffe, og der er bagt kage. Tømrermesteren ser undrende på mig, da jeg forsøger at sælge ham ideen om at blive del af den kreative udsmykning af byen den kommende tid.

”Hvorfor skal vi være med? Mig og min kone, vi har det nu så godt med at kikke lidt på.” Lidt senere taler jeg med én af de kunstnere, der er kommet til byen. ”Det er så skønt at se den positive udvikling, som den kreative proces har for borgerne i byen,” siger hun og fortsætter: ”I bund og grund tror jeg, det er fordi det er lidt kedeligt at bo i Selde, ikke?”

Idealet om brugerinddragelse
Brugerinddragelse er blevet mo-

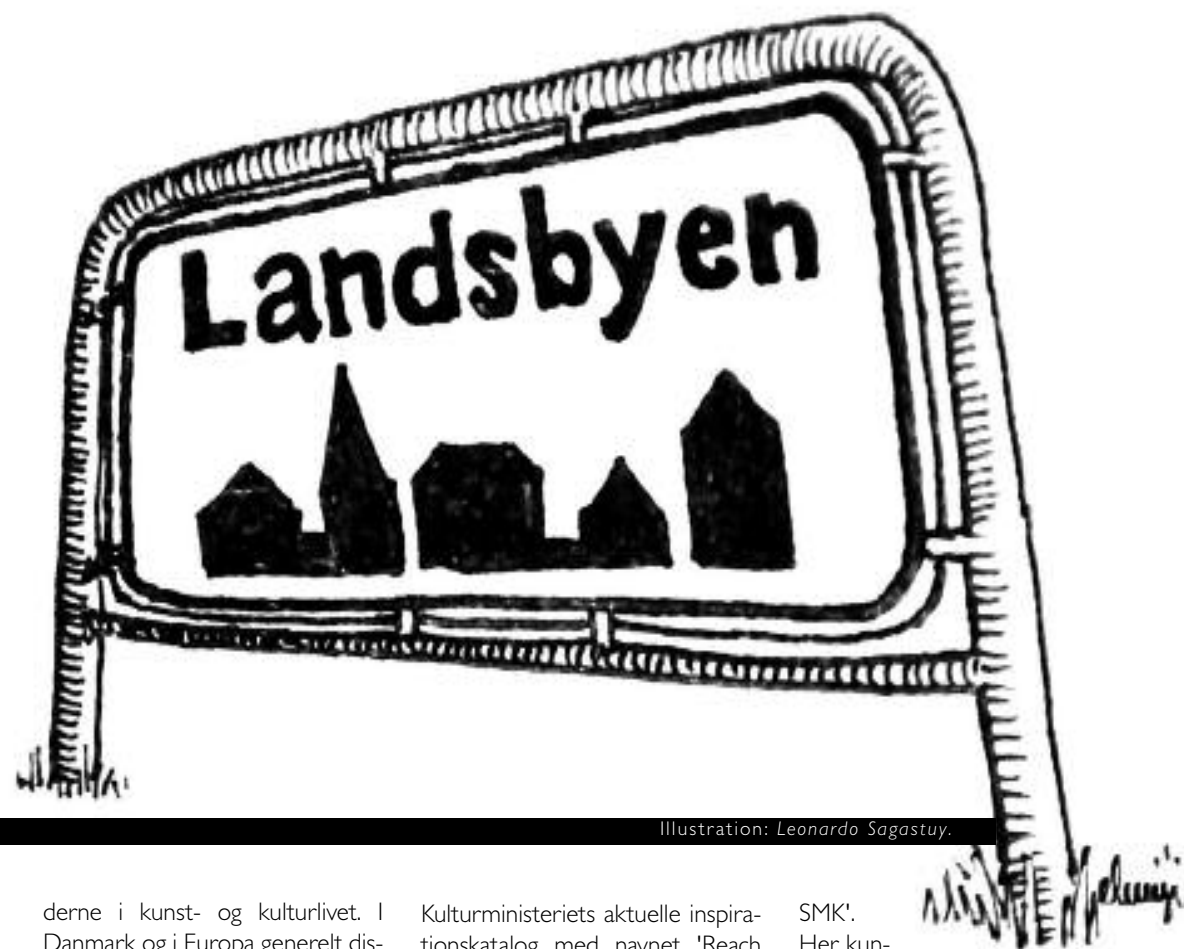

Illustration: Leonardo Sagastuy.

derne i kunst- og kulturlivet. I Danmark og i Europa generelt diskuteres det, hvordan vi kan generere *co-creation* (samproduktion) og *participatory art* (deltagende kunst), som det omtales – ofte i engelske vendinger. At kunst og kultur kan have en gavnlig effekt på mennesket, har været fremhævet af filosoffer i århundreder, men det er en nyere idé, at publikum skal inviteres med som skabende kunst- og kulturaktører. Det er ikke kun i Selde, det sker.

Kulturministeriets aktuelle inspirationskatalog med navnet 'Reach Out' (Ræk ud) opfordrer generelt til at aktivere kulturinstitutionernes publikum, til "at arbejde strategisk med at fastholde og få nye brugere". Brugerinddragelse er nøglen og kulturverdenen har taget ideen til sig, fra de store museer, til teatersale og i musikbranchen. For eksempel tog Statens Museum for Kunst til Roskilde-festival i 2010 med det brugeren-gagerende projekt 'Ping Out with

SMK'. Her kunne festivalgæster spille bordtennis på borde skabt af kunstnere og museet. Projektet blev koblet op på forskellige sociale medier og fik sin egen Facebookside, hvor brugere kunne tale om, tage og diskutere eventet. På Aros kunne man under udstillingen 'Fools' klæde sig ud som Michael Kvium's *Fools* og sidenhen uploade et billede af dette med hashtagget #kviuum-

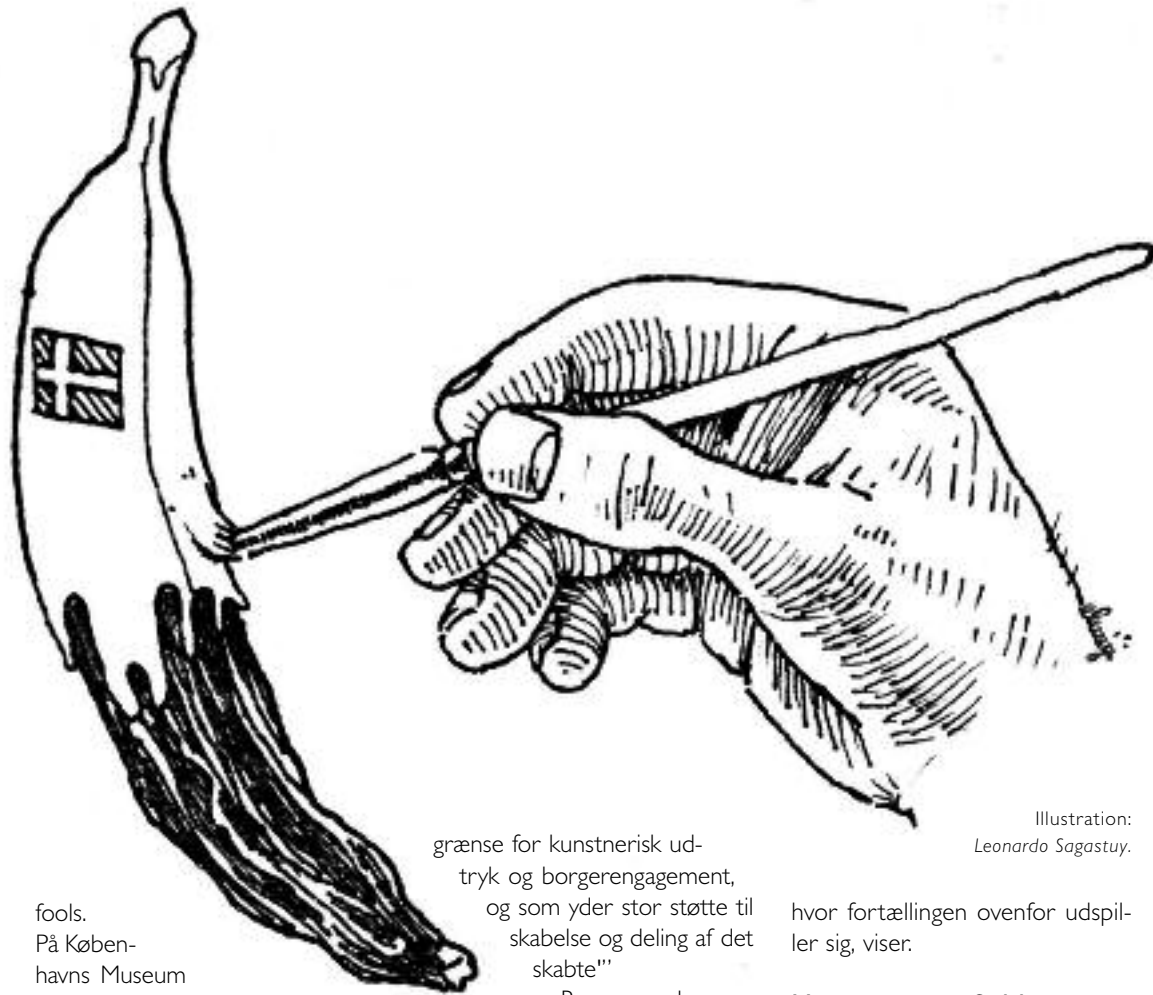

Illustration:
Leonardo Sagastuy.

grænse for kunstnerisk udtryk og borgerengagement, og som yder stor støtte til skabelse og deling af det skabte”

fools. På Københavns Museum udstilles borgeres hverdagsgenstande side om side med Søren Kierkegaards udstillingen 'Kierkegaard og Kærlighedens Gerninger'. Der er masser af eksempler på dyrkningen af idealet om at inddrage publikum i dansk kulturliv, eksempler på den forsvindende opdeling mellem publikum og kunstaktører. Kort sagt har publikum fået et nyt medansvar i kulturproduktionen og en ny rolle som betydningsfuld deltagende aktør i kulturlivet. Ifølge den amerikanske sociolog Henry Jenkins lever vi ligefrem i en *deltagerkultur*, hvilket han definerer som "en kultur, der har en relativt lav

Bruger- og borgerinddragelse er blevet buzzwords, der sikrer finansieringer, goodwill og positive anmeldelser. Der findes imidlertid få udrædninger, der kan skabe klarhed om, hvad begrebet 'inddragelse' egentlig betyder i kulturlivet, få analyser af hvordan inddragelse foregår, og med hvilke formål, og kun få undersøgelser af hvilke konsekvenser inddragelsen har for publikumsoplevelse, værker og udstillinger. Borger- og brugerinddragende kunst tildeles et potentiale, som nu også anvendes i forhold til det såkaldte 'Udkantsdanmark', som eksemplet fra Selde,

hvor fortællingen ovenfor udspiller sig, viser.

Historien om Selde: Landsbyen, der nægtede at blive kaldt udkant

Selde er en lille landsby i det nordøstlige Sallingområde, der med sine kun 365 indbyggere lider under de typiske landsbyproblemer: tomme forladte huse, manglende transport- og jobmuligheder, en skæv aldersfordeling og luknings-truede butikker. En by, der ifølge Skive Kommunes rapporter kunne betegnes som: "En landsby uden håb. En landsby, der ikke kan forventes at leve ret meget længere". Selde optrådte også i DR's magasin *Penge* under temaet *landsbydøden* i 2012 – et program, der

pegede på de store økonomiske belastninger, samfundsøkonomien udsættes for, når der gives 'kunstigt åndedræt' til uddøende små landsbyer. Hermed blev Selde et nationalt symbol på de lidende udkantsbyer i Danmark, og i bedste sendetid rullede billederne af Seldes forladte huse og tomme veje over skærmen. Dette billede var borgerne i byen særdeles utilfredse med – så utilfredse at to tredjedele af byen kort efter skrev under på et klagebrev til DR.

Samme år begyndte landsbyudviklingsprojekterne at komme til Selde – med en investering på 2 millioner kroner fra Socialministeriet, og yderligere 4 millioner fra Skive Kommune, skulle Selde fornyes med nye oplevelsesstier, nye skove, renoveringer, nye kulturcentre – og som noget helt særligt: kunstnerisk udsmykning og øget mulighed for sociale og kulturelle tilbud. I projektet – der, med stærke referencer til TV-udsendelsen, blev kaldt fra *Fra Afvikling til Udvikling* - var det primære mål dog at gøre den uddøende 'udkantsby' til et attraktivt sted at bo i igen, gennem en re-branding af byen som ny kunstnerisk og kulturel højborg.

Projektet lagde stor vægt på *brugerinddragelse*, og da Aarhus Kunstakademi blev inviteret med i projektet i 2012, var det med et krav til kunstnerne om at få borgerne inddraget og aktiveret i de kunstneriske processer, byen skulle være ramme for i den kommende fireårige periode. På Skive Kommunes hjemmeside stod der således:

"Formålet med kunsten er, at den skal medvirke til at skabe dialog og involvering af borgerne, og på denne måde være med til at skabe nye processer og sociale sammenhænge i byen."

Der refereres i denne beskrivelse til potentialet i den borgerinddragende kunst. Men hvordan kan inddragelse af borgerne forebygge en landsbys død? Da de første seks kunstnere rykkede ind i den lille by i 2013, fik jeg mulighed for at forfølge dette spørgsmål. I det følgende vil jeg fremstille kunstnerens bud på, hvordan inddragelse i kunst kan skabe håb for Udkantsdanmark.

Inddragelse i kunstproduktion som dannelsesprojekt

"Og så kom Marie (kunstner) op, og så fik vi snakket lidt med ham (Seldeborger) og havde mange lange diskussioner med ham, hvor han stod fast på, at han kunne altså ikke være med til noget, hvor der ikke var orden på tingene - og hvor hun så sagde 'Jamen, jeg har en helt anden holdning: livet er kaotisk, og der hvor jeg bor, er der kaotisk, og der gemmer sig en masse inspiration i kaoset... Så de to stod simpelthen over for hinanden og diskuterede kaos og katarsis, ikke? Og det endte simpelthen med at Jens Erik, jamen, han er jo den, som har givet mest til projektet overhovedet!" (Kunstner)

At bringe et kunstsyn ind i den lille landsby var et latent mål, der kunne spores i flere af kunstnerens forklaringer på inddragelsen. Inddragelse blev på denne måde et instrument til at installere nogle raffinerede tankegange, hos et 'folk', som af kunstnerne blev opfattet som landboere, der var langt fra kunstens verden. Fra begyndelsen af Seldeprojektet blev der fokuseret på, om nogen udviklede sig i takt med, at de deltog i kunstnerens arbejde. Et eksempel på dette var landmanden Jens Erik. I ovenstående citat fortæller projektlederen mig om den udvikling

han, som også blev kaldt "én af de mere stædige, konservative bønder", undergik, imens inddragelsesprojektet stod på. Inddragelse i de sociale kulturprojekter knytter her an til en menneskelig udvikling, og en grundlæggende idé om, at det fysiske og aktive engagement i kunstrelaterede arrangementer manifesterer sig mentalt og udvikler livssyn og verdensforståelser. Kunstens idésfære og univers kunne for eksempel lære Seldeborgerne at blive lidt mindre firkantede 'nej-sigere', som projektlederen fortalte mig om resultatet af landmandens udvikling: "Han har blødt op overfor denne her kaotiskhed, der er forbundet med kreativitet, ikk? Nu synes han den er vanvittigt spændende som noget helt nyt!"

Inddragelsen i Selde blev set som en metode til at gøre mennesker til mere oplyste samfundsborgere, særligt at give dem nye måder at anskue livet på. Der var fra kunstnerens side en tankegang om Selde som en landsby – "et solidt stykke Bondedanmark" – i modsætning til den oplyste storby. Selde blev således beskrevet som et sted, hvor man ifølge en af kunstnerne: "slet, slet ingen æstetisk kunstforstand har".

Brugerinddragelsen blev på denne måde et åndeligt udviklingsprojekt, frem for et objektorienteret arbejde, hvor der skulle produceres kunst og færdige værker. Til gengæld efterlyste Skive kommunes repræsentanter og Seldes borgere igennem forløbet gentagne gange flere kunstværker og mere aktivitet fra kunstnerens egen side, alt imens kunstnerne fokuserede på noget andet, nemlig om de succesfuldt havde fået 'uddannet' Seldeborgerne i kunstne-

risk, kreativ tænkning. Hos Jens Erik var der tale om en udvikling, der manifesterede sig både mentalt og fysisk; i hans livsanskuelse og i hans forhave, ifølge projektlederen:

"Nu har han holdt det så stramt altid, og der er så fint og rent og ordentligt og intet græsstrå får lov at vokse over de andre, vel..? Og pludselig, så kan jeg se, at han begynder at sådan kigge på sine egne omgivelser. Og sige ja! Og bløde lidt op for nogle ting, ikke? Der er pludselig kommet sådan en rabat med nogle vilde blomster. Før var der bare kun græs, ikke?"

Kulturforskeren Christopher Keltys, der med en forskergruppe har undersøgt motiver for at iværksætte brugerinddragelse, peger på en tilbagevendende idé om at inddragelse i kulturlivet er en effektiv metode til at opdrage og lære borgere noget nyt. I Selde var opmærksomheden på landmanden, der gik fra at være 'nej-siger' til 'ja-siger,' måske også en måde at opfatte deltagelsen som et middel til at udvikle – og opdrage. Der blev kæmpet for at få Jens Erik til at engagere sig i kunstnerens arbejde i byen, fordi kunstaktørerne så det som en del af deres projekt at flytte mennesker. Ser man på hvordan Keltys forskergruppe identificerer et generelt mål i inddragelsesprojekter, der handler om at opdrage borgere, kan der tilføjes en yderligere dimension ud fra dette. Projektlederen udtrykker ikke fornemmelse for at have lært denne seldeborger noget helt nyt, men som hun siger, snarere "at have lukket op for noget der allerede var der". Kunstnerne spillede på denne måde rollen som katalysatorer, når de iværksatte sociale kreative processer. Kun-

sten, når den formidles af kunstnere, besidder et potentiale, ud fra projektlederens fortælling, for at kunne nå ind til fortrængte sider i borgerne.

Denne inspiratorrolle, som kunstaktørerne tilskrives, kan imidlertid ikke gøre sig gældende, uden at der etableres en rollefordeling, der er forankret i en opdeling mellem de to sider; de professionelle og amatørerne. Som det illustreres i denne historie om Jens Erik, har borgeren lært noget, kunstnerne allerede kan, nemlig at indbefatte et kaos i livet. Indlejret i dette syn er en opfattelse af, at kunstnerne og borgerne altså ikke er ligeværdige i deres kompetencer før inddragelsen – men at de efter inddragelsen er nærmere hinanden.

Kunstinddragelse som lighedsideal

"Det vigtige at gøre klart i det her, det er den modsætning, som kunstnere og andre har overfor hinanden. Det er den helt store opgave at få nedbrudt noget" (Billedkunstner)

Da jeg talte med 'Kunst i Selde's projektleder om, hvorfor det var vigtigt at få borgerne til at deltage aktivt i deres kunstprojekter, var der et særligt tema hun blev ved med at vende tilbage til: det handlede om at nedbryde myter om kunstnere og opbryde grænser mellem dem og almindelige borgere. Denne mytiske fortælling om kunstneren som noget særligt var for projektlederen en udemokratisk anakronistisk forestilling, som lod det kreative arbejde være forbeholdt bestemte ophøjede mennesker. Det praktiske arbejde sammen med Seldeborgerne: at grave, save og male på vægge, gav hun udtryk for, var et forsøg på at mø-

des ligeværdigt og at arbejde på lige fod. At mødes som mennesker, frem for som kunstnere og som ikke-kunstnere. Som hun fortsatte:

"Og det her, det er jo en anledning til at arbejde praktisk sammen, hvor kunstnere og borgere bare går og småsludrer... Ligesom man jo gør, når man bare gør sådan noget, ikke? Og så møder man hinanden bagom de her fir-kantede forestillinger og barrierer. De bliver bare revet ned... Så kan de se: Nååh, hun kan sgu godt tage fat hende kunstneren, ikke?"

Dette udtalte lighedsideal, som på mange måder illustrerer det moderne regerende politiske paradigme om et kulturelt demokrati, refererer til den avantgardistiske idé om at tage afstand fra kunstens autonomi. Idealet viste sig imidlertid at indeholde paradokser, når vi talte om den mere konkrete og praktiske side af inddragelsen. Så var der i højere grad tale om en opdeling mellem kunstner og publikum, mellem de professionelle og amatørerne:

"Fordi det stod jo faktisk i kontrakten... at folk skulle inddrages... meget langt udover det vi synes er godt! Og de havde i hvert fald veto-ret. Og så var vi måske også en lillebitte smule dumme og spørge ind til deres egne ideer på det første møde.... Og det var simpelthen som at lukke op for Pandoras æske! For det væltede jo frem med ideer, som vi jo godt kunne se, at det ville det ikke blive till! Vi skulle ikke have brugt ordet ideer, vi skulle have brugt ordet 'visioner'. I samme øjeblik ordet idé blev smækket ind, så kom al kreativiteten jo op i folk, ikke? Og det var ikke meningen! Så havde de alle sammen nogle guddommelige ideer – og så måtte vi jo se, hvordan pokker får vi rodet os

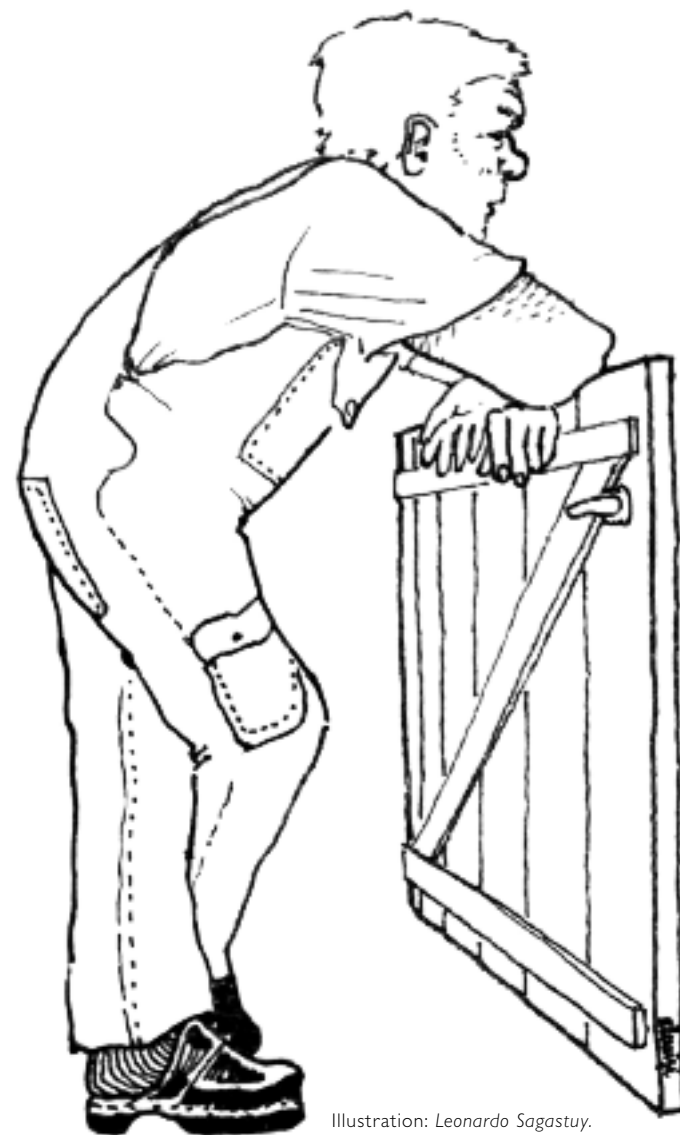

Illustration: Leonardo Sagastuy.

ud af det her..." (projektleder)

En anden kunstner opførte værket 'En linje i landskabet' sammen med 25 Seldeborgerne på én af de lokale borgers marker. Værket gik ud på at male 33 hegnsplæle i farver, som borgerne selv måtte vælge, med det formål at skabe en "skulpturel tegning i landskabet". Der opstod imidlertid et di-

lemma for kunstneren dagen efter, da hun vurderede at farverne skulle justeres for at gøre indtrykket af værket bedre, hvilket hun dernæst forklarede borgerne på en intern facebookside, at hun følte sig nødsaget til at gøre.

I brugerinddragelse og kunstnerisk samproduktion opstår der ofte disse sammenstød mellem eks-

perter og amatører. I Selde stødte kunstaktørernes udtalte lighedsideal også ofte mod en mur. Som konsekvens opstod der en form for tabuisering af ekspertrollen i inddragelsesprojektet – og brugerinddragelse blev et projekt, der paradoksalt nok både handlede om at demonstrere lighed i den kreative praksis, samtidig med at

kunstnerne ikke udviste eller italesatte dette lighedsideal overfor hinanden.

Kunstnerne udtrykte ofte forhåbninger om at 'aflive' myten om den uopnåelige ensomme kunstner. I stedet ønskede de at optræde som tilgængelige, sociale hverdagsmennesker.

Projektlederen fortalte mig for eksempel, at "kunsten i virkeligheden er et påskud for at få etableret nogle meget gunstige møder". I mødet kan forkerte forestillinger om, hvem de andre er, i dette tilfælde kunstnerne, blive aflivet. Denne idé initieres ofte i kulturlivets ideal om brugerinddragelse. Kulturinstitutioner kan således genopfinde sig selv med etableringen af de nye mødeplatforme, som brugerinddragelse medfører.

Kunstinddragelse som inklusion

Efter Seldes optræden som nationalt symbol på de triste, uddøende udkantsbyer, fornemmede kunstnergruppen, at de var kommet til et sted, hvor der var brug for opmuntring – som et plaster på såret. De betragtede inddragelsesprojektet som et effektivt middel til at opbygge borgernes selvtillid igen, eller til, som projektlederen fortalte mig, "at give dem gnisten tilbage". En gnist, som tilsyneladende syntes tabt i forbindelse med landsbyens truende død. Om kunstnerens rolle som inddragere fortalte projektlederen mig:

"Vi skal bare gå ind og være katalysatorer med vores tanker. Det vil sige at hvis de lige tager den der vanehat af og begynder og tænke hele vejen rundt, ikke? Eller tænke nye tanker. Eller bare vågne lidt op. Så skal der nok være rigtig mange andre ting de kan gøre for at over-

leve, end det de gør. Lige nu så er de grebet så meget af mismod. De sætter sig bare ned og venter på at det hele holder op og at skolen lukker... Og bussen ikke vil køre længe. De er næsten blevet grebet af sådan én eller anden lystfuld pessimisme, ikke? Det er også meget nemmere og mere bekvemt at sidde og vente på at det hele går ad helvede til... Så jeg tror bare dét, at der kommer nogen og tænder for lyset, ikke?"

Brugerrindragelsesprojekter er af kulturforskere blevet beskrevet som åndelige projekter, der ofte baserer sig på at give nogen en stemme og en følelse af at blive hørt – at vise nogen et udøvende demokrati, der virker. Kunstnerens rolle som mediatorer for den positive atmosfære, som projektlederen beskriver her, var en essentiel del af brugerinddragelsen i byen. Da jeg blev inviteret med til Selde, blev jeg ofte gjort opmærksom på, at borgerne mest af alt ønskede en fest og nogle sjove tider sammen med kunstnerne. Når inddragelsesprojekterne stod på, var der ofte sørget for hjemmebag, øl og lignende, der var pustet balloner op – da borgerne ifølge flere af kunstnerne ellers "nok ikke ville komme". Denne nærmest terapeutiske tilgang til kunstens rolle og tanken om kunstnerens virke som 'lys-tænderne' i en 'mørk' tid afspejlede et syn på landsbyens beboere som ekskluderede, udenfor fællesskabet og med et monotont liv uden afveksling. Som en kunstner fortalte: "Folk snakkede altid om, at når kunstnerne kom, så blev der sjovt! Det glædede de sig til, for så skete der noget andet."

Kulturinddragelsesprojektets

fokus på den gode oplevelse handler tilsyneladende om at skabe engagement og aktivitet, mere end det nødvendigvis har som mål at skabe konkrete materielle værker.

Brugerinddragende kunst som socialpolitisk redskab

Eksemplet Selde er et blandt mange eksempler på, at brugerinddragende kunst i dag kan ses som udtryk for et demokratisk ideal, et socialpolitisk redskab. Men spørgsmålet er, som den danske kulturforsker Peter Duelund påpeger, om kunsten bliver "spændt for en vogn, den ikke kan trække?" Undersøgelser peger nemlig på at kunst og kulturaktiviteter, ifølge Duelund, "hverken på kort eller længere sigt vil kunne løse samfundets problemer", til trods for de mange gode intentioner.

At kunst har fået denne rolle har rødder tilbage til den eksperimenterende avantgardescene, der bragte et nyt ideal om et aktivt publikum med sig og bidrog med nye negative forestillinger om den passive betragter af kunst. I århundreder havde kunst og kultur handlet om at observere talentfulde kunstneres – eller 'geniers' – værker, men med avantgardens udbredelse i kunsten blev det en gængs filosofisk tankegang, at kunstnerne havde et særligt socialt ansvar om at 'vække' et publikum til live, at være dets empowerment eller dets 'lys-tænder'. Som den engelske kulturhistoriker Claire Bishop skriver, handlede avantgardescenens ideologi om at forstå kunst, ikke som noget visuelt, sensorisk og produktorienteret, men snarere som noget, der kunne "diskursivt udveksle og forhandle". Med avantgarden blev der grund-

lagt en idé om at borgerinddragende projekter ville kunne skabe kollektive oplevelsesrum, som kunne udvikle og uddanne borgerne. I den tids *happenings* var det målet at aktivere publikum ved at indtage roller, som en kunstner havde tiltænkt. Hvad der herefter skete var ukontrollerbart – og hvad værket sidenhen stod tilbage som, var svært at forudse. Det uforudsigelige, ufærdiggjorte og måske kaotiske var med andre ord en del af målsætningen – tanker, som i dag kan spores i kunstnerens tolkning af forbundetheden mellem kaos og udvikling. Samtidigt indebar disse nye praksisser i kunstens univers den banebrydende tankegang, at publikum kunne skabe et værk næsten på lige fod med kunstnerne. Dette skabte en ny demokratisk og lige arbejdsdeling, hvor den 'hellige' kunstnerrolle blev nedtonet. Som avantgardeskunstneren Louis Jensen dengang sagde det: "Kunstnerne skal ikke være nogen kaste. Vi vil destruere kunstnerklassen, myten om bohemien og gøre kunstnerne til almindelige borgere, ikke engang specialister." Interessant nok trækker vor tids liberale politikere på denne avantgardistiske tankegang, for eksempel i tidligere kulturminister Brian Mikkelsen udtalelse: "Kulturens 'hellige haller' er skabt i en tid, som ikke er der længere".

På mange måder etablerede den sociale åbning i kunsten en ny potent kontaktflade mellem kunstaktører og publikum – én, der stadig opereres med i de borgerinddragende kulturprojekter, som finder sted i dag.

"Hvorfor skal vi være med?"

Det har været mit ærinde i denne artikel at udfolde den normative

opfattelse af kulturinddragelse. I mange borgerinddragende projekter landet over spiller kunst en stor rolle. Kunsten tilskrives potentiale fra at kunne genoplive uddøde landsbyer til at gøre gamle museumslokaler relevante igen. Men det er ikke kunst i klassisk forstand, med et værk og en beskuer. Kunsten skal inddrage beskueren, og inddragelsen skal skabe ikke-ophøjet kunst. I et demokratisk samarbejde søges ny udvikling, håb for fremtiden. Men tømmeren i Selde undrede sig over hvorfor han skulle være med, og ikke kunne nøjes med at se på. Sammenhængen til udkantsproblematikkerne var ikke umiddelbart synlig for ham, og idealerne om dannelse, lighed og inklusion var tilsyneladende ikke tiltrækkende for ham. Brugerinddragelse som den tager sig ud i et eksempel som dette, har stærke historiske rødder, som er bundet tæt op på den kunstprofessionelle selvforståelse. Den politiske, positive retorik om brugerinddragelse kan ikke forstås uden dette blik for historien. En historie, som ofte er en usynlig medspiller i relationen mellem borger, kommune, inddragelsesaktører og kunstnere. ■

Forslag til videre læsning:

Bishop Claire (2012): *Artificial Hells. Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. London: Verso
Duelund, Peter (1982): *Tilskuer eller deltager*. København: Nordisk Debat
Stephensen, Jan Løhmann (2010): *Kapitalismens ånd og den kreative etik*. Aarhus: Center for Digital Æstetikforskning

SOFIE MAJ THOMSEN ER CAND. MAG. I OPLEVELSESØKONOMI MED SPECIALE I BRUGERINDDRAGELSE I KULTURLIVET.

NATIONEN ER EN BIL

MOBILITET OG IDENTITET I DE FORENEDE ARABISKE EMIRATER

af MARTIN LEDSTRUP

Jordens folk færdes i firhulede maskiner: bilen findes i øst og vest, i nord og syd, kloden rundt. Men bilkørsel, dette globale fænomen, rummer også særskilte muligheder for at styrke det lokale, viser felterfaringer fra vejene i de Forenede Arabiske Emirater. Her er bilen et vigtigt nationalt symbol.

”Hvad er det sværeste ved at være i de Forenede Arabiske Emirater?” Sådan blev jeg spurgt af Saif, en emiratarabisk studerende, en dag under mit feltarbejde i Emiratet Ras al Khaimah, foråret 2014. Vi drak te sammen på hans universitet. Solen skinnede fra en lyseblå himmel ligesom dagen før og dagen før dén: ”Vejret, tror jeg,” svarede jeg: ”det sværeste er, at vejret aldrig skifter, lidt som klartonen i en telefon, eller sådan føles det.”

Senere forstod jeg, at små forandringer i vejret kan være store, eksempelvis antydningen af den første kølighed, som gør det muligt at være udenfor i solen. Men i begyndelsen af mit ophold var Skandinaviens vejr stadig en måde for mig at tænke på. Jeg huskede i skiftende blæst og regn og sol. Vinter og forår, sommer og efterår: Lys og mørke. Måske er det derfor, vi i Skandinavien taler om vejret hele tiden, sagde jeg. Min unge samtalepartner svarede: ”Her snakker vi om trafikken hele tiden.”

Bilen er et globalt og lokalt værktøj

I Emiraterne er bilen og bilkørslen andet og mere end et transportmiddel. Trafik, flytbarhed og bevægelse – der ellers ofte betragtes som led i en øget globalisering – er samtidig vigtige faktorer i lokale virkeligheder og identitetsarbejde. *Mobilitet* er, af samme grunde, blevet et vigtigt tema i samfundsvidenskaben de seneste årtier. Forholdet mellem menneske og samfund hænger ikke bare sammen med det sted vi er, påpeger blandt andre den britiske sociolog John Urry. Det hænger også sammen med, hvordan mennesker, ting og ideer kommer fra det ene sted til det

andet, i trafikken, til bens, på cykel, med skib, med fly, via internettet. Eller i bil.

Urry ser det tyvende århundrede som bilens århundrede. Hans pointe er, at hvis vi har forstået alle de ideer om det gode liv og frihed, alle de teknologiske landvindinger og al den globale forbundethed, som bilen er blevet så stærkt et symbol på, så har vi faktisk forstået en hel del om globalisering i det tyvende hundrede.

Men det globale fænomen er netop også altid stedbundet. Gennem mine interviews og køreture med emiratarabiske unge mænd blev det klart for mig, at biler og bilkørsel ofte fungerer som stærke symboler på det lokale: her især som en måde at være national på. Det gik op for mig, at selvom globaliseringen ofte opfattes som en trussel imod det nationale, så er bilen et eksempel på, at det også kan være omvendt. Det, vi forbinder med det globale, kan være en udvidelse af de muligheder, vi har for at opføre os som lokale.

Besat af biler

De Forenede Arabiske Emirater er en blot 43 år gammel føderation af syv sheikdommer (også kaldet emirater). Der er hovedstaden Abu Dhabi, metropolen Dubai, og så er der de fem nordlige emirater, Sharjah, Umm al-Quwain, Ajman, Fujairah og endelig det nordligste emirat, som på arabisk betyder ”toppen af teltet”: Ras al-Khaimah. Mit feltarbejde foregik i denne landsdel.

Emiraterne er et sted, hvor forholdet mellem bevægelse, menneske og samfund i den grad er knyttet sammen med bilen. Det er et ”bil-besat” samfund, som det hed-

der i en artikel i landets største engelsksprogede avis *The National*: Emiraterne er et land, hvor ”bilen, du kører, definerer dig.”

I et videoportræt af Emiraternes Mustang-klub taler britiske, jordaniske, burmesiske, indiske og emiratarabiske medlemmer af klubben om Emiraterne som et land, ”hvor dine drømme om biler kan gå i opfyldelse,” et land hvor ”mennesker er forbundet med deres biler,” et land som ”har en kæmpe bilkultur.” Eller som et kvindeligt medlem fortæller: ”Det er en af de ting, jeg elsker ved det her land. Det er ikke ligesom hvor jeg kommer fra. Folk er vilde med deres biler her.”

Medierne i Emiraterne beretter jævnligt om nye indkøb til politiets superflåde af lynhurtige biler, som Aston Martin, Bentley, BMW, Chevrolet, Dodge, Ford Mustang, Ferrari, Lamborghini, McLaren, og ikke mindst om det, der angiveligt er verdens hurtigste politibil: en Bugatti Veyron med 987 hestekræfter og en tophastighed på over 400 km/t.

Bilen er konge

Hvad skyldes det, at biler og bilkørsel fylder så meget i Emiraterne? En del af forklaringen er købekraft: dette er et af verdens riges-

te lande målt pr. indbygger. En anden faktor er, at Emiraterne aldrig har udviklet et effektivt offentligt transportsystem. I hovedstaden, Abu Dhabi, er det kun cirka én procent af befolkningen, som benytter sig af offentlig transport til hverdag.

Emiratet Dubai skiller sig ud sammenlignet med naboerne. Det gælder ikke mindst økonomisk. Modsat billedet, mange har af Dubai, er det faktisk en forsvindende lille del af storbyens økonomi, som er afhængig af olie. Det meste af dens økonomi hænger sammen med turisme, handel, ejendomsinvesteringer og økonomiske frizoner. Men byens særstatus gælder også måden, folk kommer rundt på. I modsætning til sine naboer har Dubai nemlig en metro. Det sidste nye skrig er en letbane, der er anlagt blandt andet fordi, Verdensudstillingen EXPO kommer til byen i 2020. Man regner med, at cirka 25 millioner besøgende vil kigge forbi i den anledning.

Men udviklingen af et offentligt transportsystem i Dubai piller stadig ikke ved, at bilen i Emiraterne er langt vigtigere end alle andre transportmidler. Journalisten Kevin Hackett fra *The National* skri-

Bugatti Veyron.

ver: "Vi har verdensklasseveje, (motor)sportsfaciliteter, billig benzin og forsikringsomkostninger, og biler af enhver slags deler det samme rum. For en nation så ung som denne har de sidste 41 år været utrolig venlige over for os. Bilen er virkelig konge her, er den ikke? Og måtte den længe leve."

Bilen er et alenerum

På mange måder er bilen i Emiraterne vigtig for unge bilister af

samme årsager som alle andre steder i verden. Den er eksempelvis et tegn på selvstændighed. Her kan bilisten selv vælge sit selskab, ikke mindst i et land, hvor de fleste unge bor med deres familier, indtil de bliver gift:

"Hvor tit har du set mig i kantine," spørger Mahmoud mig en dag, mens vi kører sammen i hans guldfarvede Lexus langs kamelræsbanen i Ras al Khaimah. Han er araber af iransk oprindelse,

studerende ved det amerikanske universitet i Ras al Khaimah, født og opvokset i det samme Emirat: "Jeg kan faktisk ikke lide steder med for mange mennesker, så tit hænger jeg bare ud i min Lexus. Normalt har jeg flere forskellige sæt tøj i min bil, så jeg altid kan skifte. Min bil er som et hjem. Den eneste forskel er at jeg ikke sover der," fortæller Mahmoud.

"Ja, mindst én gang om dagen er jeg bare nødt til køre en tur

for mig selv med en *karak*," sagde Said, en emiratarabisk studerende til mig tidligere på dagen, med henvisning til den lokale version af sød te med mælk. Han fortsatte: "Altså, så kan jeg få rensset tanker. Til hverdag kører jeg rundt alene, men i weekenderne kører jeg rundt med mine venner."

Hvis bilen og bevægelsen langs vejene er vigtige, skyldes dette altså blandt andet, at bilen fungerer som et privilegeret "alenerum". Men det handler også om, at bilkørsel forstås som en vigtig måde at vise sig selv frem på, en måde at skille sig ud og høre til på. På den måde handler bilen og bilkørsel i de Emiraterne helt grundlæggende om at skabe og hævde sin identitet, og ikke mindst om at hævde den *nationale* identitet – et helt central problemstilling i det hastigt globalise-

rede og sammensatte land.

En ung nation med vokseværk

Emiraternes hurtige samfundsudvikling har gjort Dubai til Den arabiske Golfs mest berømte by. Her knejser verdens højeste bygning, *Burj Khalifa*, mere end 800 meter lodret op mellem stålblå skyskrabere. Ikke så langt fra kæmpebygningen suser lokale og turister nedover en indendørs skibakke i fem graders frost. På Hotel Marriott er der happy hour i skumrings-timen på 56. sal med udsigt over husene og hotellerne på den kunstige palme-ø, der er skabt i forlængelse af byens kystlinje.

Denne accelererende udvikling er især vigtig i spørgsmålet om identitet, fordi den står på ryggen af en massiv indvandring. I 1962 var der cirka 90.000 indbyggere i de territorier, der senere blev kendt som De Forenede Arabiske

Emirater. I 2014 er landets befolkning vokset med det hundredobbelte, men cirka 90 procent af befolkningsvæksten skyldes indvandrere, primært fra Indien, Pakistan og Bangladesh. En måde at sætte denne ekstreme tilvækst i perspektiv er at sammenligne med rockbandet *Rolling Stones*. De blev stiftet i 1962 og spiller endnu. I samme periode, på omtrent halvtreds år, er Emiraternes oprindelige beboere blevet til et lille mindretal i deres eget land.

Det er med andre ord gået stærkt. Af samme grund finder man her en stående bekymring over, om emiratarabernes nationale identitet er truet af indvandringen, af globaliseringen, eller af presset udefra. Et godt eksempel på frygten for truslen fra indvandringen var den voldsomme reaktion fra mange emiratarabere, da

den lokale meningsdanner Sultan al Qassemi i september 2013 foreslog, at højtuddannede arabiske indvandrere skulle have mulighed for at søge statsborgerskab her. Overskriften i *The Guardians* artikel om debatten var sigende: "Forslag om statsborgerskab for nogle indvandre-re skaber angst i Emiraterne."

Trafik blander tradition og religion

Ét vigtigt svar fra den politiske elite på angsten for globaliseringen har været at sætte gang i traditionsbevidste tiltag som kamelræs, falkejagt, vindtårne, lyrikbegivenheder, perledykning og byggeri af nye museer. Nationalbeklædningen, *kandouraen*, er ifølge både medier og akademikere blevet til et kropsligt hverdagstegn på emirat-arabisk identitet.

I denne sammenhæng fremstår biler og bilkørsel ikke på samme måde symbolsk eller "traditionelt". Men selvom bilerne ikke er en del af mediernes og de akademiske artiklers debat om national identitet, så er de alligevel – allestedsnærværende som de er – en vigtig del af identitetsarbejdet i hverdagen.

Et godt eksempel er vejlandskabet i emiratet Ras al Khaimah. Her virker forbindelsen mellem national identitet og bilkørsel nogle steder næsten rituel: bilerne cirkler i rundkørslerne rundt om forskellige nationale symboler, typisk et vindtårn, en perledykkerbåd, en perleøsters eller en lanterne. Symboler for national identitet bliver på den måde til kendemærker i samtaler om navigation, en form for stedsans, når bilisterne bevæger sig rundt i byen.

Ofte sameksisterer nationale symboler med religiøse symboler langs vejen. Vi mødte Saif i begyndelsen af artiklen. Han slukkede konsekvent sin bilradio, når vi kørte langs med gravpladsens mur. Koranverset om døden, der var indskrevet i den sandfarvede mur, påvirkede bilens indre lydteppe: "Ja, selvfølgelig slukker jeg radioen, når jeg kører forbi denne her mur," fortalte han, da jeg spurgte ham,

hvorfor han slukkede sin bilradio: "Jeg respekterer de døde."

En anden af de lokale, jeg talte med, solgte muslimske, kaligrafiske påmindelsesskilte, som havde til formål at huske bilisterne på deres ansvar og ydmyghed: *allahu akbar* (Gud er større), *al-hamdulillah* (pris Gud) eller *masha'allah* (Gud ville det). På dén måde kunne skiltene være med til at reducere trafikulykker, mente skiltesælgeren: "Altså, det får folk til at tage sig tid til at kigge og læse og til at tænke på Gud og de døde," forklarede han mig; "de slukker musikken eller radioen, og så begynder de at recitere ordene."

Firehjulet fejrer af nationens dag

I måneden op til og i ugerne efter nationaldagen den 2. december voksede forbindelsen mellem biler, bilkørsel og national identitet. Trafikmyndigheder repeterede nationens fødselsdag ved at opstille oplyste skilte med nationens alder langs vejene. Bygningerne blev indhyllet i nationale flag og lys. Emiratarabiske såvel som udenlandske bilister genskabte deres biler som en form for national symbolik på hjul. Kølerhjelme, sidespejle, forruder og bagruder, ja stort set alle dele af bilen, blev smykket med nationale farver, slogan og billeder af lokale sheiker.

Én bil var dækket af håndaftryk i nationalfarver – alle sammen aftryk af højre hånd (den rene hånd ifølge Islam). Nationalt dekorerede biler kørte i parade, dyttende, mens børn i nationalfarver stod på sæderne og kiggede op og ud gennem de åbne soltage.

Bilismen i sproget

Men den nationale identitet, der

omgærder bilismen, er ikke kun et spørgsmål om, hvordan bilerne ser ud. Det er også et spørgsmål om, hvordan de bliver set på og talt om. Blandt emiratarabiske unge findes et helt ordforråd, som sætter bilen ind i et lokalt sprogunivers: en Mercedes CLS kaldes *al-saboonah* ('sæben', efter dens form), en Toyota FJ cruiser kaldes en *Fatima Jassim* (formentlig på grund af FJ-forkortelsen, som oprindeligt blot er et rent teknisk mærkat fra Toyota-fabrikkerne), en Lexus firehjulstrækker kaldes en *Layla Fawzy* (muligvis efter en yemenitisk, kvindelig filmstjerne, som efter sigende havde et stort bagparti), og de ældre Toyota Landcruisers kaldes *Abu Obaid* (sandsynligvis fordi navnet Abu Obaid forbindes med ældre mænd).

Når unge mænd trækker håndbremsen og får bilen til at cirkle rundt om sig selv, kaldes det med et verbum for *tukhamis*, fra talnavnet *khamsah*, der betyder 'fem'. På arabisk skrives tallet fem netop som et o-formet cirkeltegn. En anden måde, biler bliver trukket ind i en lokal kultursammenhæng på, er, at der bliver holdt øje med autoriteterne, ikke mindst sheiken af Dubai, Sheikh Muhammed bin Rashid al-Maktoum. Eller 'Sheikh Mo,' som han for det meste hedder blandt almindelige mennesker: "Folk her justerer deres biler og køber de samme biler som Sheikh Mo," fortæller Sultan, en veltrænet emiratarabisk studerende fra det amerikanske universitet, der netop er vendt hjem fra et længere studieophold i England. Han forklarer, at mange unge emiratarabere holder øje med Sheikh Mo's værksted på Instagram. I det øjeblik, det kommer frem, at shei-

ken har fået en ny bil, så er det lige præcis dén bil, folk vil have: "Hvad sker der, hvis Arnold Schwarzenegger tager en t-shirt på," spørger Sultan retorisk: "så stiger den jo i værdi!"

Vejens fordomme

Endnu en måde, national identitet og biler hænger sammen på her, er gennem fordomme på vejen. I Emiraterne flourer en fordom om, hvordan emirataraberes biler ser ud og hvordan de bliver kørt. Aggressiv kørsel bliver forbundet med unge mænd overalt i verden, men i Emiraterne kædes forbin-

delsen også sammen med nationale forskelle. Den typiske emirataraber, siger fordommen, kører en Lexus, en Toyota Land Cruiser eller en Nissan Patrol – med mørke, tonede ruder og meget dyre nummerplader. Og så kører emiratarabere uden at tænke på deres omgivelser. Eller som en amerikansk underviser på et lokalt i universitet forklarede mig: "Jeg forstår bare ikke, hvordan Emiratarabere kan være så rare og blide, men så snart de sætter sig bag rattet, så bliver de så aggressive."

I løbet af mit feltarbejde i emiratet Ras al Khaimah kørte jeg på

et tidspunkt rundt med en vestlig journalist, som delte opfattelsen af aggressive emiratarabere på vejen. Vi snakkede om national identitet, biler og bilkørsel. Pludselig kørte en BMW med tonede ruder i høj fart helt tæt på os bagfra, mens den blinkede med lygterne for at få os til at give plads. Min chauffør udbrød: "Okay, dét her er ikke en Lexus, men det kunne det lige så godt have været. Dét her er en emirataraber." Hun nægtede at trække ind. BMW'en overhalede os indenom, trak ind foran os igen, bremsede til cirka 50 km i timen, og tvang os til køre

langsomt i flere minutter: en magtdemonstration.

Biler er god humor

Forestillingen om den emirat- eller golfarabiske bilist er også en nyhed i Emiraternes svar på danske *Rokokoposten*, det ironisk-satiriske *The Pan-Arabia Enquirer*. The Enquirer er et nyskabende tiltag i arabiske medier, som tillader sig at gå længere i sin satire end andre. Den ironiske humor er kendetegnet ved, at den mener noget uden at mene det. The Enquirers historier er sjove, fordi de fletter genkendelige tendenser ind i opfundne nyheder.

En af historierne, jeg faldt over under mit feltarbejde, handlede om, at Emiraterne (som det rent faktisk er tilfældet) havde tilsluttet sig amerikanskledede bombangreb mod Islamisk Stat i Irak. Artiklen videredigtede skælsk, at de amerikanske jægerpiloter ærligt talt er trætte af, at jægerpiloter fra Den arabiske Golf hele tiden flyver op i bagsmækken på flyet foran og blinker aggressivt med forlygterne. En anden historie i The Enquirer handlede om, at forbløffede bilister i emiratarabisk nationalbeklædning fik øje på en besynderlig nyskabelse på den seneste bilmesse: blinklyset. De var – blev det noteret med et glimt i øjet – slet ikke klar over, at blinklyset fandtes, men efter messen bestilte de straks op til flere modeller med dette sidste nye skrig i ekstraudstyr.

Et af de mere vovede stykker satire i The Enquirer var en statistik, der indikerede, at flertallet af trafikulykker ikke skyldes emiratarabere. I stedet viste den, at langt størstedelen af landets trafikulykker skyldes alle andre nationaliteter end emiratarabere:

"Helt ærligt," blev den fiktive forsker bag "undersøgelsen" citeret for at sige. "Vi blev overrasket over resultaterne. Indere, pakistane, briter, amerikanere, libanesere, egyptere. Alle andre nationaliteter var højere på listen. I vores rapport fandt vi endda ud af, at Ecuadorianere var mere tilbøjelige til at begå trafikuheld end Emiratarabere, og vi var ikke engang klar over, at der boede Ecuadorianere i de Forenede Arabiske Emirater."

Læsernes web-kommentarer er lige så interessante som selve artiklen. En kommenterer ironisk, at "undersøgelsen" helt sikkert ikke involverer emiratarabere, der kører Nissan Patrol, Land Cruiser eller Lexus. En anden kommentar er muligvis ment i spøg, muligvis ikke: "Som jeg fik fortalt: hvis du ikke var i mit land, så havde jeg ikke ramt dig." En anden spørger til artiklen: "jeg troede dét her var satirisk?"

Nummerplader af guld

Dyre nummerplader er endnu et element, som er med til at skabe en forestilling om national identitet på vejen. Her er tre faktorer, som afgør en nummerplades værdi: antallet af cifre, stedet nummerpladen er fra og – hvis nummerpladen har flere cifre – bestemte sekvenser. Jo færre cifre nummerpladen har, desto dyrere. Nummerplader fra Abu Dhabi er dyrere end andre, skarpt forfulgt af dem fra Dubai. Nummerplader fra de nordlige emirater er de billigste. Hvis pladen har flere cifre, så er eksempelvis cifrene 7777 langt dyrere end cifrene 7168.

I Danmark ser man ind imellem nummerplader, som folk har betalt for at få en særlig bogstavkombi-

nation på, for eksempel navnet på bilejerens firma. Alligevel blegner disse hjemlige modetendenser ved siden af pladerne fra Emiraterne. Her er det helt normalt at støde på nummerplader med tre cifre, som koster cirka 80.000 kroner, men rekorden for den dyreste nummerplade i Emiraterne er i skrivende stund nummerpladen med nummeret 1 fra Abu Dhabi. Den blev solgt på en auktion for hvad der svarer til 60 millioner kroner. Og selvom bilen er et symbol på købekraft overalt, så bliver dyre nummerplader i Emiraterne især forbundet med Emiratarabere.

"Emiratarabere tænker virkelig over deres nummerplader," fortalte Hamid, en sudanesiske araber, født og opvokset i Ras al Khaimah: "Min far havde en nummerplade med fire cifre. Han blev konstant stoppet af emiratarabere, som ville høre, hvor meget han ville sælge den for. Måske er det fordi de gerne vil være anderledes," sagde Hamid og uddybede: "Lige pludselig var der så mange vesterlændinge i Emiraterne, og mange af dem kunne købe lige så dyre biler som emirataraberne. Måske er nummerpladerne en ny måde, som emirataraberne kunne være anderledes på."

Abdal var emirataraber og læste til computeringeniør. Da jeg forklarede ham, at jeg interesse-rede mig for biler i Emiraterne, svarede han: "Ja, selvfølgelig! Det er dét der gør os til emiratarabere." Han forklarede mig også, at nummerplader ikke bare er et spørgsmål om nationalfølelse. De hænger sammen med magtforhold på vejen, blandt andet med sandsynligheden for, hvor meget bagfrakommende bilister blinker

med forlygterne for at presse de forankørende til at flytte sig: "Jeg har en nummerplade med tre cifre, så der er cirka 90 procent sandsynlighed for, at ingen vil blinke af mig, når de nærmer sig bagfra. I dag kører jeg i min fars bil, som har to cifre på nummerpladen, så i dag er der cirka 100 procent chance for, at ingen vil blinke af mig."

Hvad kan vi lære af bilkørsel i Emiraterne?

Bilen i Emiraterne handler altså ikke bare om global udbredelse af en maskine, som verden over hænger sammen med det gode liv på vejen. Biler og bilkørsel er forbundet med billeder af sociale landegrænser og magt i helt lokale

sammenhænge. Billedet af den aggressive bilist i en Toyota Land Cruiser, Nissan Patrol eller Lexus med tonede ruder og en dyr nummerplade bliver gjort til et tegn på emiratarabisk identitet. Det samme gør bilen, når den bliver dekoreret som et nationalt symbol.

Måske er det i dét lys ikke så præcist at tale om bilen som et tegn på en spænding mellem det globale og det lokale. Snarere kan man her sige, at det globale kan fungere som en udvidelse af muligheden for at være lokal. I Emiraterne bliver bilen forbundet – som så mange andre steder i verden – med luksus, penge, magt og selvstændighed. Men på samme tid bliver bilen tilpasset og brugt som et rullende symbol på lokale og

nationale identitetsforskelle. På den måde er bilen i Emiraterne et udtryk for dobbeltheden mellem den store verden og det nære hjemland. ■

Forslag til videre læsning:

Heard-Bey, Frauke (2005). "The United Arab Emirates: Statehood and nation-building in a traditional society." *The Middle East Journal* 59(3): 357-375.
Miller, Daniel (2001). *Car Cultures*. Berg Publishers.
Urry, John (2007). *Mobilities*. Polity.

MARTIN LEDSTRUP ER NETOP BLEVET PH.D. PÅ EN AFHANDLING OM NATIONAL IDENTITET I DE FORENEDE ARABISKE EMIRATER VED CENTER FOR MELLEMLØSTUDIER, SYDDANSK UNIVERSITET.

MENS VI VENTER PÅ AT SÆTTE ET KRYD VALGSTEDETS TID, RUM OG RYTME

Det at vente på nogen eller på noget er et livsvilkår, som alle danskere bliver konfronteret med fra barnsben. Hvornår ventetiden bliver et 'problem', er imidlertid en anden diskussion, som kan rumme elementer af modernitet, teknologi, og ikke mindst, hvad vi i det hele taget forstår ved tid og ved forsøget på at måle og styre den. Under folketingsvalget juni 2015 agerede forfatterne observatører på to valgsteder i Aarhus Kommune. Et af formålene var især at undersøge, hvilke forhold omkring ventetid og køer, der gjorde sig gældende for vælgere såvel som for valgtillordnede i forsøget på at skabe 'den gode valgoplevelse'.

af SIGNE LUND TOVGAARD OG STEFFEN DALSGAARD

En kvindelig vælger midt i 30'erne, som netop har afgivet sin stemme, kommer ind i det klasseværelse, som i dagens anledning er forvandlet til sekretariat. Vælgeren har en rygsæk hængende over den venstre skulder, mens hun i højre hånd bærer en tung plasticpose med dagligvarer og under armen en cykelhjelm. Hun går målrettet mod den valgtekniske leder med fingeren halvt pegende i hendes retning: "Kunne I ikke godt ta' og gøre noget ved de køer. Det var

også et stort problem sidste år, at der var lang kø ved nogle borde og ingen kø ved andre. Jeg sagde det også til jer sidste år." Lederen kigger op fra sit papirarbejde og svarer: "Jamen, det er jo sådan, man har valgt at sende valgkortene ud. Det er ikke noget, vi kan gøre ved. Jeg ved ikke, hvordan det skulle være anderledes." Kvinden: "I kan da i det mindste sige det videre."

Tiden går. Klokkeren slår. Køen er lang. Ventetid. Det er ikke kun vælgere, som kan være frustrerede over at stå i kø eller over at vente, og det er ikke kun på valgsteder, at ventetid kan opleves som en gene. Faktisk kunne man forvente, at netop køer og ventetid på valgsteder som sådan er til at leve med. Det finder kun sted hvert andet år i gennemsnit (hvert fjerde år, hvis man kun stemmer til folketingsvalgene), og som vælger er man blevet forberedt på begivenheden i god tid, så man har mulighed for planlægning af, hvornår og hvordan man vil sætte sit kryds, hvilket i sig selv ikke burde tage mere end nogle få sekunder. Man har mellem 9 morgen og 20 aften til at afgive sin stemme, så det giver umiddelbart et fleksibelt tidsrum. Er man meget fortravlet kan man oven i købet vælge at brevstemme indtil få dage før valget. Alligevel er ventetid på valgstederne blevet problematiseret – ikke blot af de enkelte vælgere, men også af de valgsansvarlige medarbejdere i kommunerne, på hvis skuldre der ligger et ansvar for at afvikle valget så gnidningsfrit som muligt og gerne med højest mulig valgdeltagelse.

Under vores feltundersøgelse på valgsteder i Aarhus ved folketingsvalget i juni 2015 oplevede vi, at ventetid var et fænomen, som i høj grad var tilstede både i tale og

handling blandt vælgere og valgtilforordnede. Erfarne valgtilforordnede talte alle ved den lejlighed om kommunalvalget i november 2013, som for dem havde været en udfordrende begivenhed, hvor deres stolthed over at bidrage til demokratiet kom under pres. Den dag stod vælgerne ifølge de tilforordnede sidst på eftermiddagen i lange køer og udtrykte både utålmodighed og utilfredshed med ventetiden. I enkelte tilfælde var der vælgere, som tabte tålmodigheden og gik uden at have stemt. Hvor ventetiden ofte 'blot' er et irritationsmoment over bureaukratisk ineffektivitet, kan den altså udvikle sig til et demokratisk problem, hvis vælgere som følge af ventetid ikke prioriterer at stemme.

Problematiseringen af ventetid

Bidragene i en antologi af antropologen Ghassan Hage introducerer en nyttig skelnen mellem eksistentiel ventetid og situationel ventetid. Den situationelle ventetid er social og relationel. Det er den oplevelse af tid, man får, når man med en begrundet forventning venter på noget – for eksempel at komme til at sætte sit kryds ved valget. Modsætningen – eksistentiel ventetid – er en 'disposition' uden noget objekt og uden retning. Her er ventetiden uforudsigelig og ikke bundet til forventningen om, at 'noget' indtræffer inden for en given tidsramme.

Hvor den eksistentielle ventetids tomhed kan være svær for individet at håndtere, så kan man i og for sig undre sig over, at situationel ventetid også ses som problematisk. Sociologer som for eksempel Hartmut Rosa og Judy Wajcman har understreget, hvor

meget individer i vestlige samfund føler, at alting går hurtigere og hurtigere; at det sociale livs rytme konstant accelereres gennem teknologi og optimeringskrav. Man fristes derfor til at tænke, at påtvungen ventetid er et gode i en sådan periode, men ventetid er måske netop problematisk på grund af teknologien og optimeringskravenes forventninger. Tid bliver en ressource, der ikke må 'spildes'. Når tom tid kan udfyldes af meningsfuld aktivitet, bør den også udfyldes.

Ventetid på valgsteder er som udgangspunkt situationel ventetid. Man venter på at sætte sit kryds, og på at kunne komme videre til en efterfølgende aktivitet (arbejde, studie, hjem, indkøb eller andet). Situationel ventetid kan dog igen anskues i lyset af to tidsopfattelser, som er i fokus for de valgtilforordnede i skabelsen af den gode valgoplevelse og i håndteringen af ventetid. Disse to opfattelser bygger på, hvordan antropologer som for eksempel Alfred Gell groft sagt har skelnet mellem objektiv, standardiseret klokketid og oplevet kropslig tid. Når det kommer til valgstedernes indretning og den rytme, hvormed dagen på et valgsted forløber, er modsætningen mellem klokketid og oplevet tid relevant at holde sig for øje. Klokketiden agerer ramme for koordineringen af valghandlingen, men samtidig er ventetiden på valgstederne et kvalitativt, oplevet fænomen, der ikke kan reduceres til en eksakt mængde minutter eller timer. Både klokketid og oplevet tid spiller en afgørende rolle i relation til 'den gode valgoplevelse', og vi vil samtidig argumentere for, at oplevelse af ventetid på valgstedet (situationel ventetid) i

høj grad er kontekstafhængigt. Endeligt vil vi komme ind på, hvordan enkelte vælgere og tilforordnede vurderede håndteringen af ventetiden og valgstedets teknologier i et tidligt narrativ (modernisering).

Klokketid og valgstedets tidsregler

Dagen på valgstedet er bureaukratisk organiseret efter den standardiserede klokketid. Det er den tidsopfattelse, vi alle kender fra mødetid, arbejdstid og åbningstid, der organiseres efter timer, minutter og sekunder. Det er en abstrakt tid, der står uden for sociale kontekster og processer såsom døgnrytmer, årstider og livsforløb, og den slår i samme takt uanset,

hvorledes begivenheder udvikler sig. Det er med andre ord en tid, der er uafhængig af oplevelsen af tid.

Klokketiden er en institutionaliseret tid, der ikke kun kendetegner valgstederne, men som også mere generelt er et udtryk for en tidsopfattelse og styringsmekanisme, der præger den offentlige sektor og store dele af det øvrige danske samfund. I offentlige og private organisationer måles effektivitet og produktivitet efter klokketid. Klokketid er en knap ressource, og som fremadskridende kan den ikke umiddelbart fornyes; den skal håndteres og optimeres; for eksempel som på valgstedet gennem flow og minimering af ventetid. Tiden allokeres derfor i

tidstabeller, der bestemmer varighed, tempo, sekvenser, handlinger og begivenheder, og tid bliver her en underliggende, fast variabel, der præsenterer sig som en objektiv og neutral målestok. At samfundet indrettes og struktureres efter klokketid, og at effektivitet måles i forhold til tid, betyder, at tid får en objektiv og ekstern dimension, som er kvantificerbar.

Den institutionelle tid indbefatter en række tidsregler, der sætter begrænsninger og bestemmer en særlig rytme. På valgstedet er den mest autoritative tidsregel valgstedets åbningstid mellem kl. 9 og kl. 20, som både tilforordnede og vælgere må underlægge sig og arbejde efter. Disse tidsregler kan dog godt blive anfægtet og udfordret i løbet af dagen. For eksempel reflekterer en ung, mandlig vælger om valgstedets åbningstider i et interview: "Det er på mange måder et udemokratisk system på den måde, at folk, der arbejder og ikke kan få tidligere fri, de kan måske ikke nå at stemme." Vælgeren giver udtryk for, at han oplever den institutionelle tid som en begrænsning og som et demokratisk problem. Han havde selv taget tidligere fri fra arbejde for at nå at stemme inden valgstedet lukkede. Andre vælgere forsøgte at udfordre den autoritative tidsregel. Når det skete, stod de tilforordnede som vogtere for at beskytte og opretholde tidsreglen. For eksempel ankommer en kvindelig vælger til valgstedet kl. 8:35. Hun går målbevidst ind i salen, hvor valgbordene står, og går hen til det bord, hun skal registreres ved. Hun giver valgkortet til den tilforordnede, men får venligt besked på at vente til kl. 9. Det ser ud til, at hun prøver at overtale

den tilforordnede til, at hun kan få lov at stemme inden kl. 9, men hun bliver afvist. Kvinden ser skuffet ud og siger "nå, så må jeg jo komme tilbage."

Den institutionelle tid på valgstederne udgør et organiserende element, som både kan udfordres og opretholdes af de mennesker, der deltager i valghandlingen. Tid er således til stede og har en effekt på både vælgerne og de tilforordnede. Men hvor valgstedernes åbningstid måske var den mest åbenlyse og formelle tidsregel, var der også andre former for organisering af tid i spil på valgstedet.

Valgkortet og den rumlige fordeling af ventetid

Valgkortet udgør et andet organiserende element i ventetiden på valgstedet. Valgkortet sendes ud til vælgerne, der er tilknyttet til valg-

stedet, og gennem valgkortet fordeles vælgere til bestemte valgborde alfabetisk efter deres hjemadresses gadenavn. Man stemmer med andre ord ved samme bord som sin nabo. Ventetid opstår tilfældigt afhængigt af, hvor mange vælgere tilknyttet det samme valgbord, der kommer inden for samme tidsrum. Da vælgere, som bor i samme område (for eksempel villakvarter, ældreboliger eller socialt boligbyggeri), dog har tendens til også at indrette deres liv efter sammenlignelige rytmer (arbejde, børnepasning osv.), så vil de også være tilbøjelige til at stemme inden for det samme tidsrum. På den måde er valgkortet, samt hvornår vælgeren har mulighed for at komme, centralt i forhold til, hvordan ventetiden distribueres rumligt på valgstedet og giver anledning til kødannelse.

Den kvindelige vælger fra det indledende eksempel gav udtryk for, at hun oplevede en ulige fordeling af tid, idet der er forskel på køernes længde til de enkelte valgborde. Flere vælgere gav på samme måde udtryk for en irritation ved, at ventetid blev distribueret ulige gennem valgkortene. En ung, mandlig vælger fortalte: "Det er irriterende, at man venter længere end ved de andre borde. Hvorfor er der længere kø ved vores bord, end ved de andre borde? Hvorfor er bord 9 frit, og jeg står i en lang kø?" De to vælgere kendte ikke til den bureaukratiske logik bag fordeling af valgkort til registrerede vælgere. Trods det, at valgkortet er udtænkt for at optimere forholdet mellem antallet af vælgere og antallet af valgborde og stemmebokse, oplevede begge vælgere, at de blev underlagt en autori-

tativ og bureaukratisk regel, der ikke gav mening for dem, og som derfor oplevedes som tilfældig og uretfærdig i sin ulige distribution af deres tid.

Tid og ventetid forvaltes og distribueres dermed både gennem åbningstid og gennem valgkortet. Åbningstiden afspejler den dominerende, institutionelle tid, mens valgkortet håndterer de registrerede vælgere gennem en rumlig fordeling på forskellige valgborde opstillet på valgstedet. Hvorvidt og hvordan køer og ventetid opstår her, er resultatet af et samspil med det omgivende samfunds rytmer, såsom hvordan forskellige vælgergruppers dagligdag er organiseret.

De tilforordnedes arbejde og demokratiske stolthed

Den dominerende og institutionelle tid samt optimeringsregi-

rets krav havde også betydning for de valgtilforordnedes oplevelse af, hvad der udgjorde den gode valghandling. De tilforordnede sørgede for at valgdagen forløb korrekt. En særlig udfordring og opgave, der blev snakket om blandt de tilforordnede, var at sørge for, at vælgerne ikke stod for længe i kø til valgbordene og stemmeboksene. Således blev der arbejdet på i løbet af dagen at optimere ventetiden mest muligt, og som sådan var der en fælles forestilling blandt vælgerne og de tilforordnede om, at tid på valgstedet var en ressource, der skulle udnyttes effektivt. For eksempel stillede en tilforordnet sig ud blandt vælgerne, hvis der var tegn på længere kødannelse, og guidede vælgerne til deres valgborde ved at råbe: "Dem med bordnummer 5-9 skal gå videre

og ind ad indgang 2". Sådan råbte hun højt flere gange i løbet af dagen, hvilket resulterede i, at klumper af mennesker gik ud af køen og bevægede sig mod indgang 2.

Ud på eftermiddagen holder to kvindelige tilforordnede, Bente og Rikke, kaffepause. Ved spørgsmålet om hvordan kø og ventetid har været de tidligere år, fortalte de følgende:

Bente: "Sidste år havde de sparet på bordene, og folk de stod helt ud på parkeringspladsen og helt ud til kirken i regnvej og kulde."

Rikke: "Ej, de havde korte lunter mange af dem (vælgerne), men de havde også stået i kø i regn, og man kunne mærke kulden på dem. Det var ikke sjovt. Der blev også lavet mange fejl det år, og vi fik mange klager. Da overvejede jeg faktisk at stoppe."

Bente: "Det går faktisk lidt ud

over ens stolthed.”

Rikke: ”Men i dag er det perfekt. Den mængde mennesker, der kommer, er perfekt. De er glade, og der er kort ventetid. Der er ikke så mange mennesker i kø, men der sker hele tiden noget. Det er den ideelle situation.”

Bente og Rikke følger den institutionelle tids logik om, at tid skal allokeres optimalt. De måler en valghandlings succes og fiasko i forhold til tid – lange ventetider, lang kø samt fejl er konsekvenser af en ikke-optimal håndtering af tid. Det igangværende valg opleves som en succes af de tilforordnede, fordi valgstedets rytme og travlhed opleves som værende i overensstemmelse med de institutionelle tidskrav: Ventetiden er kort, og Rikke beskriver den måde, som tiden allokeres og administreres på, som et ideal for, hvordan en valghandling skal foregå. Det skaber stolthed og tilfredshed, når tiden er håndteret optimalt.

For de tilforordnede bliver tid en central, objektiv målestok for, hvordan den gode valghandling forløber, hvilket kommer til udtryk gennem god gennemstrømning af vælgere og dermed korte køer. For vælgerne, som oplevede frustration ved valgstedets åbningstider, og ved valgkortenes ulige fordeling af tid, er tid både en objektiv målestok og et oplevet fænomen. Men for vælgerne handlede det ikke så meget om ventetid på valgstedet og dens varighed eller hvor meget, den kunne måles til. Det handlede i højere grad om, hvornår man må komme på valgstedet samt en relativ fordeling af tiden blandt medvælgerne.

Den 'gammeldags' valghandling som et tidligt narrativ

På valgstedet dukkede også et tidligt narrativ, der fik sit udtryk gennem de fysiske omgivelser og valgets teknologier. For eksempel fortalte en ung, mandlig tilforordnet, Jens, som var med for første gang, at han syntes, det var ”helt vildt”, at valghandlingen foregik med bøger, blyanter, papirer, stemmebokse. ”Jeg kan ikke forstå, at man i dag ikke har nogle bedre løsninger. Jeg synes næsten, det er pinligt, at vi lever i en moderne verden, og vi stadigvæk sidder her med papir og blyanter. Hvorfor er der ikke nogle digitale systemer til vælgerregistrering. De (andre tilforordnede) sidder bare og krydser navnene på vælgerne af i bøger. Det må da kunne laves smartere. Der må være andre lande, hvor det er smartere. Den teknologiske udvikling går hurtigt. Der må da være nogle, der kan finde på et system, som er hurtigt og sikkert.”

Dette perspektiv kom også til udtryk hos et kærestepar i midten af 20'erne, der stod i kø til et valgbord: ”Vi stod lige og snakkede om, at det er underligt, at det ikke er blevet digitaliseret endnu. Man får et brev med posten, så skal man hemed og stå i kø, og så får man mere papir, og så skal man gå ind i et omklædningsrum (underforstået stemmeboksen). Folketingsvalget er én ting, som alle borgere skal på samme dag. Det er mærkeligt, at det ikke er digitalt. Hvorfor har man ikke lavet det sådan, at man kan stemme fra sin telefon eller computer?”

For både Jens og det unge kærestepar var det ikke så meget en objektiv, målbar tid – hvor længe de skulle stå i kø for eksempel –

der afgjorde deres oplevelse af den gode valghandling. Snarere var der tale om et indtryk af et valgsted med materielle teknologier (valgbøger, stemmebokse, urner, blyant og papir), som repræsenterede noget 'gammeldags'; en 'anden' tid som var i modstrid med deres forventninger til, hvordan en moderne valghandling burde organiseres uden at 'spilde' folks tid.

Selvom modernisering fylder godt i offentlige instansers retorik, er der dog for de valgansvarlige i kommunen også andre kriterier på spil; både hvad der er lovligt, og hvad der er billigst. Digitale valg er ikke godkendt i loven, og et lovforslag som skulle have tilladt forsøg med digitale stemmebokse på valgstederne kunne i foråret 2013 ikke samle flertal i Folketinget, så det kan have lange udsigter. Mange dele af valgprocessen er dog digitaliseret, men det er ikke nødvendigvis synligt for vælgerne. Tilmeld er Aarhus én af de kommuner, hvor der (endnu) ikke er digitale vælgerlister. KMD (det tidligere Kommunedata) har udviklet et system, hvor valgkortene kan scannes, og de tilforordnede ikke længere skal finde vælgeren og krydse vedkommende af i en bog. Det sparer tid. Hvor meget er dog hurtigere igennem det trin i processen, hvor de registreres og får udleveret en stemmeseddel, så risikerer man blot, at de i stedet kommer til at vente i kø på at komme ind bag stemmeboksens forhæng, hvis man ikke samtidig tilpasser antallet af stemmebokse. Systemet er også dyrt. Kommunen betaler KMD per vælger, der scannes, og ifølge én af de valgtekniske ledere, er det billigere at sætte flere valgborde op, hvis man vil køre

og ventetid til livs. De tilforordnede er nemlig mestendels frivillige partimedlemmer og borgere, som blot skal have en diæt udbetalt.

Valget 2015 blev generelt oplevet som positivt og veltilrettelagt på de valgsteder vi besøgte. Der var et konstant 'flow', ventetiden – målt i sekunder og minutter – var aldrig lang, og det eneste, folk brokkede sig over, var, at nogle valgborde havde længere kø end andre. Hvis vi gør ventetiden op i minutter, vil de fleste besøg i supermarkedet vare længere, end det at vente på at sætte sit kryds på valgdagen. Vores ærinde er imidlertid ikke at identificere og diskutere, hvor lang tid vælgere reelt bruger på valgstedet, men at vise, hvordan menneskers forventninger til og oplevelse af tid og ventetid skabes i de konkrete omgivelser. Det kom på valgstedet både til udtryk blandt vælgere og tilforordnede.

Vælgerne blev indimellem frustrerede over ventetiden, men det handlede mere om en ulige distribution af ventetid end lange ventetider. De færreste vælgere kendte den systematik, der lå bag fordelingen af vælgere til de forskellige valgborde, og derfor opfattedes den korte ventetid, der indimellem blev oplevet, som uretfærdig og unødvendig. For de tilforordnede og de medvirkende var ventetid en central målestok for, om valgdagen var en succes – særligt i lyset af deres oplevelser i forbindelse med kommunalvalget i 2013. De var ekstra stolte af deres indsats, når der var et godt flow i vælgergennemstrømningen. Endelig blev de fysiske omgivelser og valgets teknologier – uden at dette nødvendigvis var en generel opfattelse – især af nogle yngre

vælgere og tilforordnede italesat i et tidligt narrativ som gammeldags og som førende til en ineffektiv valghandling. De tilstedeværende teknologier blev set som en modsætning til den modernisering og digitalisering, de var vant til i mange andre dele af den offentlige sektor og livet i øvrigt. Der kan dog opstå det paradoks, at mere teknologi og mere effektivisering bidrager til forventninger om en gnidningsfri valghandling, hvor vælgerens aktive deltagelse minimeres, og hvor selve valghandlingen ikke længere har betydning andet end som noget, der skal overstås. Oplevelse af ventetid kan netop være en markør for en handlings status som unik og vigtig. På sin vis står det store fokus på en effektiv håndtering af ventetider dermed i modsætning til valghandlingen, som er en kollektiv begivenhed, der omgærdes af forventning og højtidelighed. Netop forventningen om gnidningsfrihed og tidsoptimering kan altså være med til at undergrave valgdeltagelsens status som et vigtigt demokratisk ritual, der netop tager og må tage tid for at være en betydningsbærende institution for den demokratiske stat. Måske er det derfor ikke så meget den målbare og standardiserede tid, der skal arbejdes med, når der tales effektivisering og optimering, men den oplevede tid, der opstår i samspil mellem menneskers forventninger og de konkrete omgivelser. ■

Forslag til videre læsning:

Gell, Alfred 1992. *The Anthropology of Time*. Oxford: Berg.
Hage, Ghassan (red.) 2009. *Waiting*. Melbourne: Melbourne University Press.
Rosa, Hartmut 2014. *Fremmedgørelse og Acceleration*. København: Hans Reitzels Forlag.
Wajcman, Judy 2015. *Pressed for Time*. Chicago: The University of Chicago Press.

SIGNE LUND TOVGAARD ER CAND.SCIENT I ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI FRA AARHUS UNIVERSITET, HAR ARBEJDET SOM VIDENSKABELIG ASSISTENT PÅ DEMTECH-PROJEKTET VED IT UNIVERSITETET, OG ER NU ANSAT SOM ANALYSEMEDARBEJDER HOS SKAT.

STEFFEN DALSGAARD ER PH.D. I ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI FRA AARHUS UNIVERSITET OG LEKTOR VED IT UNIVERSITETET. HAN ARBEJDER PT. DELS MED VERDISÆTNINGEN AF CO2 SOM KULTURELT FÆNOMEN, OG DELS MED VALG OG 'DEMOKRATISKE TEKNOLOGIER' UNDER DEMTECH-PROJEKTET.

Dansk Etnografisk Forenings formand
Bodil Selmer overrækker Sine Plambech
årets formidlingspris.

MODFORTÆLLEREN

Sine Plambech, filminstruktør og forsker ved DIIS, har netop vundet Dansk Etnografisk Forenings Formidlingspris 2015. I dette interview fortæller hun om at skildre ualmindelige kvinders almindelige hverdag, om snotklatter eller ej, og om hvorfor trafficking-debatten ikke har brug for flere grædende kvinder.

af ANNIE THUESEN

I 2008 katapulterede en dokumentarfilm om thailandske kvinder antropologen Sine Plambech ud i offentligheden – til hendes egen store overraskelse:

"Det var jo helt vildt. Thailand-filmen var den mest sete dokumentar nogensinde på det tidspunkt – nu er den vist overgået af 'Gasolin'. Men den havde over en million seere og vi fik champagne og alt muligt af DR bagefter".

"Vi" var i første række Sine Plambech selv og filminstruktøren Janus Metz. De skrev sammen manuskripterne til 'Fra Thailand til Thy' og efterfølgeren 'Fra Thy til Thailand'. Hun leverede materialet

baseret på eget feltarbejde, han var instruktør. Den første film handler om thailandske kvinder, der gifter sig med nordjyske mænd og flytter til Thy. Omdrejningspunktet er kvinden Sommai, der som rutineret Kirsten Giftkniv har fået samlet en hel lille koloni af thailandske kvinder i Nordvestjylland. Fortsættelsen følger blandt andet Sommai tilbage til hendes landsby i Thailand, hvor flere unge kvinder er interesserede i at få en dansk mand og en mulighed for at forsørge familien.

Sine Plambech har gjort sig gældende i den offentlige debat lige siden. Hun arbejder i dag for

Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), hvor hun pt. udfører et forskningsprojekt om 'Kvinder, Sex og Migration'. Som en del af sin ph.d. har hun desuden lavet dokumentaren *Becky's Journey*, hvori en ung, nigeriansk kvinde fortæller om sine hidtil to fejlslagne forsøg på at komme til Europa og blive sexarbejder.

Becky's Journey er, ligesom Thailand-filmene, et forsøg på at nuancere synet på de kvinder, der er migreret til Europa (eller forsøger på det) gennem giftermål eller som sexarbejdere. Det samme gælder Sine Plambechs mellem-liggende dokumentar, *Trafficking*

Formidlingsprisen blev uddelt ved Dansk Etnografisk Forenings Årsmøde, hvor der også var middag og musik.

(vist på DR i 2010 under navnet *Mission Kvindehandel*), og hendes hyppige optrædener i medierne. Det er da også denne konstante indsats mod letkøbte fordomme, der har sikret hende Dansk Etnografisk Forenings Formidlingspris 2015, som hun fik over-

rakt ved foreningens årsmøde den 22.oktober. I nomineringen stod blandt andet, at hun "formår at gå dybere end forargelsen og springer over de lette fortolkninger, men samtidig bliver antropologisk stof formidlet, så vi andre får ny, forstyrrende

og provokerende viden ind under huden."

Modfortælling og madpakkoliv

Da jeg taler med hende i forbindelse med udnævnelsen, er hun meget begejstret over at have fået dette skulderklap "helt uden

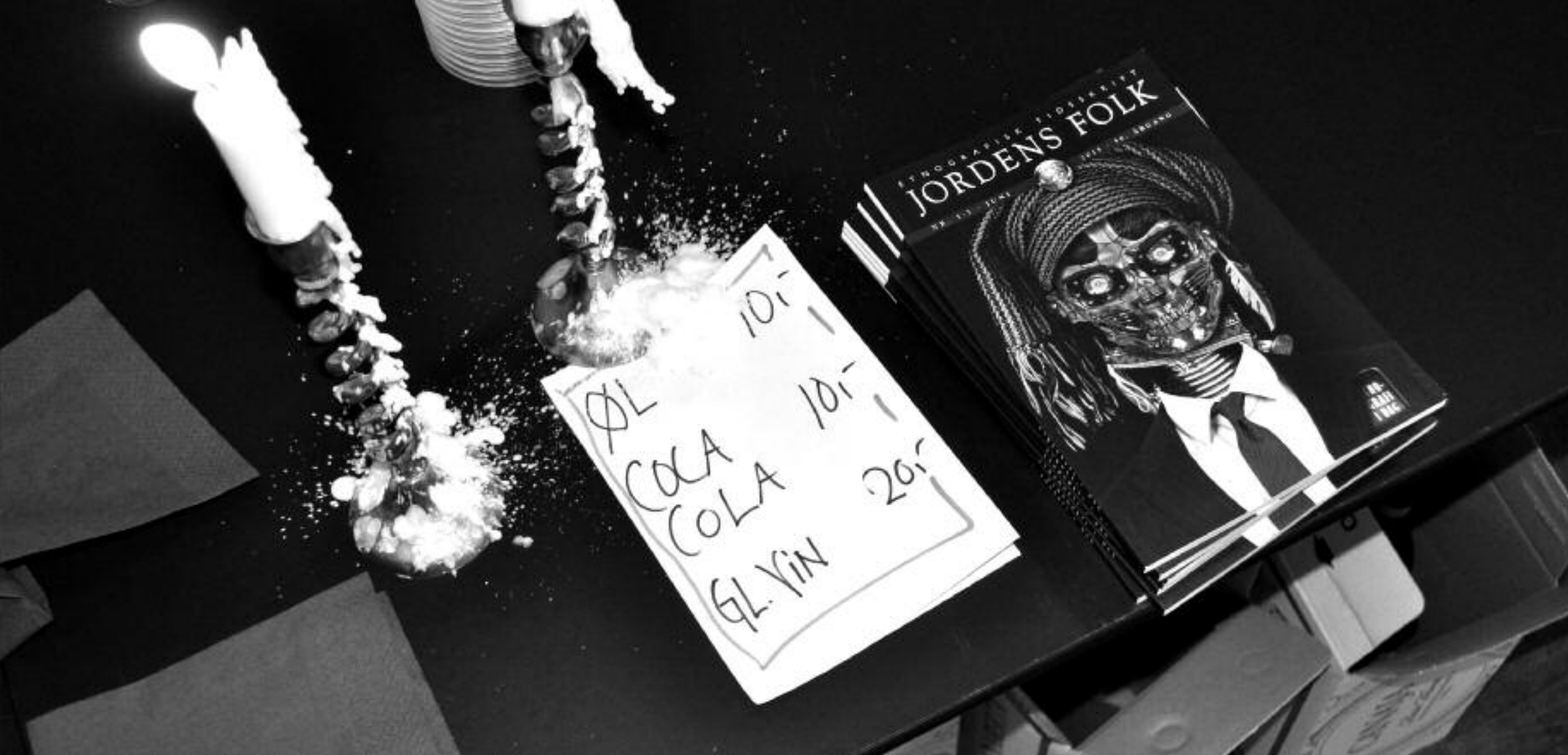
selv at have søgt om det!". Især er hun glad for at blive anerkendt som den 'modfortæller', hun hele tiden prøver at være:

"Det er så vigtigt at komme med nogle modfortællinger til de opfattelser, vi har af de her kvinder eller af migration. Det er mit

politiske projekt, for nu at være lidt højtravende. Og tit bliver modfortællingen så lidt mere madpakke-agtig, for det er jo det, der er virkeligheden for eksempelvis de thailandske kvinder i Danmark – de står op, pakker en thailandsk madpakke, går på ar-

bejde. Det er normalt ikke de fortællinger, vi får, så det antropologiske aspekt, hvor man følger folk i deres hverdag i lang tid, kan skabe modnarrativet til den mere forsimplede fortælling.

Mener du, at antropologer har pligt til at formidle?

Årsmødet markerede samtidig Jordens Folks 50 års jubilæum og jubilæumsnummeret 'Etnografi i dag'.

Nej. Det synes jeg selv, man må bestemme. Jeg synes også, det er vigtigt at forske i mere teoretiske spørgsmål, som måske vanskeligt lader sig formidle. Jeg trækker jo selv på antropologiske teorier, der sjældent når et bredere publikum.

Men jeg mener da helt sikkert, at antropologien har noget særligt at bidrage med, fordi vi kommer så tæt på andre mennesker i så

lang tid. Vi får lov til at komme ind under huden på folk, ind i deres hverdag, hvor der er noget på spil og folk tør fortælle. Vi kan præsentere nogle andre fortællinger, fordi vi bruger længere tid, end der bliver brugt på de mere simple mediefortællinger – både på at være sammen med de mennesker, vi filmer, og på at tænke os om. Og ud over det har vi et analyseappa-

rat, der nedbryder stereotyper. Så på den måde mener jeg, at især antropologi og film er 'a match made in heaven'.

Politik og symptombehandling

Becky virker ikke, som om hun direkte lider i Nigeria, men hun har set andre tidligere sexarbejdere komme tilbage fra Europa i deres flotte tøj og tænkt, at det vil hun også have.

Det virker ret sprængfarligt at vise her midt i flygtninge- og migrationsdebatten. Hvor meget tænker du over, at din forskning og formidling kan blive brugt politisk?

Mit udgangspunkt er, at jeg siger, hvad jeg ser – det synes jeg, man skal som forsker. Det er ikke mig, der skal lave politik, og jeg er heller ikke en NGO. Men man skal selvfølgelig være virkelig bevidst

om implikationerne af det, man ser og siger. Og det er da klart, at indvandrerkritiske stemmer vil kunne bruge løsrevne dele af min forskning til at sige, at hvis kvinderne fra Nigeria kommer frivilligt til Europa og godt ved, at de skal arbejde i sexindustrien, så skal de jo bare sendes tilbage.

I sidste ende tror jeg bare ikke, at det hjælper kvinder som Becky

at reproducere et forsimplet billede af deres situation. Det har i hvert fald ikke hjulpet indtil nu. Vi har en elendig trafficking-politik, på trods af en overflod af billeder af kvinder, der sidder og græder.

Mit fokus er derfor at bringe kvindernes perspektiv til torvs og for eksempel fortælle, at det kan gøre sexarbejdernes liv mere vanskeligt at kriminalisere deres kun-

der. For hvis man betragter de områder, som kvinderne kommer fra, så har de jo stadig et behov for at tjene penge, selvom kunderne bliver kriminaliseret. Så det er en symptombehandling på noget, der er langt større – fattigdom, ulighed og arbejdsløshed – og det er virkelig vigtigt at få sagt, selvom det ikke kan løses med et snuptag.

Etiske udfordringer

Det er jo perfekt, hvis det hjælper dine informanter, at du formidler, hvad du ser. Men oplever du aldrig, at det omvendte kan være tilfældet?

Hvert projekt har selvfølgelig sine egne, etiske udfordringer. Da vi sad og klippede Thailandsfilmene og skulle præsentere Sommai, så kunne vi jo finde mange klip, hvor hun kommer til at virke meget kynisk og nærmest som en menneskehandler. Eller vi kunne i stedet skrue op for klip, hvor hun er sammen med sin familie eller gør sig overvejelser omkring det, at hun får kvinder til Danmark. Det er helt afgørende, at man i sådan en situation forstår, hvilken politisk kontekst ens produkt spiller ind i. Hvis man ikke fortæller historien til bunds og viser, at Sommai er en pragmatiker, der har gode grunde til at gøre, som hun gør – at hun hjælper andre kvinder, som er i samme situation, som hun selv var, at hun hjælper sin familie, at hun i bund og grund er en stolt kvinde, der har været nødt til at tage nogle valg, som langt de fleste kvinder heldigvis aldrig kommer i nærheden af – så skaber man et stort problem for Sommai.

Det er lidt det samme med Becky. Vi efterlader hende i filmen, hvor hun ikke rigtig ved, hvad hun skal. Men lige nu (oktober 2015) forsøger hun at komme til Italien

På Årsmødet gav bidragsydere til jubilæumsnummeret korte præsentationer, blandt andre redaktionsmedlem Thomas Friis Søgaard om Jordens Folk som tidsskrift.

for tredje gang – jeg går faktisk og venter på at høre fra hende. Og hun har altså besluttet sig for at rekruttere nogle andre kvinder, der skal med, fordi hun så vil få den gæld, hun skylder sin *madam*,

sin ruffer i Milano, ned fra 40.000 til 30.000 euro. Det er jo på grænsen til menneskesmugleri. Men der er den vigtige opgave for antropologen, for mig, at beskrive den kontekst, hvori hun vælger at

blive *recruiter*. Det er simpelthen for dyrt for hende at skyldte så mange penge. Det fortæller jo, at det er så svært at komme ind i Europa, at migranter bliver presset til selv at udnytte andre.

Men hun mener vel ikke, at det er udnyttelse? Hun går jo selv ind i sexindustrien med åbne øjne.

Hun føler da helt sikkert, at hun kommer med et tilbud til dem. Men hun ved også, at hun måske

liiige får det til at lyde lidt nemmere at være sexarbejder i Europa, end det reelt er – ja, hun ved jo ikke engang selv præcist, hvordan det bliver.

Jeg har ikke en entydig guideline

for, hvad jeg gør i sådan en situation, men jeg vil som udgangspunkt ikke undlade at fortælle det. Jeg vil bare forsøge at beskrive konteksten, rationalet bag at man ender med at gøre noget, der kan skade andre mennesker.

Snotklat eller ej

Har din måde at formidle på ændret sig gennem din karriere?

I første omgang var Thailand-filmene jo baseret på mit feltarbejde, men instrueret af Janus Metz. Jeg overlod mit materiale, mit hjerteblood, til ham, og han var fortælleren. *Trafficking* co-instruerede jeg med Judith Lansade, og så var jeg ene-instruktør på *Becky's Journey*. Så rent rollemæssigt er jeg gået fra at være samarbejdspartner til i højere grad selv at instruere, og i den proces har jeg da gjort mig en del tanker om, hvilke film jeg gerne vil lave.

Først og fremmest er jeg blevet meget pragmatisk i forhold til, at man skal fortælle om mennesker, som gerne vil fortælles om. Det lyder måske fuldstændig obvious, men ofte oplever jeg, at for eksempel journalister, der kontakter mig, går efter den mest dramatiske historie, hvor hovedpersonerne tit ikke har lyst til at blive filmet, fordi de har for meget på spil. For mig er det vigtigere at fortælle historien med dem, der vil deltage, end at forsøge at fortælle en historie, der er etisk problematisk, fordi folk ikke har lyst til at være med.

Samtidig opstår der et dilemma i forhold til eksempelvis de nigerianske kvinder, jeg arbejder med. På den ene side argumenterer jeg i min forskning for, at de ikke kun er ofre, men har handlekraft og et mål for deres liv. Men i filmproces-

sen træder etiske hensyn langt stærkere frem. Så når kvinderne siger, "Jeg vil gerne filmes og fortælle min historie" – hvornår er det så, at jeg som filmskaber siger, at "du kan ikke fortælle din historie direkte til kameraet, du må anonymiseres, fordi jeg vurderer, at du er for skrøbelig"?

I en anonymiseringsproces, hvor kvindernes ansigter utydeliggøres, fx med det, der i filmsprog kaldes en "snotklat", eller bare slet ikke bliver filmet, kan man komme til at gøre kvinderne til objekter én gang til, hvis man anonymiserer uden at have gennemtænkt, om det er nødvendigt. Så det bliver en afvejning fra gang til gang.

Antropologen på skulderen

Tænker du forskning først og derefter formidling, eller kan du for eksempel vælge forskningsfokus ud fra, at offentligheden skal vide mere om dette emne?

I første omgang tænker jeg på forskningsspørgsmålet snarere end på, hvad samfundet lige har brug for at vide. Men jeg prøver i højere og højere grad at tænke det integreret lige fra starten. I Thailand-filmene havde jeg jo lavet min forskning og havde materialet, og så lavede vi filmene bagefter, men nu tænker jeg allerede i udgangspunktet: "Hvordan kan det her formidles?". Det skærper mine forskningsspørgsmål, fordi jeg bliver tvunget til at svare relativt enkelt på, hvad det egentlig er, jeg forsker i. Det drukner ikke i en masse ord, som ellers godt kan være faren for en forsker.

Er du blevet kritiseret i det antropologiske miljø for din bredere og mindre komplekse formidling?

Ikke i høj grad, men det er rigtigt, at antropologer er hinandens

hårdeste kritikere omkring formidlingsarbejdet. Det er en super-vigtig dialog at have med sine fagfæller, og den får mig til at tænke mig om, men vi skal heller ikke være så hårde ved hinanden, at man ikke tør sige noget.

Første gang, vi viste Thailand-filmene for et akademisk publikum, var der alle mulige forskellige folk til stede. Der sad også tre-fire antropologistuderende ovre i hjørnet, og da filmen var slut, så spurgte en af dem: "Jamen undlader I ikke helt at fortælle om de thailandske mænds perspektiv på det her?". Og jeg tænkte bare, at det var så typisk en antropologkommentar! Film er jo dumme på den måde, at der helt sikkert er nogle stemmer, der bliver forstummet og noget kompleksitet, der bliver fjernet – og det er der bare ikke noget at gøre ved. Man skal i hvert fald ikke lade være med at fortælle noget, fordi man tænker: "Ej, nu viser jeg jo ikke de thailandske mænds perspektiv, så er det nok bedre slet ikke at sige noget". Problemet indenfor antropologien er jo ofte, at vi har sådan en hemmelig antropolog siddende på skulderen, som siger: "Nu simplificerer du tingene!" hvis vi for eksempel går i medierne.

Det bedste og det værste

Har du oplevet, at din formidling ikke slog igennem eller blev forvrænget i medierne?

Da resultaterne fra min ph.d.-afhandling kom ud i 2014 syntes jeg nogle gange, at de blev forsimplet i medierne. Det handlede om nigerianske kvinder i den europæiske sexindustri, og det blev fremstillet, som om jeg sagde, at de ikke var ofre. Men min pointe var jo snarere, at de måske ikke

lige er ofre for det, som vi siger, de er ofre for. De her kvinder synes helt sikkert selv, at de har et meget besværligt og kompliceret liv, og det har de også, det er bare ikke nødvendigvis kunderne, som de føler sig som ofre for, men et sammensurium af virkelig mange ting.

Men jeg blev for eksempel interviewet i *Deadline*, og det første, hun spurgte om, var: "Nå, så de er faktisk glade for deres *madam*?", og i næste åndedrag: "De er ikke ofre?". Og så skulle jeg bruge virkelig lang tid i selve interviewet på at korrigere og sige: "Nej, jeg siger ikke, at de er glade for deres *madam* eller ikke er ofre, jeg siger, at de er mange ting på samme tid, og at deres *madam* også kan være både en hjælper og en udnytter".

Det er et af de eksempler, hvor jeg efterfølgende lidt mistede lysten til at blive interviewet. Jeg syntes, det blev grebet for nemt, og det er jo en sammenblanding af, hvordan journalisterne tager det, og hvordan jeg selv har formidlet – jeg har måske formidlet det forsimplet, og så bliver det taget forsimplet.

Hvornår synes du, din formidling virkelig er lykkedes?

Det har jeg egentlig oplevet mange gange, men jeg kan nævne to. Da resultaterne fra min ph.d.-afhandling kom ud, så blev jeg interviewet om det i *Weekendavisen* – det blev til artiklen *Madam er min engel*. Den læste daværende socialminister Manu Sareen. Derpå inviterede han mig ind til at fortælle om mit arbejde, så det kunne influere på den kommende handlingsplan om menneskehandel i Danmark. Det synes jeg da er fantastisk; at forskningen kommer ind i ministerkontoret, og kvindernes

eget perspektiv på deres migrationsituation kan få en indflydelse der. Jeg ved ikke, hvor meget det blev implementeret, jeg kan jo ikke pege bestemte sætninger i handlingsplanen ud, men den artikel gjorde i hvert fald, at han ville lytte.

Det andet eksempel handler om *Somma* fra Thailand-filmene. Efter de film kom ud, begyndte hun at se sit liv i lyset af dem. Hun kunne se, hvad hun havde bidraget med, hvordan hun havde skabt et bedre liv for sine børn. Og da jeg så blev inviteret til en stor prostitutionskonference her i København, og de bad om at få én af kvinderne i filmene med til at give sit perspektiv, så tog *Somma* flyet fra Aalborg og endte oppe i denne her paneldebat, hvor hun fortalte om, hvordan det var at være hende. Og nu rejser hun faktisk rundt en gang imellem og holder foredrag om sit liv. Der synes jeg virkelig, at formidlingsindsatsen får et ekstra niveau. At det ikke er mig, der skal formidle hendes ord, men at hun selv har fået blod på tanden til at gøre det. Når det bliver kollaborativt og man samarbejder om at fortælle. Det synes jeg er det ypperste! ■

ANNIE THUESEN ER ANTHROPOLOG OG JOURNALIST OG MEDLEM AF JORDENS FOLKS REDAKTION.

alle fotos af forfatteren

FREDRIK BARTH

AN INTELLECTUAL BIOGRAPHY

BOGANMELDELSE

af Mikkel Rytter

Thomas Hylland Eriksen:
Fredrik Barth
An Intellectual Biography

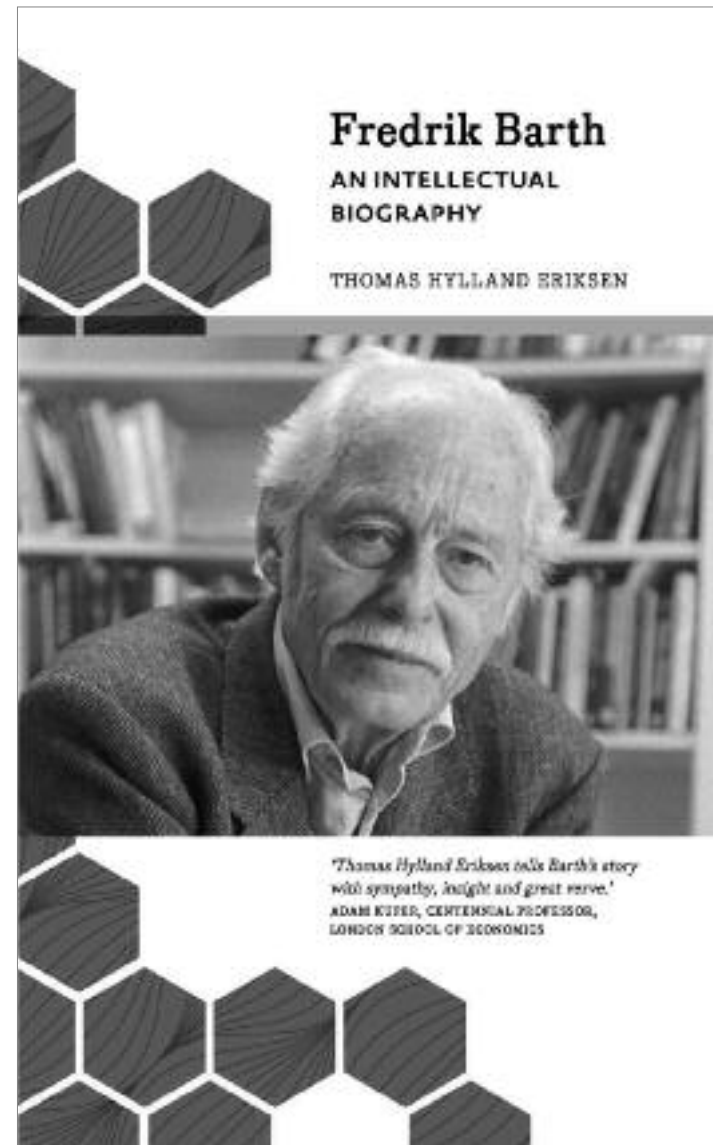
London, Pluto Press, 2015.

“Fredrik Barth behøver ingen introduktion fra mig”, skriver Jack Goody i forordet til *Cosmologies in the making* (Cambridge University Press, 1987). Heldigt for os alle har Thomas Hylland Eriksen, med *Fredrik Barth. An Intellectual Biography* (Pluto, 2015), dog alligevel gjort sig umage med at portrættere manden, der i årtier, på godt og ondt, har hjem-søgt læseplaner og formet ‘den etnografiske fantasi’ blandt antropologistuderende. De fleste vil således nikke genkendende til den kompetente net-boss på sil-detrawleren, de øldrikkende Fulani og den entreprenante tomatmand, patron-klient forhold blandt pathanerne, de hemmelige ritualer og initieringer blandt baktamanerne, etnicitet som vedvarende grænsarbejde eller

kompleksiteterne ved balinesisk kosmologi. På den måde bærer vi alle på hver vores Barth.

Eriksen har begået en intellektuel biografi i genrens bedste forstand baseret på Barths omfattende forfatterskab samt interviews givet i karrierens løb. Eriksen supplerer med samtaler ført med den aldrende Barth samt mere anekdotiske førstehåndsberetninger om, hvordan han selv - og kollegaer fra det norske antropologimiljø - oplevede at møde ‘legenden’.

I biografien møder vi den unge Fredrik i de tidlige formative år, vi lærer om hans drivkraft og introduceres til de mennesker og de forskningsinstitutioner, der har formet hans lange liv og karriere frem mod udmærkelser og professorsæder. Undervejs giver

Eriksen en udførlig introduktion til de mest centrale af Barths artikler, redigerede antologier samt alle monografierne - en godbid og genvej eftersom flere “bedst læses med hammer og mejsel” (s. 92) grundet deres kondenserede sprog og teoretiske ambition. Eriksens læsninger kendetegnes ved grundighed og respekt. Gen-

nemgangen fungerer som et glædeligt gensyn eller kærkommen introduktion til et forfatterskab, der med afsæt i et omfattende etnografisk materiale søger at udvikle og forfine teorien om generative modeller.

Biografien er opdelt i to, der naturligt falder sammen med udviklingerne i Barths liv, karriere

og forskning: første del handler om ‘de unge år’ i Chicago, ved forskellige britiske universiteter og i Bergen med fokus på aktører, processer, roller, statusser, politik og økologi. Anden del er helliget den senere Barths turbulens på privatfronten samt hans ambitiøse projekt om kundskabs-traditioner, der kredser om tematikker som riter, symboler, viden, kompleksitet, religion og kosmologi.

At Fredrik Barth er af en særlig støbning indfanges med en lidt nørdet og indforstået joke: “Der findes tre slags antropologer. Dem der har lavet ét feltarbejde, dem der har præsteret at gennemføre feltarbejde to eller tre steder og så er der Fredrik Barth” (s. 111). Beskrivelserne af planlægningen og udførelsen af de mange feltarbejder er fascinerende læsning fra en tid, hvor det stadigt kunne kræve adskillige strabadserende dagsrejser for at nå frem til sin feltdestination, eller hvor man kunne finde 183 Baktamanere, der ikke tidligere havde haft næneværdig kontakt med omverdenen.

Eriksen fremhæver flere gange beundrende Barths evne til at deltage, iagttage og lytte i felten samt hans vilje og mod til at kaste sig ud på dybt vand med nye projekter. Ligeledes fremhæves Barths evne til at bruge og drage

fordel af sine feltassistenter. Hans indsigt og viden om livet blandt basseri, pasthunere eller baktamanere er resultat af kollaborative metoder i felten. Biografien giver hermed Barths uundværlige lokale samarbejdspartnere og livsvarige venner, som Ali Dad, Kashmali og Nulapeng navn og ære.

Biografien giver et skægt indblik i nogle af de positionskampe, stammekrige og klankonflikter, der foregik på britiske universiteter i London, Oxford, Manchester og Cambridge. Via den unge Barth møder vi ikoner som Gregory Bateson, Max Gluckman, Raymond Firth samt Edward Evan Evans-Pritchard, der tilbage i 1953 var med til at afvise Barths doktor-afhandling (som senere blev til monografien *Principles of Social Organisation in Southern Kurdistan*), alene fordi den ikke levede op til Oxfords standard om mindst tolv måneders feltarbejde. Særligt fremhæves Barths venskab og intellektuelle udveksling med Edmund Leach.

Senere giver Eriksen et interessant indblik i, hvordan Barth spillede en væsentlig rolle i etableringen af antropologi på universitetet i Bergen og senere på det Etnografiske Museum i Oslo. Dette er samtidigt en historie om op- og udbygning af norsk antropologi generelt.

Som teenager fulgte Fredrik med sin far, Tom Barth, professor i geologi på et treårigt forskningsophold i Chicago. Den unge Barth var en passioneret skulptør, men i Chicago begyndte han at læse kultur- og socialantropologi på universitetet. Det var et miljø, der dels var formet af Boas-tradition, dels af de seks år, fra

1931-1937, hvor Reginald Radcliffe-Brown havde været afdelingens gæsteprofessor. Flere af Barths undervisere var således elever af Radcliffe-Brown. Det intellektuelle miljø var endvidere stærkt præget af den såkaldte 'Chicago-skole' indenfor sociologien.

Efter endte universitetsstudier, i en alder af bare 21 år, blev Fredrik gift med sin medstuderende Mary 'Molly' Allee (1926-1998), datter af zoologi-professor Warder Clyde Allee. Eriksen formoder, at det var svigerfar, der fik Barth med på arkæologi-professor Robert Braidwoods ekspedition til irakisk Kurdistan. Da arkæologerne rejste hjem, blev Barth og systematiserede sin dataindsamling i det, der skulle blive hans første feltarbejde. Barth fik siden fire børn med Molly.

Det spirende antropologimiljø i Bergen havde flere fremragende kvindelige studerende herunder Ingrid Rudie, Elisabeth Eide, Marianne Gullestad og Unni Wikan. Sidstnævnte havde som studerende i Bergen blot sporadisk kontakt med Professor Barth inden hun tog på feltarbejde i Cairo i 1970. Wikan vendte tilbage året efter og havde, i Eriksens udlægning, som én af de eneste evner og mod til at sige den store Barth imod. Dette kunne han tilsyneladende ikke stå for, for de forelskede sig, og han besluttede sig for at forlade familien. Denne beslutning fik naturligvis betydning for Fredrik Barth, der selv er citeret for at forklare: "My happiness and feeling of renewal and rebirth are quite important for my biography" (s. 132). Eriksen går faktisk så langt som til at foreslå, at mødet med Unni Wikan

bragte Fredrik Barth i kontakt med sider af sig selv, som han ikke tidligere havde udforsket, og at dette kom til at forme ham som menneske og forsker fremefter. Ikke bare fik han nu et arbejdsfællesskab med sin nye hustru, men han blev også en anden far for deres fælles søn, der, i modsætning til børnene fra første ægteskab, altid kom med på feltarbejde. Eriksen ser en sammenhæng mellem den private 'genfødsel' og de komplekse analyser og teoretiseringer som Barth, via sit materiale fra Ny Guinea, Bali og Bhutan, begiver sig ud i fra midt 1970'erne og frem.

Fredrik Barth blev relativt tidligt i sin karriere anerkendt og berømt indenfor antropologien - men var ikke videre kendt ud over fagets grænser. Dette ændrede sig imidlertid for en stund i 1979 hvor han, i samarbejde med Norsk TV, lavede serien *Andres liv - og vårt* (udgivet som bog på Gyldendal, 1980), der over fire afsnit præsenterede Professor Barth siddende ved katederet foran et verdenskort og fortælle røverhistorier fra felten. På monopolets tid blev serien en succes, idet den evnede at oplyse og belære en bred offentlighed om menneskelivets mange muligheder. Eriksen fremhæver da også serien som helt central for hans eget karrierevalg (s. xi) og for udbredelsen af antropologi i Norge. Selvom serien gav Barth en umiddelbar platform, har han aldrig påtaget sig rollen som 'offentlig intellektuel'. Udover enkelte avisartikler, og den mere populærvidenskabelige *Afghanistan og Taliban* (Pax, 2008) baseret på hans feltarbejde og vi-

den om pastunere og afghanske forhold generelt, har Barth aldrig direkte blandet sig i samfundsmæssige eller politiske spørgsmål.

Indenfor fagets grænser har Barth imidlertid haft sine kampe. Fra at være den unge innovative tænker og kommende stjerne, blev han allerede i en relativt ung alder det etablerede navn og den teoretiker, som andre valgte at skrive sig op imod. Han har dog også selv været ude med riven. Da Colin Turnbull udgav monografien *The Mountain People* (Jonathan Cape, 1973) om Ik-folket i det nordlige Uganda, hvor sociale institutioner og empati tilsyneladende var brudt sammen efter en årelang tørke og sult katastrofe, publicerede Barth året efter artiklen: 'On Responsibility and Humanity: Calling a Colleague into Account' (*Current Anthropology*, 1974), hvor han gik i rette med Turnbuls tilgang til feltarbejde, hans positionering og analyse samt fremstilling af de forarmede Ik'ere. Fredrik Barth var således tidligt engageret i de diskussioner om metode og etik, der siden er blevet standard ved ethvert ansvarligt feltarbejde.

Eriksen runder biografien af med at tage et skridt tilbage og læse på tværs af forfatterskabet. Han understreger, at Barth er en mere kompleks og dialektisk tænker, end mange har givet ham kredit for. Den 'Barthske tilgang' er kendetegnet ved en klar problemformulering, en pragmatisk, men sober, anvendelse af teori, samt et argument der er både metodisk og logisk stringent (s. 199). Eriksen finder endvidere en stærk universalistisk tendens i Barths antropologi. Det antages

implicit, at vi som mennesker har et fælles fundament, der gør det muligt for en etnograf med den nødvendige tidsramme og rette engagement at gennemtrænge og forstå kulturelle verdener, uanset hvor forskellige de måtte være fra hendes eller hans egen (s. 201). Hermed positionerer Eriksen indirekte Barth i aktuelle faglige diskussioner om virkelighedens ontologiske beskaffenhed og det antropologiske projekts mulighed og rækkevidde.

Fredrik Barth, født i 1928, er den sidste af 'de store', der endnu er blandt os. Han har siden 2011 boet på et plejehjem i Oslo. Da denne bog udkom i sin norske udgave i 2013, deltog den aldrende Barth ved et større lanceringsarrangement. Bogen har haft godt af at blive oversat til engelsk og i den proces blive gennemskrevet, så den i højere grad adresserer et internationalt publikum. Den intellektuelle biografi handler i sagens natur om Fredrik Barth, men kan også læses som bidrag til faghistorien, med en personlig vinkel til en række af fagets centrale skikkelser og teoretiske brydninger op gennem det tyvende århundrede.

Bogen emmer af Eriksens beundring og respekt for mennesket og forskeren Fredrik Barth. Jeg slugte den som en roman. Det er en fortælling om nysgerighed og dedikation, intellektuelt mod og udvikling, krig og kærlighed. ■

Mikkel Rytter, Lektor, Institut for Antropologi, Aarhus Universitet.

Fredrik Barth døde den 24. Januar 2016, mens denne anmeldelse var i trykken. Æret være hans minde.

